

№ 3 (101) 2022

НАША ВЕРА

Цудатворны абраз
Маці Божай Барунскай.

Маці Суцяшэння (аўтар невядомы)

Маці Суцяшэння,
Пані ўсіх абшараў!
Грэшныя Табе мы
Нясем сэрцы ў дары
І Тваёй ў нізкім паклоне
Аддаемся абароне,
Шлем Табе спеў праслаўлення,
О Матуля Суцяшэння,
Не пакінь жа нас!

Маці Суцяшэння,
Абудзі ў нас скруху,
Выпрасі нам ласку
Ў Сына і моц духу,
Нас вучы шукаць і ў долі,
І ў нядолі Божай волі
І на варце стой сумлення!
О Матуля Суцяшэння,
Не пакінь жа нас!

Маці Суцяшэння,
Сцеражы жыццё нам
Ад агню, хваробаў,
Голаду і войнаў!
Блаславі ўвесь край наш родны,
Працу нашых рук мазольных
З пакалення ў пакаленне!
О Матуля Суцяшэння,
Не пакінь жа нас!

Маці Суцяшэння,
Прыйдзі ў сем'і нашы,
Ўнясі спакой Божы
Пад кожны паддашак!
Захавай бацькоў у веры
І ратуў дзяцей намеры
Ад распусты і згаршэння!
О Матуля Суцяшэння,
Не пакінь жа нас!

*Пераклала з польскай мовы
Ірына Багдановіч.*

Рэдакцыйная рада:

арцыбіскуп Юзаф Станеўскі, Мітрапаліт Мінска-Магілёўскі,
арцыбіскуп Тадэвуш Кандрусевіч, біскуп Юрый Касабуцкі,
к.с. Аляксандр Амяльчэня, Ірына Багдановіч, Данута Бічэль, к.с. Юры Быкаў,
Аксана Данільчык, Ірына Жарнасек, Алесь Жлутка, Лідзія Камінская,
Аліна Новікава, Марына Пашук, к.с. Дзмітрый Пухальскі (касцёльны кансультант),
Аркадзь Шпунт.

Галоўны рэдактар — Крыстына Лялько.

Мастацкі рэдактар — Уладзімір Вішнеўскі.

Тэхнічны рэдактар — Алег Глекаў.

У нумары 3 / 2022

НАША ВЕРА

2 У кантэксце Бібліі

Марыя МІДУХ
ПРА ЛЮДСКІЯ ТЫТУЛЫ І БОСКЮ ІЕРАРХІЮ

5 Нашы святыні

ЗВАРОТ Мітрапаліта Мінска-Магілёўскага
арцыбіскупа Юзафа Станеўскага з нагоды
падрыхтоўкі да святкавання 25-годдзя каранацыі
абраза Маці Божай Будслаўскай

7 *Ірына БАГДАНОВІЧ*
ПРАЗРЫСТАЯ КАЛОНА

8 *Кс. Льоцыян Дамброўскі*
ВЯРТАННЕ СВЯТЫНІ

Да 100-годдзя вяртання ў Баруны
абраза Маці Божай Суцяшальніцы Засмучаных

11 *Гар СУРМАЧЭЎСКІ*
АЗДАБЛЕННЕ ІКОНЫ БУДСЛАЎСКАЙ
БАГАРОДЗІЦЫ ў 1632–1783 ГГ.

20 Мастацтва

Галіна ФЛІКОП-СВІТА
ФЕНОМЕН НАРОДНАЙ ІКОНЫ.
ЭТАПЫ ВЫВУЧЭННЯ

27 Спадчына

Мікола КУПАВА
РАДЗІМА ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ –
СЛАЎНЫ ГОРАД ПОЛАЦК
Да 500-годдзя заснавання друкарні
Ф. Скарыны ў Вільні і кнігадруку ў ВКЛ

34 Паззія

Данута БІЧЭЛЬ
ЦУДОУНАЕ

38 *Васіль ЖУКОВІЧ*

ПАЭМА ВЯРТАННЯ
Фрагменты

40 *Алесь ДЗІТРЫХ*
ВЕРШЫ

42 Асобы

Міхась СКОБЛА
«СЦІНА ЗАЎСЁДЫ НАДЗЭННАЯ
І МІНУЛАЮ НЕ СТАНОВІЦА...»
З гутарак з Алесем Разанавым

47 Да 90-годдзя Адама Мальдзіса

Ірына БАГДАНОВІЧ
«ДУХОЎНЫ ЗАПЛЕЧНІК» ПРАФЕСАРА
АДАМА МАЛЬДЗІСА

51 *Язэп ЯНУШКЕВІЧ*
З МІНУЎШЧЫНЫ – У БУДУЧЫНЮ
Пуцявінамі Адама Мальдзіса

55 Постаці

Андрэй ШПУНТ
«КСЕНДЗ РУСАК»

58 Літаратуразнаўства

Анатоль ТРАФІМЧЫК
ЯКУБ КОЛАС: КАЛЯНДАРНЫЯ КААРДЫНАТЫ
І ХРАНАЛОГІЯ ТВОРЧАСЦІ

62 Культура

Сяргей ЧЫГРЫН
АДАМ СТАНКЕВІЧ НА ПАШТОЎКАХ

Марыя Мідух

Пра людскія тытулы і Боскую іерархію

У Бібліі ёсць фрагменты, якія выклікаюць у нас цяжкасці, і таму мы іх прапускаем, бо не вельмі добра разумеем, як іх сэнс стасуецца з практыкаю Касцёла. Варта паразважаць, ці часам мы не заплюшчваем вочы на словы Езуса, ці не перайначваецца ў жыцці нашых супольнасцяў тое, што Езус імкнуўся нам сказаць. У такіх выпадках заўсёды неабходна задумацца, нягледзячы на дысананс, які мы адчуваем пры чытанні складаных словаў і супастаўленні іх з рэчаіснасцю. Варта засяродзіцца менавіта над такімі тэкстамі, якія знаходзяць у нашай душы пэўны водгук, выклікаюць неспакой. У іх можа быць штосьці вельмі важнае — тое, што можа змяніць вобраз Бога, які мы самі для сябе стварылі.

Адкрываць ідэнтычнасць

Адным з такіх біблейных тэкстаў, якія патрабуюць ад нас большай увагі, з'яўляецца ўрывак з Евангелля паводле святога Мацея, змешчаны ў 23-м раздзеле, паміж першым і дванаццатым вершамі. Гэты тэкст — частка доўгага фрагмента, у якім Езус крытыкуе вучоных у Пісанні. Калі мы яшчэ пагаджаемся з асуджэннем крывадушнасці фарысеяў, выяўленнем іх памылак і падступства, то дзвяты верш можа нас шакаваць: «І айцом вашым не называйце нікога на зямлі, бо адзін у вас Айцец Нябесны». Гэтыя словы выклікаюць у нас разгубленасць. Калі праз іх прызму паглядзець на наша штодзённае жыццё, на штодзённае жыццё Касцёла, то мы нават не ведаем, што сказаць... Як жа так?.. Па-першае, ёсць нашыя зямныя таты, якія далі нам жыццё і выхавалі нас... Па-другое, у Касцёле да святароў з манаскіх супольнасцяў мы звяртаемся менавіта словам «айцец»... І што рабіць, калі мы прыем словы Хрыста, запісаныя евангелістам Мацвеем? Нам трэба змяніць звычкі? Прыдумаць іншыя найменні? Перш чым рабіць такія радыкальныя крокі, трэба задумацца над словамі Езуса. Немаг-

чыма іх правільна зразумець, вырваўшы з шырокага культурнага кантэксту. Пачнем па парадку.

Спробы чалавека даваць імёны, акрэсліваць штосьці пры дапамозе назваў апісання ўжо ў Кнізе Быцця. Адам па даручэнні Бога стараецца ўпарадкаваць свет стварэнняў, даючы ім імёны (гл. Быц 2, 18–19). На жаль, ён не мае ў гэтым неабходных навыкаў. Адам не дае найменняў, якія дапамаглі б адрозніваць асобных істотаў. Ён выглядае бездапаможным у называнні жывёлаў, якія стаяць перад ім, і бачыць толькі адно — жыццё, або паходжанне ад Таго, які жыве. У Адама добрая інтуіцыя, але імёны, якія ён павінен даць істотам, павінны мець дыферэнцыяльную функцыю. Яны павінны дапамагаць адрозніваць розных істотаў. Гэтая бездапаможнасць і разгубленасць першага чалавека ў называнні аб'ектаў рэчаіснасці, а таксама добрая інтуіцыя перадаліся наступным пакаленням. Гэта сапраўды ўласціва чалавеку — мець цяжкасці ў дакладным вызначэнні ідэнтычнасці таго, што (або хто) павінна быць названым. Таму ў гэтым людзі абавязкова мусяць быць адкрытымі на кіраўніцтва Бога як Таго, Хто дасканалы бачыць усю рэчаіснасць, мы павінны звяртацца да

Найвышэйшага, які дае істотам назвы, паказваючы праўду пра іх.

Называнне, даванне імені чаму-небудзь або каму-небудзь у біблейнай культуры азначае адкрыццё найглыбейшай ідэнтычнасці, выяўленне сутнасці дадзенай істоты. Менавіта Бог, ствараючы, дае імя, называе. Чалавек можа толькі выконваць службовую ролю перад Боскаю таямніцаю стварэння. У біблейным разуменні той, хто кліча па імені, адкрывае праўду пра гэтую істоту або рэч. І менавіта тут трэба быць асабліва асцярожным.

Адам адносіў усялякія стварэнні да Таго, Хто іх стварыў, называючы толькі жывымі істотамі, не выяўляючы розніцы паміж гэтымі істотамі і, горш за ўсё, паміж імі і Богам. Той, які жыве, — толькі адзін, а ўсё жывое ў Ім укаранёнае, чэрпае з Яго жыцця. У Адамавай «наменклатуры» лёгка пераблытаць адно з другім, не заўважыць гэтай залежнасці стварэння ад Стварыцеля. І менавіта тут узнікае небяспека, ад якой перасцерагае Езус: «Адзін у вас Айцец». Было б нядобра паставіць знак роўнасці паміж Нябесным Айцом і зямнымі бацькамі, настаўнікамі, праваднікамі ў веры.

Крыніца айцоўства

Айцоўства Бога — гэта той аспект Яго асобы, з якім мы сустракаемся з ранніх гадоў навучання і набыцця рэлігійнага досведу. Ужо ў першых словах «Малітвы Панскай» мы звяртаемся менавіта да Бога Айца. Пазнаючы Асобу Езуса Хрыста, мы даведваемся, што Ён з'яўляецца Сынам, а значыць, моцаю абставінаў адносім Яго да Айца.

Магло б здавацца, што дзякуючы ўсяму гэтаму мы не павінны мець цяжкасцяў з прыняццем праўды пра Боскае айцоўства. Аднак можа быць іначай...

Першы наш чалавечы досвед — гэта адносіны не з Богам Айцом, а з нашым зямным бацькам. І менавіта ён уплывае на наш вобраз першай Асобы Найсвяцейшай Тройцы. Мы будзем ствараць у сабе вобраз Бога паводле свайго зямнога досведу. Будзем скажаць вобраз Таго, Хто з'яўляецца сапраўдным Айцом і чыё айцоўства з'яўляецца сутнасцю Яго самога. Менавіта тут паўстае шмат праблемаў рэлігійнага характару. Гэта нібы ацэньваць веліч твора вялікага мастака на прыкладзе копіі, якую зрабіла малое дзіця. Нават калі б зямныя таты стараліся невядома як, іх айцоўства заўсёды будзе толькі няўдалаю копіяй... Нельга гаварыць пра тое, кім з'яўляецца Бог, толькі на прыкладзе іх дзеянняў. Гэтае зямное айцоўства паходзіць ад Стварыцеля, а не наадварот.

Спрадвечны Бог з'яўляецца Айцом у поўным значэнні гэтага слова. Не толькі для Езуса, але і для кожнага з нас. Больш за тое, Ён з'яўляецца Айцом для ўсяго свету, для ўсяго стварэння. У Ім усё, што жыве, павінна быць укаранёным, інакш бы яно не распачало свайго існавання. Ён кліча да жыцця. Ён падтрымлівае жыццё. Дае свайму стварэнню падабенства да сябе і хоча, каб мы развівалі гэтае падабенства, каб мы абапіраліся на яго. Нягледзячы на тое, што Бог ведае пра нашыя падзенні, пра нашу схільнасць да звільстых шляхоў, Ён жадае, каб мы былі падобныя да Яго — нашага сапраўднага Айца. Апрача айцоўскага аблічча, Ён паказвае нам таксама аблічча маці. Бог жадае, каб мы ведалі, што ў Ім — спрадвечным Даўцы жыцця — ёсць наш пачатак, ад Яго мы паходзім і дзякуючы Яму існуем. Паводле габрэйскай традыцыі, апісанай у таргумах

(арамейскіх перакладах, у якіх адначасова змешчаны каментар да тэксту Бібліі), акт стварэння звязаны з любоўю Бога да таго, што Ён стварае. Такім чынам, стваральная любоў уласцівая айцоўству Бога.

Тое, што мы называем зямным айцоўствам, укаранёнае ў Боскім айцоўстве — з яго паходзіць, з яго бярэ свой пачатак. Бог дзеліцца з чалавекам магчымасцю перадаваць жыццё, укладвае ў чалавечае сэрца гарачае жаданне клапаціцца пра тых, каго мы нарадзілі. Гэта дар Бога для Яго дзяцей, а з дарам можна ўчыніць вельмі шмат, асабліва калі ў нас ёсць вольная воля. Яго можна развіваць, але таксама можна вельмі глыбока закапаць яго і зусім занядаць ці нават знявечыць. Нельга блытаць стварэнне са Стварыцелем, зямных бацькаў з Нябесным Айцом. Сутнасці айцоўства нам не паказваюць ні духоўныя айцы, ні нашыя таты. Сутнасць айцоўства аб'яўляе толькі Бог, а ў зямным бацьку мы можам пастарацца адшукаць толькі яго водбліскі.

Скажоная рэчаіснасць

Наказ Езуса — «айцом вашым не называйце нікога на зямлі» — набывае зусім іншае гучанне, калі мы ведаем, што называнне — гэта вызначэнне ідэнтычнасці. Называючы штосьці, мы кожны раз звяртаемся да вечна жывой крыніцы і блытаем прадмет з самою крыніцаю. Мы робім памылкі ў называнні з'яваў рэчаіснасці. Што адбываецца, калі мы жадаем самі навязаць камусьці пэўную ідэнтычнасць, замест таго каб адкрываць, якою яна сапраўды з'яўляецца? Тады здаюцца сур'ёзныя злоўжыванні, часта вельмі балючыя. Чалавечая гісторыя, як і гісторыя Касцёла, ведае шмат выпадкаў падобных скажэнняў рэчаіснасці. Не раз слова «айцец» выклікала ў дзіцяці жах і паніку. Не раз айцом называлі чалавека, які забіраў і нішчыў духоўнае жыццё, замест

таго каб дарыць яго, — у такім выпадку найменне «айцец» меў той, хто зусім не працяўляў у сабе Божлага айцоўства. Мы хапаем за пасеянае зярнятка праўды ў тым, каго называем, і не глядзім, ці дало насенне плён, ці дазволілі яму ўзысці і вырасці. Горш за тое, мы не зважаем таксама на таго, хто яго пасеяў.

Заклік Езуса з Евангелля паводле Мацвея павінен звярнуць нашу ўвагу на назвы, якімі мы так лёгка злоўжываем, не задумваючыся пра іх першакрыніцу. Не мы надаем ідэнтычнасць, не мы ў сіле даць тытул, які звязаны з сутнасцю самога Бога. Дык як жа быць з нашаю чалавечую практыкаю ўжывання наймення «айцец»? Думаю, гэты наказ Езуса можа быць стымулам для рахунку сумлення ў Касцёле — і для супольнасці вернікаў, і для іерархіі. Тут не ідзе гаворка пра тое, каб змяніць нашу мову і выпрацаваць новыя формы звароту да зямнога бацькі або да кансэкраваных асобаў з мужчынскіх кангрэгацый (хоць адносна іх можна было б і падумаць). Галоўнае — памятаць, што айцоўства паходзіць ад Бога і толькі Бог з'яўляецца сапраўдным Айцом, а ўсе іншыя пакліканыя быць толькі адлюстраваннем Яго айцоўства. І гэтыя адлюстраванні могуць быць вельмі рознымі — ад вельмі ўдалых да тых, якія зусім не падобныя да арыгіналу.

Найчасцей людзі, якіх мы называем айцамі (татамі), атрымалі пэўны водбліск Боскага айцоўства, і хоць не заўсёды самі наследуюць яго, аднак надалей захоўваюць найменне айца. Яны не задумваюцца, чаму мы да іх так звяртаемся, нібыта гэта відавочна і належыць ім без ніякіх сумненняў. Добра было б, калі б зварот «айцец» мог абудзіць у іх таксама жаданне наследаваць Таго, Хто сапраўды ім з'яўляецца! На жаль, гэта не заўсёды так. У многіх выпадках айцоўства з'яўляецца як бы прывілеяй, што дае магчымасць заняць

пэўнае становішча ў сацыяльнай іерархіі, узвышае чалавека над іншымі, прадугледжвае яго ўплыў, уздзеянне, а часам і панаванне над кімсьці. Не гэта з'яўляецца сутнасцю Богага айцоўства. Нараджэнне і пастаяннае падтрымліванне жыцця часта вымагае прыніжэння, ахвяры, самаадданасці, а перш за ўсё — любові. Менавіта праз любоў Бог стаў Айцом! Злоўжыванне становішчам, якое вынікае з гэтага наймення, з'яўляецца грахам супраць Бога. Скажэнне Богага аблічча — не такая ўжо і лёгкая правіна.

Цяпер мы становімся сведкамі шматлікіх скандалаў, якія былі і, на жаль, працягваюцца ў Касцёле. Многія з іх узніклі менавіта ў выніку злоўжывання аўтарытэтам «духоўнага айца». Зло, учыненае чалавекам, які называе сябе «айцом» і патрабуе гэтага ад іншых, у Касцёле адгукваецца ўдвая мацнейшым болам. У такім выпадку крыўда чыніцца чалавеку, але ўдар наносіцца таксама Богу. «Не аддавайце нікому ідэнтычнасці айца!», бо можаце забыцца, хто з'яўляецца сапраўдным Айцом, а хто толькі павінен адлюстроўваць у сабе Яго падабенства.

Настаўнік — не настаўнік...

Цяжкія і патрабавальныя гэтыя словы Езуса з евангельскага ўрыўка, над якім мы разважаем. Справа не толькі ў патрабаваннях, якія ставіць перад намі Езус, але таксама ў разуменні таго, што Ён на самай справе нам гаворыць. Рэчаіснасць айцоўства — блізкая нам, знаёмая. Можа здавацца, што яна датычыць нас больш, чым згаданае перад гэтым у тэксце Евангелля слова «раббі» (гл. Мц 23, 8). Бо хто ж з нас ужывае гэты тытул? Аднак калі замест гэтага экзатычнага слова выкарыстаць тэрмін «настаўнік», гэта загучыць ужо больш знаёма. Кім быў габрэйскі «раббі»? Кім з'яўляецца чалавек, якога мы называем настаўнікам?

Было б нядобра, калі б у наш час людзі вымагалі ад кожнага са сваіх настаўнікаў рознабаковасці і майстэрскага ўзроўню ва ўсіх сферах жыцця. Аднак габрэі ў часы Езуса ўспрымалі раббі як аўтарытэт ва ўсялякіх справах. Мы ўсё-такі не чакаем, што майстар па скоках з трампліну будзе таксама высокакласным спецыялістам у галіне эпідэміялогіі і кліматычных зменаў. Сучасны майстар можа абмежавацца вузкаю галіною сваёй спецыялізацыі, аднак часам і тут здараецца пэўнае непаразуменне: калі чалавек мае дасягненні ў пэўнай галіне, мы пачынаем лічыць, што ён разбіраецца ва ўсім. Даволі часта здараецца так, што і сам майстар будзе так пра сябе думаць, лічачы сваё меркаванне аўтарытэтным у тых тэмах, якія ён зусім не ведае.

Словы, якія мы чытаем у Евангеллі, былі прамоўленыя ў кантэксце габрэйскай культуры І стагоддзя нашай эры. Раббі павінен быў разбірацца ва ўсім, даваць парады сабраным вакол яго вучням ва ўсялякіх справах, з якімі яны да яго прыходзілі, пачынаючы з рэлігійных пытанняў, напрыклад, пра сужэнскае жыццё, і заканчваючы авечкагадоўляю і сяўбою. Усё гэта знаходзілася ў абсягу аўтарытэту раббі. Таму зразумела, што часам трагічнымі былі вынікі рашэнняў, прынятых пад уплывам іх парадаў, а часам і наказаў. Горш за ўсё тое, што гэтыя «спецыялісты ва ўсім» былі задаволеныя, калі падкрэслівалася іх асаблівае становішча сярод народа, для якога яны лічыліся настаўнікамі. Раббі любілі, калі іх цанілі як аўтарытэтаў, і жылі з перакананнем, што роля, якую яны павінны выконваць сярод людзей, дае ім асаблівыя прывілеі і гонар. Тытул «раббі» быў пропускам да такога жаданага прэстыжу.

Такім чынам, нічога дзіўнага, што Езус перасцерагае ад выкарыстання тытулу «раббі». З аднаго боку, Ён паказвае вучням, што яны не павінны станавіцца

аўтарытэтам ва ўсім, а з другога — асуджае пагоню за ўшанаваннямі і прывілеямі. У вучэнні Езуса чуваць перасцярога для людзей, якія прагнуць панавання ва ўсіх сферах чалавечага жыцця, узвышацца над тымі, каму павінны служыць, паводзяць сябе не як спадарожнікі на жыццёвым шляху, а як усёведныя правадыры.

Звяртаючыся да кагосьці тытулам «ойча», я хачу бачыць тое, што ў ім было пасеяна... Хачу бачыць Таго, Хто паклікаў яго да айцоўства. Прызнаючы кагосьці настаўнікам, я хачу бачыць у ім спадарожніка, які можа падтрымаць мяне сваім досведам. Я не хачу ўспрымаць гэтыя тытулы як адны з многіх у чалавечай іерархіі. Часам хочацца, каб прамоўленае мною «ойча» было дакорам сумлення, абудзіла тое, што было закладзена ў чалавечым сэрцы. Часам я адмаўляюся ад гэтага наймення, бо не магу як чалавек знайсці і ценю падабенства да Нябеснага Айца. Часам хочацца, каб у людзях, якія спадарожнічаюць мне на духоўным шляху, абудзілася пачуццё адказнасці за скіраваныя да мяне словы, за ўказаны мне кірунак. Добра было б, калі б тыя, каго мы называем такімі тытуламі, каму нагадваем пра іх ролю для нас, кожны раз, пачуўшы гэтае найменне ў свой адрас, задумваліся, ці дастаткова яны адлюстроўваюць айцоўства Бога. Ці памятаюць яны пра сваю ролю? Ці ўсё яшчэ памятаюць, каго павінны рэпрэзентаваць і якая адказнасць на іх ляжыць у сэнсе з найменнем «айцец»?

*Пераклала з польскай мовы
Ганна Шаўчэнка.*

*Паводле: Życie duchowe,
№ 109, 2022.*

Сяргей Шэмет. «Будслаў».

Зварот

Мітрапаліта Мінска-Магілёўскага арцыбіскупа Юзафа Станеўскага з нагоды падрыхтоўкі да святкавання 25-годдзя каранацыі абраза Маці Божай Будслаўскай

*«Маці Будслаўская, Маці святая
Перад Табою галовы схіляем...»*

Дарагія браты і сёстры ў Хрысце!

У наступным каляндарным годзе міне 25 гадоў з таго часу, як кардынал Казімір Свэнтэк, тагачасны Мітрапаліт Мінска-Магілёўскі, аздобіў абраз Маці Божай Будслаўскай папскімі каронамі. Здзяйсняючы каранацыю, кардынал Казімір Свэнтэк прамовіў:

«Маці Божая Будслаўская! Наша Пані і Каралева! Мы, Твае падданыя, пакорна схіляючы перад Табою галовы, абяцаем Табе, што заўсёды і ўсюды будзем вернымі Богу, Сыну Твайму, нашаму Збавіцелю, вернымі Табе і Касцёлу!»

Звычай каранацыі абразоў Маці Божай з даўніх часоў рас-

паўсюдзіўся ў Каталіцкім Касцёле як знак таго, што Бог праз малітвы вернікаў, узнесення перад некаторымі абразамі Панны Марыі, спасылае людзям шчодрыя дары і абуджае хрысціянскую пабожнасць. Каранацыя абразоў з'яўляецца важным выразам любові вернікаў да Багародзіцы і еднасці з Апостальскім Пасадам.

Будслаў. Каранацыя абраза Маці Божай Будслаўскай — Апякункі Беларусі.
2 ліпеня 1998 г.

Сярод абразоў Дзевы Марыі, якія былі каранаваныя ў Беларусі, у гэтыя дні хацелася б асаблівым чынам узгадаць пра абраз Маці Божай Будслаўскай, каранаваны 2 ліпеня 1998 года. Вось ужо амаль 25 гадоў папскія кароны на гэтым славутым абразе Багародзіцы з’яўляюцца сімвалам перамогі добра над злом, радасці над страхам. Ні час ваяўнічага атэізму, ні нядаўні пажар — нішто не змагло знішчыць наш Нацыянальны санктуарый.

Дарагія браты і сёстры! Я хацеў бы запрасіць вас да ўдзелу ў навэнне з нагоды 25-годдзя каранаванні абраза Маці Божай Будслаўскай. Разам з усімі біс-

купамі Беларусі мы вырашылі, што з кастрычніка 2022 года да чэрвеня 2023 года ўключна, а гэта значыць, на працягу дзевяці першых суботаў гэтых месяцаў, у Будславе будзе адбывацца асаблівая малітва.

За кожную першую суботу навэнны будзе адказваць вызначаны святар і група людзей*. Я заахвочваю ўсіх прыбываць у Будслаў у першыя суботы месяца са сваімі радасцямі і турботамі, молячыся за жывых і памерлых.

Кожную першую суботу месяца а 12-й гадзіне ў Нацыянальным санктуарыі Маці Божай Будслаўскай будзе адбывацца святая Імша, якая з’яўляецца галоўнай

часткай нашай малітоўнай падрыхтоўкі. Радуе, што навэнна ахопіць увесь наш Касцёл у Беларусі. У акрэсленыя дні навэнны ў ёй будуць удзельнічаць біскупы з вернікамі сваіх дзяцэзій, а таксама прадстаўнікі Грэка-каталіцкай Царквы.

Для многіх вернікаў Будслаў — гэта месца паяднання з Богам. У Будславе мы пакідаем свае грахі, разлічваючы на прабачэнне. Разам з усімі біскупамі Беларусі я гарача прашу ўсіх нашых святароў рымскага і візантыйскага абрадаў, нягледзячы на занятасць, прыбываць у Будслаў і быць міласэрнымі служыцелямі сакрамэнту пакаяння і паяднання.

Заахвочваем дзяцей і моладзь праявіць сваю любоў да Багародзіцы, прыняўшы ўдзел у конкурсе верша, песні і малюнка «Марыя ў маім сэрцы». Падрабязная інфармацыя пра конкурс будзе змешчана на партале Catholic.by.

Магчыма, прыбыццё ў Будслаў будзе азначаць для нас вялікую ахвяру. Ад многіх з нас Будслаў знаходзіцца далёка, а прыехаць туды азначае кардынальную змену планаў. У сувязі з гэтым мне ўзгадваецца наша моладзь, якая ўлетку без нараканняў, нягледзячы на спёку і адлегласць, пераадольвае пешшу многія кіламетры, каб прыйсці ў Будслаў. У Апостальскай адгартацыі Christus vivit папа Францішак заахвочвае моладзь не праводзіць усё жыццё перад экранам, а жыць і адкрывацца на тое, што ў жыцці найлепшае (CV 143).

Калі мы сапраўды заахвочваем, мы знойдзем час і магчымасць, каб прыйсці да Маці Божай. Няхай нашая малітоўная падрыхтоўка стане ўкладам у будаванне міру ва ўсім грамадстве.

* Расклад навэнны змешчаны на партале Catholic.by (рэд.).

Празрыстая калона

*Праўдзівае здарэнне ў Ружанцовай пілігрымцы
да Маці Божай Будслаўскай у першую суботу месяца,
з якой распачалася навэнна духоўнай падрыхтоўкі
да срэбнага юбілею каранацыі Яе цудоўнага абраза,
1 кастрычніка 2022 г.*

Вітай у слаўным Будславе, Марыя,
Узрушаных, шчаслівых пілігрымаў!
Твой Матчын позірк сэрцы нам адкрые,
Абгорне ласкай, як цяплом кілімаў,

Што з сонечных і зорных нітак-промняў
Нябёсы ткуць для нас цудоўным чынам,
Каб сэрцу стаць адчыненай гасцёўняй
Для радаснай сустрэчы з Тваім Сынам.

Пльвем з Табой, Каўчэгам Запавету,
Ў часе патопу сённяшнім суровым.
О Брама Неба, вызначай нам мэту!
Дай ратавальны круг свой ружанцовы!

Прыткнуся тут да кратак спавядніцы,
Хрысту аддаўшы ўсе свае правіны,
Узняўшы дух апалы... Час маліцца
Пльве да Неба ўзрушанай лавінай...

Касцёл паўнюцькі малітоўным людам,
Тулюся ў лаўцы збоку за калонай,
Не бачу алтара... Ды нейкім чудам
Гаворыць проста сам Пан Бог з амбоны!

Ксёндз арцыбіскуп ўсывышняя воляй
Перамяніў прастору словам Божым,
І мой духоўны зрок з усёй патоляй
Святой Імшой напоўніўся... Прыгожы

Абраз свяціўся ласкай прамяністай,
Слаў з алтара Хрыстос благаслаўленне,
Калона прада мной была празрыстай —
Празрыстай лінзай веры!.. Не каменнем!..

Я бачыла алтар і цудадзейства,
Што моцай Духа чыніцца Святога,
Бо не залежыць аніак ад месца,
Дзе ты сядзіш, твая сустрэча з Богам...

Укленчыўшы ў малітве ружанцовай,
З усімі пілігрымамі малюся:
Будзь нам ад ліха ўсякага аховай,
О Каралева Неба й Беларусі!

*Ірына Багдановіч,
1–5 кастрычніка 2022 г.*

ВЯРТАННЕ СВЯТЫНІ

Да 100-годдзя вяртання ў Баруны абраза Маці Божай Суцяшальніцы Засмучаных

Дагэтуль невядома, кім быў намаляваны абраз Маці Божай Барунскай, але ён стаў сэрцам Барунаў і прыцягвае да гэтага месца тысячы людзей, якія прагнуць знайсці падтрымку ў Найсвяцейшай Панны Марыі. Гэты невялікі (42x60 см), але славыты цудамі абраз на працягу стагоддзяў стаў бачным знакам асаблівай апекі Маці Божай.

Адкуль жа бярэ пачатак ушанавання гэтага прыгожага абраза? Першыя згадкі сведчаць, што абраз Маці Божай Барунскай быў уласнасцю айца Язафата Бражыца з ордэну св. Базыля Вялікага. Святар кіраваў некалькімі кляштарамі айцоў базыліянаў у Хэлме, Мінску, Полацку і Віцебску. Паўсюль ён быў вядомы як добры прапаведнік. У гэтым сваім служэнні айцец Бражыц заўсёды меў пры сабе цудоўны абраз, які ўжо тады славіўся шматлікімі ласкамі.

У 1666 г. падчас побыту айца Бражыца ў Мінску ўспыхнула небяспечная эпідэмія, якая распаўсюджвалася з незвычайнай хуткасцю. Аднак айцец Бражыц заўсёды быў гатовы да святарскай паслугі, яго не палохала нават гэтая зараза. Як пастыр ён заставаўся каля сваіх авечак, пакуль сам не захварэў. Браты, якія даглядалі яго падчас хваробы, сцвярджалі, што святар памёр. Тым часам праз некалькі гадзінаў да айца Бражыца вярнулася жыццё. Братам-манахам святар сказаў, што менавіта Маці Божая вярнула яму жыццё, каб ён не пакідаў хворых у патрэбе і далей пашыраў веру, настаўляў людзей на добры шлях. Айцец Бражыц сведчыў, што ў той момант, калі ён ляжаў непрытомны, яму аб'явілася Панна Марыя і

Копія цудатворнага абраза Маці Божай Барунскай.

сказала: *«Падабаецца Мне твая руплівасць каля душаў людскіх, крывёю Сына Майго адкупленых. Не пакідай іх! Вось Я выпрасіла для цябе жыццё і дар выганяць злых духаў»*. З гэтага часу да айца Бражыца пачалі прыходзіць тыя, хто быў апантаны нячыстаю сілаю, і пасля яго малітвы д'ябал пакідаў цела чалавека.

Перад смерцю айцец Бражыц перадаў найкаштоўнейшы скарб — абраз Маці Божай з Дзіцяткам — сваяку Мікалаю Песляку

і папрасіў, каб Мікалай асабліва шановаў гэты абраз, аднак Песляк захінуў яго палатном і схаваў у скрыню ў фальварку Казюкоўшчына. 12 лютага 1683 г. айцец Бражыц адышоў з гэтага свету, аднак перад смерцю ўбачыў яшчэ раз Найсвяцейшую Панну ў такой выяве, як на абразе. Мікалай Песляк пакінуў свой фальварак і пайшоў на службу да Пліна, у маёнтка падскарбія надворнага Францкевіча, служыў там ажно пяць гадоў і

ўжо забыўся пра наказ айца Язафата і яго цудоўны падарунак. Аднак Маці Божая прагнула апекавацца людзьмі, дапамагаць ім і сцерагчы ад зла. Таму ва ўладаньнях Песляка пачалі адбывацца розныя вельмі дзіўныя рэчы. Так, жыхары Казюкоўшчыны бачылі над будынкамі цудоўнае зьянне: ім нават здавалася, што будынкі гараць ясным полымем, аднак застаюцца непашкоджанымі. Гэтая сядзіба заставалася пад заўсёднаю апекаю Маці Божай, і не было тут месца ніякім няшчасцям. У той час як жыхары Казюкоўшчыны цешыліся благаслаўленьнем Нябеснай Маці, Мікалай цяжка хварэў і ўжо чакаў толькі смерці. Калі ён ляжаў у гарачцы, яму аб'явілася прыгожая Панна і сказала: «Чаму ты не наклапаціўся пра належнае месца для Майго абраза, які атрымаў ад Майго вернага слугі Бражыца? Я прагну, каб людзі, якія просяць Майго Сына аб дапамозе ў жыцці, атрымалі яе пры Маім абразе». Раніцаю, апрытомнеўшы, Песляк узгадаў пра вялікі падарунак, які атрымаў ад айца Бражыца, і любой цаной вырашыў выправіць сваю памылку. Ён як мага хутчэй вярнуўся ў свой маёнтак, знайшоў скрыню, а ў ёй — абраз. Аднак, зірнуўшы на яго, анямеў: прыгожы абраз, які калісьці свяціўся сваім цудоўным бляскам, прыйшоў у занядбанне. Мікалая ахапіла невыносная роспач, ён вельмі доўга і шчыра маліўся, паабяцаўшы Маці Божай, што пабудуе для Яе прыгожую капліцу. Паўстала толькі праблема, дзе знайсці належнае месца і як сабраць патрэбную суму грошай. Песляк вырашыў, што пабудуе каплічку на ўзгорку, які быў

Цудатворны абраз Маці Божай Барунскай.
Старажытная гравюра.

яго ўласнасцю. Ідучы на гэтае месца, ён страціў прытомнасць і ўбачыў чарговае аб'яўленне: маленькі Хлопчык узнік перад ім і завёў да прыгожай Жанчыны, якая стаяла на дарозе, што цяпер злучае Мінск з Вільняй. У Жанчыне Мікалай Песляк распознаў Найсвяцейшую Марыю з абраза айца Бражыца. Ён зірнуў на Хлопчыка і зразумеў, што гэта маленькі Езус. Марыя прамовіла: «Не будуй для Мяне капліцы на гэтым узгорку, бо тут магільныя язычнікаў і ерэтыкоў. Калі пойдзеш за Мною, Я пакажу табе годнае месца, якое выбрала для сябе. Хачу, каб менавіта там быў Мой абраз». Песляк паслухмяна пайшоў за Марыяй і Езусам. Крочылі яны па балоце ў бок Вільні, але прайшлі па ім як па сушы ажно да таго месца, дзе разыходзяцца дарогі на Гальшаны і Вільню.

Там Марыя спынілася і паказала Мікалаю месца, дзе павінен стаяць крыж з абразом. Затым Яна рушыла ў цёмныя густы бор, а дрэвы і кусты, кланяючыся, саступалі Ёй дарогу. Урэшце Марыя затрымалася каля дзвюх невялікіх елачак і тут паказала месца, дзе павінен быць вялікі алтар з Яе выяваю ў пабудаванай Мікалаем капліцы. Песляк не мог паверыць, што Маці Божая выбрала сабе гэтае бязлюднае месца. Яшчэ цяжэй яму станавілася ад думкі пра тое, што ён зусім не меў грошай на пабудову санктуарыя. Марыя нібы прачытала яго думкі, і зноў загучаў Яе цудоўны голас: «Не турбуйся пра тое, што Я загадваю табе будаваць касцёл у глухой пушчы. Я ўчыню так, што людзі кожны дзень будуць Мяне тут вітаць. Ведаю таксама, што ў цябе вельмі мала грошай, толькі 12 злотых, але гэтага хопіць, каб паставіць крыж. Я ўчыню таксама, каб на пабудову касцёла ты кожны дзень меў ахвяру ад Маіх верных. Гэта месца назавеш Барунамі. Тут Я заўсёды буду спасылаць вялікія ласкі людзям, якія будуць да Мяне маліцца».

Калі Мікалай зразумеў гэтае даручэнне і паабяцаў Маці Божай усё гэта паслухмяна выканаць, ён выздаравеў. Найперш ён даручыў тром рамеснікам змайстраваць прыгожы крыж. Калі гэты знак веры ўжо быў пастаўлены на паказаным месцы, Мікалай сам змясціў на ім цудоўны абраз, на якім ужо не было ніякіх слядоў занядбаньня. Адбывалася гэта ў 1691 г., і Маці Божая з першай хвіліны пачала дапамагаць людзям: Яна вяртала зрок невідучым і спасылала сваім верным шматлікія ласкі. Вестка

Касцёл і кляштар базыліянаў у Барунах.
Гравюра па малюнку Напалеона Орды.

пра Добрую Панну з цёмнага бору распаўсюджвалася хутка. Вернікі з навакольных вёсак, гарадоў і мястэчкаў пачалі прыходзіць да Яе. Песляк убачыў, што прадказанне Найсвяцейшай Марыі спраўдзілася, і вырашыў распачаць будоўлю касцёла. Праз год, у 1692 г., ужо быў закончаны фундамент пад драўляную святыню. Мікалай прымацаваў каля крыжа скарбонку, якая напаўнялася ахвяраваннямі на будаўніцтва касцёла. Адночы да яго прыйшоў бедна адзеты хлопец і ахвяраваў яму пяць бітых талераў¹. Сказаў, што гэтую шчодрую ахвяру прыслаў яго пан. Калі Мікалай адвярнуўся, каб запісаць прозвішча ахвярадаўцы, хлопец раптоўна знік. Тады Песляк зразумеў, што гэта быў пасланнік з неба. З гэтага часу ён не адчуваў недахопу грошай на будоўлю святыні для Найсвяцейшай Маці.

У 1692 г. будоўля драўлянага касцёла заканчвалася. Не хапала яшчэ толькі даху, аднак, нягледзячы на гэта, пабожны фундатар вырашыў урачыста ўнесці абраз у святыню. Ён папрасіў святара з суседняй вёскі адслужыць набажэнства. На гэтую ўрачыстасць прыбыло шмат вернікаў.

Сярод тлуму было трое невідучых. Ад усяго сэрца маліліся яны да Найсвяцейшай Панны, каб вярнуць сабе зрок. Як толькі абраз унеслі ў святыню і невідучыя ўкленчылі перад ім, яны адразу ўсе трое пачалі бачыць.

Мікалай Песляк запрасіў у новапабудаваны касцёл айцоў базыліянаў. Манаская ўлада прызначыла туды на служэнне айца Спірыдона Сакалоўскага і айца Аляксандра Барысавіча з кляштара ў Вільні. Святы Язафат, біскуп Віцебскі і мучанік, першыя гады свайго манаскага жыцця правёў менавіта ў гэтым кляштары, а потым быў яго настацелем². З гэтага часу пачалося будаўніцтва новай сядзібы, якая пасля стала мястэчкам. Як і наказала Маці Божая, мястэчка назвалі Барунамі. Пры драўлянай святыні пабудаваў свой дом таксама Мікалай Песляк. Астатнюю тэрыторыю забудавалі касцельнымі будынкамі і дамамі.

У 1702 г., падчас нападу шведаў, занепакоеныя базыліяне дзеля бяспекі перадалі цудадзейны абраз у атрад гетмана Вялікага Княства Літоўскага Міхала Вішнявецкага ў Валожын. З таго часу некалькі гадоў абраз Маці Божай вандраваў разам з войскам і

славіўся цудамі ў Брэсце, Пінску і ў Літве.

У 1707 г. пажар знішчыў Баруны, кляштар і частку касцёла. Аднаўленне касцёла пачалося праз два гады, калі скончыліся ваенныя дзеянні і абраз быў вярнуты ў Баруны. У 1715 г. адбылася ўрачыстая кансэкрацыя касцёла, які атрымаў тытул Апекі Маці Божай. Цудадзейны абраз быў упрыгожаны каронамі Марыі і Дзіцяці Езуса. У 1750–1757 гг. працягвалася далейшае аздабленне касцёла. Тры ўнутраныя навы былі ўпрыгожаныя дзевяццю алтарамі. Непадалёку ад святыні былі пабудаваныя мураваная званіца і каплічка.

У 1839 г. у сувязі з ліквідацыяй уніяцкіх кляштараў базыліяне перадалі абраз Маці Божай сямі Важыцкіх, якія жылі непадалёку ад Алянаў. Далей кляштар быў перададзены праваслаўнаму духавенству, і толькі ў 1919 г. святыня была вярнутая католікам: кляштар і касцёл прыняў ашмянскі вікарыі ксёндз Станіслаў Мікульскі. Адрозна ж распачалося аднаўленне святыні, а ў 1922 г. абраз Маці Божай быў урачыста ўнесены ў Барунскі санктуарый. У 1923 г. касцёл у Барунах атрымаў тытул святых апосталаў Пятра і Паўла.

На працягу стагоддзяў вернікі розных веравызнанняў шукалі падтрымкі і суцяшэння ў Маці Божай Барунскай. Як раней, так і цяпер Марыя атуляе сваёю любоўю ўсіх, хто кленчыць каля Яе цудадзейнага абраза, адорвае шматлікімі ласкамі і цудамі сваіх шанавальнікаў і выпрошвае для нас Божую міласэрнасць.

Паводле кнігі ксяндза Люцыяна Дамброўскага «Санктуарый Маці Божай Барунскай», 2007.

¹ Манета са срэбра або золата высокай пробы. У той час гэта быў гадавы заробак.

² Святы Язафат Кунцэвіч нарадзіўся ў 1580 г. У 1604 г. уступіў у кляштар айцоў базыліянаў. У 1617 г. стаў біскупам Віцебскім. У 1623 г. пераследнікі Каталіцкага Касцёла закатавалі яго ў Віцебску. Падчас жыцця і пасля смерці ён славіўся цудамі. У 1907 г. быў кананізаваны.

Ігар Сурмачэўскі

Аздабленне іконы Будслаўскай Багародзіцы ў 1632–1783 гг.

Панталы са срэбных шатаў Будслаўскай Багародзіцы. Золата, эмалі, рубіны, пяrlіны. Нюрнберг. 1580–1600 гг. З пасагу каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай. Фота падчас рэстаўрацыі. Верасень 2021 г.

Прывескі, «штучкі», панталікі... 1580–1610 гг.

Асаблівую ўвагу на срэбранай «сукенцы» Будслаўскай Багародзіцы звяртаюць ювелірныя вырабы, ці *jubilerstwo* — невялікія накладкі на срэбраную паверхню шаты, падобныя да каштоўных брошак з золата, эмалі і камянёў. Гэта вельмі высокага ўзроўню густоўная праца майстра з тых, што былі ў Нюрнбергу ці Аўгсбургу. Падобныя працы я бачыў толькі сярод каралеўскіх упрыгожванняў XV–XVII стагоддзяў у Ліврусткамерэн (Каралеўскай скарбніцы) у Стакгольме. Па колькасці іх 10 адзінак: сем авальных S-падобных і тры нібы вялікія шматгранныя гузікі. Імаверна, што будслаўская «ювелірка» — гэта адзіны падобнага ўзроўню ў Беларусі дар ад ахвярадаўцы кштальтуду роду Вазаў, ці Вазаў, каралеўскай дынастыі, якая правіла ў Швецыі і ў Рэчы Паспалітай у XVI–XVII стагоддзях. Знятыя з шатаў, ювелірныя

накладкі паасобку складаюцца ў ланцужок і кожная мае вушка для мацавання, не хапае толькі аднаго авальнага звяна для іх злучэння. Разам з рэстаўратарам Аляксандрам Петраковым асцярожна ў белых пальчатках выкладаем пазл: S-падобная брошка — гузік — S-падобная брошка — гузік... Яно ўсё сыходзіцца, быццам гэта было ўпрыгожванне перыяду позняга Рэнесансу: ланцужок, які складаецца па чарзе з розных звёнаў. Гэты ланцужок раз'ядналі, і кожнае «звяно-брошку» ахвяравалі паасобку на срэбраную шату Будслаўскай Багародзіцы. Каб знайсці аналаг такога ланцугу, давядзецца «пракапаць» гісторыю еўрапейскага ювелірнага мастацтва за XVI–XVII стагоддзі, перагледзець сотні партрэтаў каралеўскіх дынастыяў, бо такімі ланцужкамі фарсілі на балах і прыёмах не толькі дамы, але і кавалеры. На жаль, аналагаў такога высокага ўзроўню ювелірных

працы XVI стагоддзя ў музеях Беларусі няма.

Росквіту ювелірнага мастацтва ў XVI стагоддзі садзейнічалі вялікія геаграфічныя адкрыцці Марка Пола і Хрыстафора Колумба, дзякуючы якім Стары Свет напоўніўся золатам інкаў і каштоўнымі камянямі з імперыі Вялікіх Маголаў. Лондан, Парыж, Антверпен, Венецыя, Нюрнберг і Аўгсбург сталі ў XVI стагоддзі важкімі цэнтрамі вытворчасці і продажу ювелірных вырабаў. Многія знакамітыя мастакі працавалі над эскізамі ювелірных упрыгожванняў: Альбрэхт Дзюрэр — у Германіі, Ганс Гальбейн малодшы — у Англіі, Франчэска Сальвіаці — у Італіі. Ювелірная справа ў эпоху Рэнесансу пачала лічыцца не рамяством, а высокім мастацтвам. Бенвенуто Чэліні (1500–1571) у сваім «Трактаце аб ювелірным мастацтве» ўгадаў характэрны вобраз ювеліра XVI стагоддзя,

Ігар Сурмачэўскі — мастак, рэстаўратар, калекцыянер. Нарадзіўся 3 кастрычніка 1961 года ў вёсцы Вязань Дзяржынскага раёна Мінскай вобласці (былы маёнтак Багдашэўскіх). У 1979–1984 гг. вучыўся ў Беларускам тэатральна-мастацкім інстытуце на кафедры «Інтэр'ер і абсталяванне». З 1988 года ўвайшоў у склад моладзевай секцыі Саюза мастакоў БССР. З 1980 года збірае калекцыю рэчаў і дакументаў па гісторыі беларускай культуры, якой цікавіўся яшчэ з дзяцінства. З 1988 года займаецца рэстаўрацыяй абразоў і жывапісу. У 2010 годзе ўзнагароджаны ордэнам святой Еўфрасініі Полацкай за заслугі перад Беларускай Праваслаўнай Царквою.

Пантал «bouton» са срэбраных шатаў Будслаўскай Багародзіцы. Золата, эмалі, рубіны. Нюрнберг. 1580–1600 гг. З пасагу каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай. Фота падчас рэстаўрацыі. Адваротны бок панталу са шціфтом і гайкаю. Верасень 2021 г.

занатаваўшы не толькі прыватны вопыт працы, але і вопыт сваіх паплечнікаў. У эпоху Рэнэсансу ў дзейнасці «златарнікаў» з’яўляюцца першыя сробы праектных эскізаў, і Чэліні быў аднім з нямногіх, хто сумяшчаў дзве працы: дызайнера і выканаўцы. Многія ж ювеліры, эмальеры і гравёры па метале працуюць у тандэме

з вядомымі мастакамі: Ларэнцо Гіберці, Філіпо Брунелескі, Сандро Бацічэлі — усе яны праходзілі вучобу ў ювеліраў. Чэліні адзначае, што талент ювеліра і наогул мастака больш за ўсё раскрываецца ў час працы пад апекаю «государя», які разумеў мастацтва. Не толькі святары і епіскапы, але і свецкая ўлада пачынаюць уплываць на развіццё ювелірнага мастацтва ў Еўропе. Менавіта напрыканцы згасання Рэнэсансу ў другой палове XVI стагоддзя пад апекаю самых выбітных родаў Італіі, Германіі, Іспаніі нарадзіўся мудрагелісты прыдворны стыль — маньерызм, у якім адлюстравалася вытанчанасць густ знатнага апекуна творцы і, вядома, прыродны талент мастака, што імкнуўся выкарыстаць напоўніцу магчымасці каштоўных матэрыялаў: золата, срэбра, дьяментаў, пярлінаў. Многія мастацтвазнаўцы лічаць стыль маньерызму ўпадніцкім дэкадэнцкім стылем, «пераходнай мадэллю» паміж Рэнэсансам і барока, але ў дэкаратыўна-прыкладным мастацтве маньерызм увасобіўся ў сапраўдныя шэдэўры: у таленавітых руках розных творцаў простыя рэчы побыту ператвараліся ў цуды, вартыя ўпрыгожвання скарбніцаў, кшталту «Зялёных скляпенняў» (*Grünes Gewölbe*) роду Вецінаў у Дрэздэне ці Венскага

Казначэйства (*Schatzkammer*) Габсбургаў у сталіцы Аўстрыі. Дарэчы, на мой погляд, Габсбургі маюць непасрэднае дачыненне да Будслава...

Больш за ўсё ювелірных твораў выходзіла з майстэрняў Германіі. Поўдзень краіны меў цесныя стасункі з італьянскім мастацтвам. Асаблівага росквіту дасягнуў каталіцкі Аўгсбург — сталіца Баварскага герцагства. Пратэстанцкаму Нюрнбергу было цяжэй пераадолюваць канкурэнцыю з Аўгсбургам, таму майстрам прыходзілася шукаць новыя мастацкія і тэхнічныя прыёмы ў ювелірнай справе. Распрацоўка новых прыёмаў у арнаменце прывяла да ўзнікнення гратэску (італ. *Grottesco* — *мудрагелісты, вычварны*) ці арнаменту пад назвай *horro vacui* (лац. *боязь пустой прасторы*), калі кампазіцыйная прастора арнаменту цалкам і нават залішне запаўнялася дэталямі стылізаванага малюнка. Слава ювелірнага мастацтва Нюрнберга ў многім абавязана творчасці Венцэля Ямніцэра (1508–1585), аднаго з самых геніяльных майстроў маньерызму ў Германіі. Ён быў адзіным з нямецкіх ювеліраў XVI стагоддзя, кшталту італьянца Бенвенуто Чэліні, які мог дасціпна выконваць свае эскізы ў матэрыяле. Узгадаю

Панталы «швейверковья», асобна і прымацаваныя да срэбранай шаты Будслаўскай Багародзіцы. Золата, эмалі, рубіны, пярліны. Нюрнберг. 1580–1600 гг. З пасагу каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай. Фота падчас рэстаўрацыі. Верасень 2021 г.

Маціас Цюнт
(1498–1586).
Дызайн флягі пілігрыма.
Медзярыт. 1551 г.
Брытанскі музей.
Лондан.

Хрыстоф Ямніцэр (1573–1610), унук Вінцэля Ямніцэра.
Маскарон з крыламі. Медзярыт з кнігі
«Das Neuw Grottesken Buch Nürnberg» (1610).
Рейксмузеум. Амстэрдам.

Мішэль Ле Блан (1587–1656).
Арнамент у стылі «швейверк». 1611–1635 гг.

яшчэ некалькіх майстроў з Паўдзённай Германіі, якія, магчыма, мелі дачыненне да будслаўскага ювелірнага мастацтва.

Эразмус Хорнік (1524–1583) — ювелір і гравёр, які працаваў у Нюрнбергу і Празе, быў каралеўскім ювелірам пры двары імператара Рудольфа II (1553–1612). Ён зрабіў вялікі ўплыў на развіццё ювелірнай справы, надрукаваўшы ў 1562 годзе серыю сваіх распрацовак ювелірных прывесак і іншых упрыгожванняў найдалікатнейшай працы.

Маціас Цюнт (1498–1586) — аўтар знакамітага медзярыту «*VERA DESIGNATIO VRBIS IN LITTAVIA GRODNAE*» («Сапраўдны краявід горада Гродна ў Літве») 1568 года, які працаваў гравёрам у Нюрнбергу і рабіў эскізы ювелірных вырабаў для мясцовых залатароў... Захавалася кніга з яго эскізамі «*Insigne ac plane novum opus cratero graphicum...*», надрукаваная ў Нюрнбергу ў 1551 г.

Віргіль Соліс Старшы (1514–1562) — гравёр з Нюрнберга, так званы «кляйнмайстар» — майстар малых фарматаў (распрацоўкі арнаменту, шрыфту, віньетак і г. д.). Арнаментальнымі кампазіцыямі Соліса Старэйшага карысталіся ў сваёй працы многія ювеліры Нюрнберга.

...Цяпер паспрабуем знай-

сці падобныя ўпрыгожванні на партрэтах Заходняй Еўропы XVI стагоддзя. Адзін з самых вядомых партрэтыстаў таго часу — Ганс Гальбейн Малодшы (1497–1543), выхадзец з Аўсбурга, які пладатворна працаваў пры двары Цюдораў у Лондане, дзе праславіўся не толькі як жывапісец, але і як дызайнер прыдворных убораў і ювелірных упрыгожванняў. Дзе, як не на дасканалых партрэтах Цюдораў шукаць прыклады каштоўных артэфактаў, падобных да «будслаўскага ланцужка»! На рэпрэзентатыўным партрэце караля Англіі Генрыха VIII з Нацыянальнай галерэі старажытнага мастацтва (Рым) самавіты манарх дынастыі Цюдораў пададзены на кантрасце залаціста-мядовага убора на тле глыбокага ультрамарынавага колеру. Па-майстэрску прапісаны ювелірныя ўпрыгожванні караля: масіўны залаты ланцуг з крупнымі звёнамі, упрыгожаны вялікімі рубінамі і пярылінамі, перасякае грудзі караля. «Будслаўскі ланцужок» больш далікатны... Мяне больш зацікавілі брошкі, якія ўпрыгожваюць разрэзы на рукавах дуплета колеру ангельскай чырвонай і прыкрываюць белую танюткую «пену» сподней кашулі-камізу караля. Гэтыя ювелірныя ўпрыгожванні, прышытыя на ўбор,

далі мне кірунак на росшукі ў модзе і дызайне адзення другой паловы XVI стагоддзя. І чаму такі «будслаўскі ланцужок» мог належаць толькі мужчынскім упрыгожванням? Рэстаўратар Аляксандр Петракоў спачатку выказаў меркаванне, што такі ланцуг мог упрыгожваць плечы менскага ваяводы ці шляхціца з іерархіі ВКЛ. А чаму не разгледзець жаночыя «штучкі»? Тым больш, што залатыя брошкі ўмацаваныя толькі на срэбранай сукенцы Будслаўскай Багародзіцы. На гэты раз праглядаю партрэт дачкі Генрыха VIII — каралевы Англіі Елізаветы I, вядомы «Пеліканавы партрэт» (1575) пэндзля Нікаласа Хіліарда (1547–1619), ангельскага мастака і ювеліра. Прывеску з птушкай-сімвалам адразу цяжка знайсці сярод стракатых упрыгожванняў на тле белага і ангельскай вохры ўбору каралевы. Менавіта самаахвярная птушка дала назву партрэту, дзе каралева ўвасабляе «дзева нацыі», якая гатовая прынесці ў ахвяру сваё жыццё дзеля Англіі. Каралева апранута па модзе XVI стагоддзя: ніжняя сукенка *котт* (апрапаналася на *каміз*), гафтаваная тонкай чорнай лініяй расліннага арнаменту; верхняя сукенка *гуан* (звычайна з каштоўнай тканіны, кшталту аксаміту ці бракату) колеру ангельскай чырвонай з

Ганс Гальбейн Малодшы (1497–1543).
Партрэт Генрыха VIII. Алей, дошка. 1540 г.
Нацыянальная галерэя старажытнага
мастацтва. Рым.

Нікалас Хіліард (1547–1619).
Партрэт Елізаветы I
(«Пеліканавы партрэт»)
Алей, панэль. 1575 г.
Мастацкая галерэя Уолкер. Ліверпуль.

высокімі аб'ёмнымі плечавымі рулонамі, паверхня сукенкі гафтаваная каштоўнымі ўпрыгожваннямі: буйнымі і дробнымі пяльнямі, прывескамі-брошкамі з золата і смарагдаў. Самая пазнавальная лінія жаночага ўбору XVI стагоддзя з'яўляецца канічная (трохкутная) форма ліфа, якая звужалася зверху ўніз. Такі канічны ліф мы бачым на ўборы Елізаветы I — ён знізу падкрэслены арнаментальнай фестончатай стужкай, гафтава-

най па краю ланцужком дробных пяльняў з вылучанай па цэнтры залатой прывескаю са смарагдам. Трохкутны ліф ці дэкаратыўная ўстаўка ў гарсаж па модзе XVI стагоддзя мелі назву *стомак* (ангел. *stomach* — «*живот*»), і звычайна ніжняя лінія стомака падкрэслівалася стужкаю ці поясам (у мужчынскай вопратцы ён быў прасты — *belt*, а ў жаночай ўпрыгожаны — *girdle*). Такія ўпрыгожаныя паясы ўвайшлі ў жаночую моду менавіта ў часы Цюдораў. На такія стужкі і паясы гафтаваліся ювелірныя ўпрыгожванні, а канцы часам мелі наканечнік-падвеску пад назваю *aiglets*. Памятаеце раман А. Дзюма «Тры мушкецеры»? То менавіта з-за такіх падвесак французскай каралевы Ганны Аўстрыйскай ледзь не разгарэўся міжнародны скандал...

Мода XVI стагоддзя, як мужчынская, так і жаночая, вымагала выкарыстоўваць для ўпрыгожвання разнастайныя ювелірныя «штучкі» з золата і каштоўных камянёў, якія прышываліся наўпрост на тканіну згодна з дызайнам знешняга выгляду ўбору. Такія ўпрыгожванні-нашыўкі (кшталту біркі ці брошкі) мелі мноства назваў у эпоху Цюдораў: *tags*, *aiglets*, *billiment*, *billment*, *habillment*, *abillment*, *pendant*. Чым вышэй у грамадстве быў статус прыдворнай дамы ці кавалера, тым больш дарагі быў убор, ўпрыгожаны залатымі «штучкамі».

Але прыйдзем з лонданскіх прыступак цюдораўскай рэзідэнцыі Хэмптон-Корт у каралеўскі двор Жыгімонта III у Варшаве. Тут таксама ва ўборах прыдворнай шляхты панавалі новыя павевы еўрапейскай моды. Паслухаем, што гавораць сучаснікі пра ўборы каралеўскага двара пры Варшаўскім «*palazzo in fortezza*». Вось, напрыклад, Мікалай Рэй (1505–1565), адзін з першых і самых вядомых польскіх пісь-

меннікаў эпохі Рэнесансу, наракаў на прыхільнасць сучаснікаў да ювелірных аксесуараў звыш меры: «Што за дзіўныя панталікі, ферэтки, эмаляваныя ланцужкі, стракатыя берэты; і тыя ўпрыгожванні, кшталту панталаў і фірэтаў, можна знайсці не толькі на галаве, але і на нагах». А Себасц'ян Петрыці (1554–1626), польскі аўтар вядомых трактатаў па медыцыне, так апісваў шляхцянак эпохі Рэнесансу: «Сучасныя паненкі ферэтамі, панталамі, каштоўнымі камянямі ззяюць не іначай, як зоркі на небе!».

Ювелірныя прывескі і нашыўкі на ўборах XV–XVI стагоддзяў на землях Рэчы Паспалітай мелі назвы *панталаў*, *ферэтаў*, а ў архіўных дакументах нават сутракаецца слова *штучка* (*sztuczka*). Інвентар кіеўскай ваяводзіны Катажыны з Уханьскіх Сангушковай (?–1650) за 1615 год указвае і на «штучкі», і на панталы: «На той сукні (чорнай аксамітавай) панталы, штучкі і ланцужкі коштам золотых дзвесце пяцьдзесят лічы польскай». Багацце аздаблення такіх убораў уражвае — чытаем з таго ж інвентару: «У брунатнай аксамітавай сукні есць «штучак» падоўжаных трыццаць, з дыяментавымі табліцамі (табліца — агранка каштоўнага каменя) чатырнаццаць, а з рубінавымі табліцамі — пятнаццаць. Таксама з пяльнямі вялікімі — сем штук, а меншых — восем. Тая ж сукня абшыта ланцужкамі ля дола ў дзве, а наперадзе ў адно. За тыя штучкі і ланцужкі золотых лічбаю польскай дзвесце пяцьдзесят. Да аздаблення сукні, да якой меўся ў камплект «плашчык брунатны», дзе было нашыта пяльняў вялікіх пулчварты копы» (копа — 60; пулчварты — тры з паловай) (210 пяльняў).

У архіўным дакуменце перапісу пасагу Ядвігі Ягелонкі, польскай прынцэсы і літоўскай князёўны (1457–1502), выданай

за герцага Баварска-Ландсхуцкага Георга Багатага (1455–1503), сустракаем апісанне панталаў, якія маюць назву «вузлы» (*węzły*): «Рээстр упрыгожванняў, убораў і інных рэчаў Ядвігі, праз Томаша Трэнчынскага, каноніка кракаўскага і познаньскага, падскарбія двара, падданы ў Ландсхуце.

Скрыня чацвертая.

Вузлы (*węzły*), ці панталы, яшчэ да сукенак не прышытыя:

Панталаў залатых пар 30 з эмаллю (*szmelcem*) белай і нябеснай.

Панталаў залатых пар 21 з эмаллю белай, нябеснай і зялёнай.

Панталаў залатых пар 18 з эмаллю белай і бэзавай.

Панталаў залатых пар 18 з эмаллю белай, чорнай, з гузамі акруглымі залатымі ці *botony* [ад фр. *bouton* — гузік, ужываны ў XV–XVI стст.] у той жа лічбе.

Гузікі (*botony*) работы гішпанскай, залатыя, з эмаллю нябеснай і белай.

Вузел (*węzeł*) вялікі залаты з эмаллю розных колераў.

Вузлоў (*węzłów*) залатых работы гішпанскай 40, у кожным па 3 пярыны.

Ружачак залатых з малымі пярынамі 223, у сярэдзіне кожнай — гранат.

Панталаў пар 70 з пярынкамі і 30 вузлоў, у кожным па 3 пярыны.

Сукні італьянскія (влоскія):

Сутана з срэбранай ніткай, абшытая стужкай (ліштвай) з золата кароннага і рукавамі, аздобленымі 69 панталамі з золата эмальераванага.

Сутана ваўняная (*z rasy*) са стужкай ламавай [*lama* — тканіна ядвабная блішчстая, яшчэ мае назву *вогненная*], абшытая з рукавамі, на якіх панталаў эмальераваных 100.

Сутана з бракату з кудзеркамі бэзавымі, у якой на рукавах 70 пар панталаў эмальераваных.

Сутана з бракату чырвонага

з 88 парамі панталаў эмальераваных».

Прыгледзімся больш дэтална да такіх жаночых ювелірных упрыгожванняў. *Ферэткі* (*ferret, feretek, feretka* ад італ. *feretto* — *упрыгожванне*) — спражка ці клямра, зробленая з золата ці срэбра, ужываная ў Рэчы Паспалітай у XVI–XVII стст. для гафтавання на каўнеры дамскіх убораў, берэтаў, капялюшаў і чаравікаў. Паходзіць з гішпанскай моды XV ст., дзе такія дробныя разэткі нашываліся як аздабленне на ўборы XVI — пачатку XVII стагоддзя. *Пантал* ці *панталік* (*pontal, pontalik* ад італ. *puntal*) — ювелірнае ўпрыгожванне з каштоўных камянёў ці металаў у выглядзе брошкі, якімі ўпрыгожвалі верхнюю вопратку; часам нашывалі цэлы набор такіх панталікаў, што ядналися ў адзіны *ensemble* на ўборы. Панталікамі карысталіся не толькі жанчыны, але і мужчыны. Мода на панталікі прыйшла ў Рэч Паспалітую з Італіі ў XVI стагоддзі і разам з модай прыйшло слова. Відавочна, што наяўнасць такіх упрыгожванняў — гэта адзнака высокага сацыяльнага статусу і заможнасці гаспадара такіх панталікаў. Таму беларускі мовазнаўца І. Насовіч надаў такі сэнс беларускаму выразу «збіць з панталыку» — збіць фанабэрыю, пазбавіць знешніх адзнакаў пыхі, то бок — пазбавіць ювелірных упрыгожванняў.

«Будслаўскі ланцужок», хутчэй за ўсё, — гэта частка *ensemble* ўпрыгожванняў кштальту панталаў, якія гафтаваліся на жаночую вопратку напрыканцы XVI — пачатку XVII стагоддзя. Каб лепей зразумець і вызначыць паходжанне і месца вырабу панталаў, якія ўпрыгожваюць срэбраную сукенку Будслаўскай Багародзіцы, трэба звярнуцца да навуковых працаў Дарыюша Навацкага (*Dariusz Nowacki*) і Магдалены Півовцак (*Magdalena*

Пантал «bouton» 1600-х гадоў на кароне абраза Марыі з Дзіцяткам Езусам. Алтар Ларэтанскай капліцы ў Марыяцім касцёле. Кракаў.

Пантал «швейверковы» канца XVI ст. на гатычнай манстранцыі. Кляштар бэнэдыктынак-сакрамэнтак. Варшава.

Пантал «швейверковы» I чвэрці XVII ст. на срэбранай шаце цудатворнага абраза Маці Божай Суліслаўскай. Марыінны санктуарый у Суліславіцах каля Сандаміра, Польшча.

Пантал «bouton» з аздобы пахавальнай сукні Канстанцыі Аўстрыйскай. Вавельская катэдра. Кракаў.

Пантал «bouton». Золата, эмалі, рубін. 1550–1600 гг. Са скарбу замка Укермарк, зямля Брандэнбург. Германскі Нацыянальны музей. Нюрнберг.

Piwocka) — лепшых знаўцаў рэнесансавай біжутэрыі XV–XVII стагоддзяў; першы ўзначальвае адзел злотніцтва ў музеі Вавельскі замак (Кракаў), другая — вядучы спецыяліст у тым жа музеі. «Форма і дызайн панталаў былі вельмі разнастайныя ў залежнасці ад выкарыстання для адпаведных убораў ці яго частак. Гэта былі мініяцюрныя гузікі-разэткі, якія атачалі аблямоўку рукавоў, каўнераў і гарсэтаў, ці S-падобныя «штучкі», нібы слімакі, што свабодна поўзалі па бракуце ці аksamіце дамскіх сукенак. Усе такія ювелірныя вырабы звычайна адліваліся з высакапробнага золата і аздабляліся эмаллю пераважна беллага, чорнага, зялёнага ці блакітнага колераў.

Насычанасць колеру і яго празрыстасць абіралася адпаведна дызайну «штучкі». Цэнтр такога панталіка ўпрыгожваўся кастам з каштоўным каменем (дзямент, рубін, шпінэль ці чэшскія гранаты) з «табліцовым» [«табліца» — назва агранкі каменя] шліфам [успомнім знакамітых «шліфераў» ці майстроў па шкле, якія працавалі на радзівілаўскіх гутах у Налібоках і Ёрэччы], ці па-сучаснаму: агранка «багет» (ад фр. *Baguette*—каштоўнасць). Табліцовы шліф бывае разнастайны, але асноўны — гэта карэ (квадрат) і трапецыя. Звычайна ў такіх шліфаваных камянёў ніжні край (калета) плоскі. Вольныя ад эмалі паверхні такой «штучкі» не пакідалі без апрацоўкі зерню, коўкаю, пацыніраваннем, крацоўкай». Агульны дызайн такой прывескі называецца «швейверкавай» працай (*schweifwerkowe*). *Schweifwerk* (хвосцік расліны) — гэта форма ўпрыгожвання, якая складаецца з перакрываваных C- і S-падобных выгінаў, канцы якіх патоўшчаныя, нібы зброя — булава; адсюль ідзе яшчэ і другая назва такога арнаменту — *Keulenschwung*. Гэты арнамент быў распрацаваны і выкарыстоўваўся ў асноўным у нямецкамоўных краінах на этапе пераходу ад маньерызму да ранняга барока. Гравюры Лукаса Кіліяна (Аўсбург, 1579–1637), Вірджыла Соліса і Вендэля Дзітэрліна (Страсбург, 1550–1599) садзейнічалі распаўсюджванню швейвэркавага арнаменту па Еўропе.

Самыя вядомыя цэнтры вырабу панталаў і ферэтаў былі ў Паўдневай Германіі (Аўгсбург і Нюрнберг), Італіі (Венецыя), Празе і Трансільваніі. Вялікі попыт на такія ўпрыгожванні падштурхнуў да развіцця ювелірнага мастацтва «штучак» і ў Рэчы Паспалітай, але немагчыма вылучыць вырабы кракаўскіх ці віленскіх майстроў сярод мноства падобных

ювелірных артэфактаў. На жаль, шматлікія творы ювелірнага мастацтва перыяду маньерызму, які доўжыўся непрацяглы час з 1520-га па 1590 г., зніклі падчас рэлігійных войнаў паміж католікамі і пратэстантамі ў Еўропе на пачатку XVII стагоддзя. Толькі адзінкі ювелірнага цуду жаночых упрыгожванняў на землях Рэчы Паспалітай захаваліся ў Марыйных санктуарыях Чэнстаховы, Познані, Кальварыі Забжыдоўскай, Кракава... у выглядзе вотаў, падзеленых на сегменты і «штучкі», якія гафтаваліся на шаты самых шанаваных абразоў. Напрыклад, шата Чэнстахоўскай Багародзіцы пад назвай «Рубінавая» зроблена на металічнай аснове, якая задрапіравана белла-залатым, цёмна-блакітным і чырвоным бракатам. На тканіну гафтаваны вота (кляйноты) і іх фрагменты — усяго 819 (!) адзінак. Па шлячку па цэнтры шаты прышыты 203 пярэсценкаў і 32 сыгнеты. Сярод кляйнотаў ёсць панталы з убору каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай (1588–1631). Добрым прыкладам аплікацый з панталаў з’яўляецца аздабленне каронаў Маці Божай і Дзіцяткі Езуса з капліцы Ларэтанскай у кракаўскім Марыяцкім касцёле. На гатычнай манстранцыі з бэнэдыктынскага кляштара сакрамэнтак (Варшава) ёсць упрыгожванні ў выглядзе маньерыстычных ферэтаў. Найцікавейшыя з іх маюць экспрэсіўную S-падобную авальную форму. Тыя кляйноты трапілі на манстранцыю падчас чарговай рэканструкцыі, што і занатавана ў адпаведным архіўным дакуменце: «Рэпаравана, нанова пазалочана і аздаблена камянямі року 1741 дня 19 сакавіка». Падобныя ферэты (датуюцца першай чверцю XVII стагоддзя) ёсць на срэбранай шаце цудатворнага абраза Маці Божай Суліслаўскай (Марыйны санктуарый у Суліславіцах каля

Сандаміра, Польшча). Апроч сакральных цэнтраў, музеяў і калекцый, адпаведныя ювелірныя вырабы знаходзяць у пахавальных ці капліцах найслыннейшых дынастый Еўропы — напрыклад, ферэты з труны кронпрынцэсы Рэчы Паспалітай Амаліі Ядвігі фон Нэйбург (1691–1722) у крыпце касцёла святога Марціна ў Лаўінгене (Баварыя, Германія). Амалія была жонкай Якуба Людвіка Сабескага (1667–1737), сына польскага караля Яна Сабескага. Дэкаратыўныя залатыя нашыўкі пад назвай *boglar*, упрыгожаныя рубінамі і эмаллю, збарагаюцца ў Будапешцкім музеі прыкладнага мастацтва. Каштоўнасці былі знойдзены падчас археалагічных экспедыцый у Венгрыі і Трансільваніі. Большасць з іх паходзіць са склепу кальвінскай царквы Чэнгер (Венгрыя), дзе была пахавана дачка гаспадара Валахіі Міхні з дынастыі Басарабаў-Дракулешці (1564–1601), прапраўнука знакамітага гаспадара Валахіі Ёлада Цэпеша Дракулы.

У другой палове XVII стагоддзя пад уздзеяннем французскай моды з убораў знікаюць гафтаваныя ювелірныя вырабы перыяду маньерызму — Парыж заваяваў Еўропу новай эстэтыкай: стылем барока, дзе галоўнаю была іншая раскоша: велічнасць каштоўных тканінаў, пышных складак, мноства стужак, кукардаў, карункаў, кудзерыстых парыкоў...

Нарэшце магчыма зрабіць выснову, што сукенка Будслаўскай Багародзіцы ўпрыгожана ювелірнымі прывескамі, якія гафтаваліся на жаночую сукенку і называліся панталамі. Час з’яўлення будслаўскіх панталаў прыпадае на росквіт маньерызму: 1580–1600 гг. Усе яны зроблены з золата і распісаны эмаллю: белай, чорнай, нябесна-блакітнай, светла-мураўлёнай і празрыста-ультрамарынавай.

Сем з іх маюць «працу швейварковую» і складаюцца з трох мярэжыстых пластоў. Першы: S-падобны; другі — кшталту крыжа з двума S-падобнымі «слімакамі» і трэці — каст з рубінам «табліцовым» і з двума пярлінамі па баках. З адваротнага боку ўвесь гэты «пірог» мацуецца на залаты шціфт і залатую крыжападобную гайку а чатырох авальных пялёсках. Тры панталы падобныя да вялікіх мярэжыстых васьмікутных гузікаў *boton* (ад фр. *bouton* — гузік) і складаюцца з двух пластоў. Першы — васьмікутнік, які атрымаўся з накладання двух чатырохкутных крыжоў — золата з белай эмаллю і крыжа з чатырма «табліцовымі» рубінамі ў кастах; другі — чатырохкутны каст з «табліцовым» рубінам. Увесь «пірог» таксама мацуецца залатым шціфтом і гайкаю. Цікава, што рубін ружова-бэзавага колеру ці з колерам «мяса» ў Рэчы Паспалітай меў назву *балас* (*valas*), рубін-бале, што падобна па назве да бадахшанскай шпінэлі. Сведчанні аб рубінах паходзяць з выкапняў Бірмы ў даліне Магок. Яны пачалі прыбываць у Еўропу пасля падарожжа Васка да Гама ў Індыю праз мыс Добрай Надзеі ў 1497–1499 гадах. Рубіны згадваюцца ў Старым Запавеце і звязаны яны з абліччам Бога: «Вось, Я пакладу камяні твае на рубін і зраблю аснову тваю з сапфіраў; і зраблю вокны твае з рубінаў і браму тваю — з жамчужын, і ўсю агароджу тваю — з каштоўных камянёў» (Іс 54, 11–12). Кроў Хрыста мае падабенства з колерам рубіну. Менавіта рубін згадваецца ў ліку чатырох каштоўных камянёў, якія ўпрыгожваюць Святы Грааль (рубін, агат, смарагд і пярліны; дарэчы, тры з іх ёсць на ўпрыгожваннях Будслаўскай Багародзіцы — рубін, пярліны і смарагд).

Узнікае пытанне: хто са шляхцянак, якія наведвалі Буд-

Партрэт Пятра Тышкевіча (?–1631), ваяводы менскага. Алей, палатно. 1793. Музей Народовы ў Варшаве. З галерэі палаца Тышкевічаў у Лагойску.

Франс Паўрбус Малодшы (1569–1622). Партрэт Канстанцыі Аўстрыйскай. Палатно, алей. 1603–1604 гг. Мастацка-гістарычны музей. Вена. (Трохкутнік стомака карсажа падкрэслены памаранчова-залацістым пасам з панталамі «швейварковымі».)

слаўскі кляштар, меў магчымасць ахвяраваць такія ўпрыгожванні ў 1630–1633 гады на аздабленне срэбраных шатаў? Вынікае толькі адзін адказ на гэтае пытанне: Соф’я з Тышкевічаў Калецкая (1590–?), жонка Аляксандра Калецкага (1580–1632). Але якім чынам ювелірныя цуды Аўгсбурга трапілі на віленскую сукенку

Ёзэф Хэйнци (1564–1609).
Партрэт Канстанцыі Аўстрыйскай.
Палатно, алей. 1604.
Інстытут мастацтваў Сцерлінга
і Фрэнсіс Кларк (Вільямстаўн, ЗША).
(Трохкутнік стомака карсажа
падкрэслены залаціста-зялёным пасам
з панталамі «швейверковымі».)

дачкі менскага ваяводы? Як было адзначана вышэй, такія ўпрыгожванні былі на сакральных артэфактах у Марыйных санктуарых Рэчы Паспалітай. Звычайна гэта былі ахвяраванні ад польскай і літоўскай шляхты вышэйшага ўзроўню: магнатэрыі кшталту Радзівілаў, Сапегаў, Агінскіх і іншых знакамітых дынастыяў Рэчы Паспалітай, але ахвярадаўцамі самых каштоўных рэчаў найчасцей узгадваюцца імёны каралеўскіх асобаў Рэчы Паспалітай. Час існавання «будслаўскіх панталаў» супадае з перыядам каралеўства Жыгімонта III: з 1587-га па 1632 г. Жаночыя ўпрыгожванні маглі належаць яго жонцы — імаверна, наўрад ці ад Ганны Аўстрыйскай (1573–1598), першай жонкі караля, такая «ювелірка» магла трапіць у Будслаў. Для гэтага няма ніякіх падставаў, а вось ад

яе малодшай сястры, Канстанцыі Аўстрыйскай (1588–1631), ці, як яе называлі на тутэйшы лад, Канстанцыі Габсбурзянкі, каралевы Рэчы Паспалітай у 1605–1631 гг., гэта было цалкам магчыма...

...Уважліва разглядаю партрэт Канстанцыі Аўстрыйскай (Вена, Мастацка-гістарычны музей), напісаны паміж 1603–1604 гадамі знакамітым фламандскім мастаком Франсам Паўрбусам Малодшым (1569–1622). Можа гэта «заручоны партрэт»? Тут будучай каралева 15–16 гадоў, і на яе маладую прыгажосць ужо «паклаў вока» аўдавеўшы Жыгімонт III. Эрцгерцагіня з дому Габсбургаў яшчэ апранута па модзе XVI стагоддзя: на ёй ніжняя памаранчава-залацістая (яхантавая ці гіяцынтавая) сукенка, гафтаваная тонкімі стужкамі вызалачаных срэбраных карункаў і ўпрыгожаная на рукавах фестонамі далікатных венецыянскіх карункаў, а паверх светлага тону адамашкі ў кантраст адзетая сукенка з аксаміту цёмна-зялёнага колеру (на той час ён называўся «драконай зеляніны»). Трохкутнік стомака карсажа падкрэслены памаранчава-залацістым пасам, на якім зіхацяць... залатыя панталы, вельмі падобныя да «будслаўскіх», праўда, замест рубінаў тут у касты «закатанія» смарагды. І на цёмным аксаміце таксама бачым гузікі-панталы, дзе па дызайне «будслаўскіх» гузікаў мацуюцца крыжыкам пяць каштоўных камянёў. Магчыма, што да іншага ўбору кронцгерцагіні, колеру «гранатавага» ці кашанілевага, ішоў *ensemble* панталаў з рубінамі, зроблены тымі ж ювелірамі, найхутчэй з Аўтбурга ці Нюрнберга, якія працавалі на дом Габсбургаў. Але якім чынам панталы з пасагу Габсбурзянкі маглі апынуцца ў Вільні? Цікава, што тут супадаюць даты побыту каралевы ў Вільні і магчымая дата вяселля Соф’і Калецкай.

Хоць на партрэце Канстанцыя Аўстрыйская мае выгляд наіўнай дзяўчынкі, але, заняўшы трон каралевы Рэчы Паспалітай у 1605 годзе (у сваё 16-годдзе; Жыгімонту III было ужо амаль 50), яна пачала актыўна ўдзельнічаць ва ўсіх сферах жыцця краіны: падтрымала караля ў паходзе супраць Маскоўскага царства ў 1609 годзе і нават пераехала са сваім дваром у сталіцу Вялікага Княства Літоўскага амаль на тры гады (1609–1611), каб мець магчымасць хутчэй атрымліваць весткі аб баявых дзеях свайго сужэнца супраць маскоўскіх войскаў. Тут у «мастацтвазнаўчым дэтэктыве» мы падыходзім да важнай даты: 1610 год.

Дзень 1 ліпеня 1610 года ў гісторыі Вільні стаўся адным з самых чорных: жудасны пажар, які палыхнуў у цэнтры горада, моцным ветрам быў радзьмуты па ўсіх вуліцах і будынках. Горад гарэў амаль 11 гадзін, пакуль не шуганула навальніца і струмені вады, якія ператварыліся ў чорныя попелыныя рэкі, згасілі полымя...

Трагічныя падзеі ў сталіцы Вялікага Княства Літоўскага выявілі ахвярнасць і дабрачыннасць Канстанцыі Аўстрыйскай. Узрушаная вусцішным пажарам, як падзяку Пану Богу за выратаванне, польская каралева прадала свае ўпрыгожванні і скарбы, каб падтрымаць свой двор і шляхту і супакоіць народ.

Пажар у Вільні 1610 года стаўся падставай да разгадкі, якім чынам ювелірныя ўпрыгожванні з пасагу Габсбургаў маглі апынуцца на ўборы віленскай шляхцяні Соф’і Калецкай. Якраз у гэты час адбыліся заручыны ці вяселле Аляксандра Калецкага. Ад маладога мусіў быць вясельны падарунак нявесце: магчыма, гэта і былі габсбургскія панталы, а можа, і не толькі яны. Увосень 1611 года Аляксандр Калецкі выправіўся разам са

сваёй гусарскай харугвай у паход на дапамогу войскам ВКЛ, якія трымалі маскоўскі Крэмель, а ў 1613–1617 гадах Аляксандр Калецкі ўдзельнічаў у абароне Смаленска ад навалы маскоўскіх войскаў. Імаверна, што вяселле Соф’і з Тышкевічаў і Аляксандра Калецкага адбылося да яго баявых паходаў.

Пачатак 1630-х гадоў быў трагічным не толькі для сям’і Соф’і Калецкай, але і для ўсёй краіны. У 1632 г. памірае яе муж, Аляксандр Калецкі, а перад гэтым, у 1631 г., памер бацька Соф’і, Пётр Тышкевіч (1580–1631). 1631 год азмрочыўся смерцю каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай, 1632 г. — смерцю караля Рэчы Паспалітай Жыгімонта III. Усе гэтыя супадзенні выглядаюць містычна, і, мяркую, зрабілі на Соф’ю Калецкую моцнае ўздзеянне. Напомню, што жыццё і смерць Канстанцыі Аўстрыйскай былі прыкладам глыбокай каталіцкай веры для шляхціянак Вялікага Княства Літоўскага: каралева мела прыватную капліцу, штодзённа прысутнічала на дзвюх Імшах, адмаўляла Ружанец, чытала святыя кнігі і Брэвіяры, прытрымлівалася ўсіх пастоў. Падчас Контррэфармацыі Канстанцыя Аўстрыйская падтрымала каталіцкі бок і імператара Свяшчэннай Рымскай Імперыі Фердынанда II. За сваю адданасць каталіцкай веры каралева Рэчы Паспалітай атрымала ад Папы Рымскага спецыяльную ўзнагароду — «Залатую ружу», якой ўзнагароджваюцца прыватныя асобы і кляштары ў знак іх добрых справаў. Дарэчы, Чэнстахоўскі кляштар мае тры «Залатыя ружы» (1979 г. — ад Яна Паўла II; 2006 г. — ад Бэнэдыкта XVI; 2016 г. — ад Францішка). Падчас эпідэміі чумы, якая лютвала ў Варшаве ў 1624–1626 гадах, Канстанцыя на працягу трох месяцаў на свае сродкі карміла і апранала гарадскую беднату.

Нават яе смерць стала сведчаннем яе адданасці каталіцкай веры: Канстанцыя Аўстрыйская аслухалася караля і ўдзельнічала ў працэсіі Божага Цела ў Варшаве ў ліпеньскае пекла 1631 года — падчас шэсця яна атрымала сонечны ўдар і памерла ад інсульту 10 ліпеня.

Мяркую, што Соф’я Калецкая споўніла тэстамэнт свайго сужэнца і ахвяравала грошы і ювелірныя каштоўнасці на Будслаўскі кляштар. Такім чынам ювелірныя ўпрыгожванні з пасагу каралевы Рэчы Паспалітай Канстанцыі Аўстрыйскай трапілі на срэбраныя шаты Будслаўскай Багародзіцы. Адзначу, што жаночыя ўпрыгожванні, як мае быць, ёсць толькі на сукенцы Божай Маці. Разглядаючы партрэт Канстанцыі Аўстрыйскай 1604 года, можна заўважыць, што ўвесь *ensemble* з ювелірных

панталаў на яе ўборы складаецца прыкладна з 14-ці вялікіх S-падобных «штучак» і 20-ці «гузікаў», а на срэбраных шатах Будслаўскай Багародзіцы усяго 7 вялікіх панталаў і 3 «гузікі»... Цяжка сказаць, куды падзелася большая частка з гэтага ювелірнага набору: магчыма, была пераведзена ў грошы дзеля будаўніцтва будслаўскага касцёла ў 1633 годзе ці была распалавінена, і другая частка «габсбургскіх панталаў» трапіла як ахвяра ў віленскі касцёл святых Бэрнарда і Францішка (магчыма, у капліцу св. Фларыяна)... Мяркую, што мае думкі маюць рацыю ці хоць трохі наблізілі разгадку гістарычнай тайны ювелірных упрыгожванняў Будслаўскай Багародзіцы.

Працяг будзе.

Літаратура.

- Gołbiowski, Łukasz (1773–1849). Ubiory w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych / sposobem dykcjonarza ułożone i opisane przez Łukasza Gołbiowskiego. — Warszawa. 1830.
- Irena Turnau. Słownik ubiorów: tkaniny, wyroby pozatkackie, skóry, broń i klejnoty oraz barwy znane w Polsce od średniowiecza do początku XIX w. Wydawnictwo Naukowe «Semper». 1999.
- Сергей Николаев. О сложности взаимовлияния близкородственных языков (на примере выражения «сбить с панталыку») // *Slavia Orientalis*. 2019. № 4. — S. 240–250.
- Zygmunt Głogier. Encyklopedia staropolska (tom IV): https://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_staropolska/Ponta%C5%82
- <http://www.lafriemuse.com/ru/fantasticheskij-stil-v-iskusstve-xvi-veka-ekstravagantnyj-manerizm-yuvelirnoe-iskusstvo-germanii/>
- Dariusz Nowacki, Magdalena Piwocka/ Klejnoty w dawnej Polsce (część I)/ SZTUKA ZŁOTNICZA CZASOPISMO POLSKIEJ kultury BRANZY JUBILERSKIEJ / — S. 26–27.
- U tronu królowej Polski Jasna Góra w dziejach kultury i duchowości polskiej. Katalog wystawy pod kierunkiem Jana Golonki OSPPE, Przemysława Mrozowskiego, Jerzego Zmudzinskiego. Zamek Królewski w Warszawie. 2007. Sukienka zwana rubinową na obraz Matki Boskiej Częstochowskiej. C. 110–117.
- Jubilerzy i jubilerstwo w epoce Wazów, [in:] *Rządzić i ołsniewać. Klejnoty i jubilerstwo w Polsce w XVI i XVII wieku. Eseje, Zamek Królewski w Warszawie — Muzeum, red. D. Nowacki, M. Piwocka, D. Szewczyk-Prokurat, Warszawa, 2019 — S. 11–225.*
- Biżuteria w Polsce : konteksty, zbiory, ekspozycje / redakcja naukowa: Katarzyna Kluczajd / Toruński Oddział Stowarzyszenia Historyków Sztuki, 2019/ Michał F. Woźniak / «Skarb bydgoski» — odkrycie, wstępne rozpoznanie. — S. 11–15.
- <https://cyfrowe.mnw.art.pl/pl/katalog/516103> (Portret Piotra Tyszkiewicza (?–1631?), wojewody i starosty mińskiego).
- Romanenkova, J., Kuzmenko, H., & Bratus, I. (2019). Pendant in the Jewelry Fashion of the Northern Renaissance and Mannerism. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3). — S. 317–329.
- Ямитцер, Венцель // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). — СПб., 1890–1907.
- Maciej Vorbek–Lettow, Skarbnica pamięci: pamiątnik lekarza króla Władysława IV. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1968. P. 37–38.
- Józef Ignacy Kraszewski. Pożar zamku wileńskiego. 1838. S. Lewenthal, Warszawa, 1908.
- DER DEUTSCHE PEINTRE–GRAVEUR oder die deutschen Maler als Kupferstecher. / Von ANDREAS ANDRESEN Dr. Phil. unter Mitwirkung von RUD. WEIGEL. / LEIPZIG, VERLAG VON ALEXANDER DANZ. 1872. (MATTHES ZÜNDT. — S. 1–47).
- Jutta Zander–Seidel. Zeichen der Distinktion: Kleidung und Schmuck / Barock. Renaissance. Aufklärung Kunst und Kultur vom 16. bis zum 18. Jahrhundert / herausgegeben von Daniel Hess und Dagmar Hirschfelder / Verlag des Germanischen Nationalmuseums. — Nürnberg, 2010. P. 151–165.
- Нина Сорогина. Бенвенуто Челлини. Великие исторические персоны. — Москва. «Вече». 2011.
- Wenzel Jamnitzer’s Centrepiece and the Goldsmith’s Secret. *The Rijksmuseum bulletin*. 2018. P. 1–96.
- Szerk.: Pataki Judit: Az idő sodrában. Az Iparművészeti Múzeum gyűjteményeinek története. Iparművészeti Múzeum. — Budapest, 2006. — Nr. 67. (Csóka Veronika) (Буцапешт).
- Friedrich von Hurter. Bild einer christlichen Fürstin Maria Erzherzogin zu Österreich, Herzogin von Bayern. Schaffhausen : Hurter, 1860. — S. 334.

Галіна Флікоп-Світа

Феномен народнай іконы. Этапы вывучэння

У апошнія дзесяцігоддзі ў мастацтвазнаўчых колах і музейным асяроддзі паняцце «народная ікона» ўжываецца даволі часта, пра што сведчыць адпаведная колькасць выставаў і публікацый, дзе яно фігуруе. Аднак гэты тэрмін выкарыстоўваецца рознымі спецыялістамі ў дачыненні да розных мастацкіх з’яваў. Гэтае паняцце даволі неадназначнае, мае некалькі трактовак, што сведчыць пра тое, што яшчэ не выпрацавалася агульнае бачанне на пэўныя мастацкія і культурныя з’явы, якія па сутнасці пачалі даследавацца нядаўна.

Беларускія адмыслоўцы хоць і звярталіся да з’явы народнай іконы, аднак разгорнутае абгрунтаванне выкарыстання такога паняцця не далі. Інтуітыўна чытачу адпаведных публікацый і наведвальніку тэматычных выставаў зразумела, што гаворка ідзе не пра высокапрафесійны жывапіс, прызначаны для аздобы храмаў, а пра з’яву ў «нізавым» мастацтве. Тым не менш, варта акрэсліць прадмет даследавання, каб пазбегнуць пэўных непаразуменняў. Вытлумачэнню феномена «народнай іконы» прысвечаны працы некалькіх рускіх і ўкраінскіх даследчыкаў і збіральнікаў, але ў беларускім мастацтвазнаўстве гэтая з’ява асветлена, на жаль, менш...

У артыкуле за 2000 г. вядомая расійская даследчыца іканапісу І. Л. Бусева-Давыдава

Бог Айцец (Саваоф). Другая палова XIX ст.
Музей гісторыі горада Магілёва.

слушна адзначыла, што калі «народную ікону» ўспрымаць як «творчасць народа», то сюды давядзецца ўключыць і высокапрафесійныя абразы майстэрняў Палеха і Мсцёры, якія, хоць і прызначаліся для элітарных слаёў грамадства, аднак былі

створаны сялянамі — патомнымі іканапісцамі-рамеснікамі¹. Таму натуральна, што паходжанне майстроў з сацыяльных нізоў з’яўляецца недастатковым фактарам, каб вынікі іх мастацкай дзейнасці характарызаваць эпітэтам «народны». Фактычна

Галіна Флікоп-Світа — кандыдат мастацтвазнаўства, старшы навуковы супрацоўнік Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Нарадзілася 13 лістапада 1984 г. у г. Ліда Гродзенскай вобл. Скончыла БДУ культуры і мастацтваў, магістратуру ЕГУ па спецыяльнасці «Гісторыя», мастацтвазнаўчую магістратуру і аспірантуру НАН Беларусі. Аўтар больш за 100 навуковых артыкулаў і двух альбомаў: «Беларускі іканапіс XVI — першай паловы XX ст.: альбом» (2019 г., Беларуская навука); «Іканапісная спадчына Беларусі XVII — пачатку XX ст.: помнікі са збору Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь» (2019 г., Кнігазбор).

гэтым артыкулам я заклікаю да абмеркавання гэтай тэмы.

Даследчыца позняй рускай іконы Н. І. Камашка ў сваёй кнізе па ікананісе XVIII ст. асобны раздзел прысвяціла народнай іконе, акрэсліўшы яе як «іконописное творчество, которое осуществлялось непрофессиональными художниками, выходцами из сельского духовенства и крестьянства, в расчете на такого же неискущенного сельского заказчика»². Гэта, бадай, першая дакладна сфармуляваная трактоўка паняцця «народны ікананіс». Аўтар адзначыла, што такая форма творчасці існавала і раней, аднак менавіта ў XVIII ст. адбыўся выразны раскол у культуры Русі па сацыяльнай прыкмеце, і тады феномен народнага ікананісу «обрел отчетливую самоценность». Такім чынам, прыведзеная характарыстыка ў параўнанні з папярэдняй трактую народную ікону не толькі праз паходжанне ікананісцаў з пэўных слаёў грамадства, але і праз мэтавую групу, для якой такая прадукцыя прызначалася.

Збіральнік і знаўца артэфактаў рускай народнай культуры, стваральнік музея Народнага мастацтва ў Растове А. Ільін народную ікону акрэсліў як недарагія ў вырабе творы, якія бытавалі ў сялянскім ужытку³. Гэтая інтэрпрэтацыя пакідае па-за ўвагай сацыяльнае паходжанне стваральніка, акцэнтуючыся на спажываўцы, і падаецца нам слушна, бо, каб такія іконы сапраўды «пайшлі ў народ», важны эканамічны складнік: гэта павінны быць недарагія, даступныя для сялянаў і мяшчанаў абразы. Адпаведна, яны павінны быць напісаны лёгка і хутка, з выкарыстаннем танных матэрыялаў. Пра гэта ж вяла гаворку і Н. І. Камашка⁴. Вядома ж, паходжанне мастака з таго ж саслоўя, для якога іконы і прызначаліся, з'яўляецца дадатковым бонусам:

Каранаванне Багародзіцы. Другая палова XIX ст.
Прыватная калекцыя В. Вараб'ева (Масква).

ён разумеў густы патэнцыйных спажываўцоў і пры напісанні іконаў мог арыентавацца на іх эстэтычныя запатрабаванні. Народныя іконы пераважна бытавалі ў сялянскім побыце, для якога і прызначаліся.

Варта сказаць і пра вызначэнне народнай іконы як твора інсітнага мастацтва. Менавіта такі сэнс укладаецца некаторымі мастацтвазнаўцамі. Так, даследчыца наіўнага мастацтва Беларусі Л. Вакар у артыкуле «Узоры мастацтва прымітыву ў культурнай спадчыне Віцебшчыны»⁵ разглядаючы ікананісныя помнікі сярэдзіны XVIII ст., якія паходзяць з царквы в. Латыгава, выкарыстоўвае для іх харак-

тарыстыку «народныя». Пры гэтым аўтар не прыводзіць тлумачэнні паняццяў «наіўны» (інсітны/прымітывны) і «народны», а з кантэксту вынікае, што яна разглядае іх як сінонімы. Аднак, на нашу думку, гэтыя паняцці не заўсёды тоесныя. Латыгаўскія абразы сапраўды можна аднесці да спадчыны мастацтва прымітыву. Ім уласцівая спрошчанасць і ўмоўнасць, плоскаснасць і графічнасць, лакальныя колеры і статычныя кампазіцыі. Аднак калі разглядаць народную ікону як даступны па цане твор для шырокіх масаў, то латыгаўскія творы наўрад ці можна аднесці да такой групы: гэтыя творы выконваліся для храмаў,

Св. Міхал Арханёл. Канец XIX – пачатак XX ст.
Гомельскі палацава-паркавы ансамбль.

каштавалі, магчыма, і не вельмі дорага, аднак і не настолькі танна, каб «пайсці ў народ». Паняціці «наіўная» і «народная» ікона варта падзяляць, бо першая з названых не заўсёды бытвала ў народным асяроддзі ці была даступная шырокім масам, а другая далёка не заўсёды была прымітыўнай — гэта маглі быць і па-майстэрску выкананыя творы, якія адпавядалі густам насельніцтва і былі даступнымі па цане.

Цікава, што рускі збіральнік, стваральнік музея «Невьянская ікона» Яўген Ройзман, які акурат і ставіць знак роўнасці паміж народнай і наіўнай іконай, выключае з корпуса народных іконаў

вельмі пашыраныя на тэрыторыі Расіі так званыя «краснушкі» і падфальговыя танныя абразкі. Ён слушна адзначае, што «мінімалізацыя і упрошчэнность в технике и красках в “краснушке” и подфольжёной иконе не являются составляющей “наивной” народной иконописи, напротив, это свидетельство высокой технологичности иконного производства, обусловленной скоростью иконописания и ценнообразованием (вследствие высокой конкуренции на рынке). В производстве подобных икон, поставленном на поток, присутствует также разделение труда». Высновы аўтара грунтуюцца на тым, што ён наіўную і народную

ікону трактуе як тоесныя паняціці, а таму па яго логіцы сюды не варта адносіць згаданыя абразы, бо яны выконваліся хоць і ў спрощанай манеры, аднак не ў рэчышчы інсігнага мастацтва: «Таким образом, расхожая икона (“краснушка” и подфольжная) — икона профессиональная, чего нельзя сказать о народной (“наивной”) иконе»⁶.

А мы ў сваю чаргу прапа-ноўваем падзяляць дзве названыя з’явы: да наіўнага іканапісу можна аднесці корпус абразоў з характэрнай фалькларызаванай вобразоў, кампазіцыйнай абагуленасцю, пластычнай прастатой, лакальнымі колерамі і пэўнай умоўнасцю. Гэтыя абразы не абавязкова бытвалі ў народным асяроддзі, яны маглі стварацца для храмаў. Такія творы ў беларускім мастацве вядомыя з XVIII ст., а ў рускім — значна раней. Народныя абразы мы прапануем разглядаць як іканапісныя творы, якія непасрэдна ствараліся з арыентацыяй на спажыўцоў: сялянаў і мяшчанаў. Маглі бытаваць яны і ў храмах, але і пры гэтым асноўным рынкам збыту для майстроў былі ўсё ж кірмашы або продаж у вёсках. Гэта абумовіла іх іконаграфічны «рэпертуар» (найбольш шанаваныя ў народзе святыя), стылістыку (адпавядала густам патэнцыйных пакупнікоў), тэхніку выканання (ужываліся разнастайныя прыёмы, каб скараціць па часе і зрабіць менш працаёмкім працэс: дошка магла не ляўкасіцца — прапісваліся ў іконах-падакладніцах толькі лікі і рукі і г.д.).

Шэраг даследаванняў і шыкоўна выдадзеных альбомаў па народным іканапісе ажыццявілі ўкраінскія адмыслоўцы. Менавіта іх напрацоўкі ў значнай ступені актуальныя і для беларускіх навукоўцаў, бо ў народных іконаў нашых краінаў шмат агульнага, а го-

мельска-чарнігаўскае памежжа ўвогуле з'яўляецца агульным арэалам стварэння і бытавання народных абразоў «у кветкі». З уступнага артыкула да альбома «Народна ікона Чернігівшчыны», раскошна выдадзенага ў 2015 г., можна зразумець, што складальнікі інтэпрэтуюць народную ікону як танную мастацкую прадукцыю, даступную шырокім колам⁷. Безумоўна, гаворка вядзецца і пра яе сувязь з фальклорным і паэтычным мастацтвам, своеасаблівую эстэтыку. Гэтыя ж фактары адзначае Аляксандр Найдзён у манаграфіі «Народна ікона Середняй Наддніпряніны в контексті селянскага культурнага прастору»⁸, выдадзенай у 2009 г. з вялікай колькасцю ілюстрацый — фотаздымкаў народных іконаў з калекцыі Міколы Бабака. Да дзвюх згаданых кніг па народным ікананісе розных рэгіёнаў Украіны мы будзем яшчэ звяртацца, бо менавіта ў іх найбольш паралеляў з беларускай народнай іконай і ўкраінскай.

Фактычна, аўтары, якія адзначаюць эканамічны складнік у фарміраванні разглядаемага феномену і засяроджваюць увагу на «спажывацтвах», вядуць гаворку пераважна пра хатнія абразы. Аднак паняцце «народная ікона» не раўно паняццю «хатняя ікона», бо, па-першае, хоць народныя абразы і пісаліся пераважна для таго, каб іх можна было размясціць на покуці, аднак вядомыя прыклады іх развешвання ў храме⁹. Па-другое, і самі хатнія абразы былі не заўсёды прадукцыяй, якая падыходзіць пад паняцце «народная ікона», бо ў дамах маглі размяшчацца літаграфіі, аляядрукі і хромалітаграфіі на метале — вырабы фабрычнай тыражнай вытворчасці¹⁰. Аднак, нягледзячы на два вышэй акрэсленыя фактары, у большасці выпадкаў пісаныя фарбамі хатнія абразы можна аднесці да народнага ікананісу — яны простыя,

выразныя, часам даволі дэкаратыўныя, што адпавядала густам сялянцаў і мяшчанаў. Каштавалі такія творы не дорага, а таму іх маглі набыць не надта заможныя людзі. Хатнім абразам, у адрозненне ад царкоўных, уласцівыя свае рысы. Такія творы маюць невялікія памеры: самыя буйнафарматныя бытавалі пераважна на Пасожжы (53x42 см (+/- 1 см)). У іншых мясцовасцях абразы былі меншыя. Даволі часта пад фарбавы слой грунт не наносіўся ўвогуле альбо клаўся вельмі тонка. Хатнія абразы часам сапраўды з'яўляюцца ўзорамі найнавага мастацтва, але даволі часта гэтыя творы, напісаныя вельмі спрактыкаванымі майстрамі: выкананыя ўпэўнена, яны маюць светла-ценевую мадэліроўку і дакладныя прапорцыі ў анатоміі цела, вылучаюцца прадуманай кампазіцыяй і граматычным каларытам.

На беларускіх землях такая плынь мясцовага ікананісу складалася прыблізна ў сярэдзіне XIX ст. Прынамсі, большасць народных абразоў належыць да другой паловы XIX — пачатку XX ст., а больш раннія з'яўляюцца хутчэй выключэннем. У гэты перыяд беларускія землі знаходзіліся ў складзе Расійскай імперыі, што таксама накладала свой адбітак і на народную творчасць. Гэта тлумачыцца, па-першае, узнікненнем самой практыкі размяшчэння абразоў у хатах, бо на гэты маглі ўплываць праваслаўныя святары, прысланыя на нашыя землі пасля скасавання Уніі з цэнтральных губерняў Расійскай імперыі, або «багамазы», якія маглі гандляваць на кірмашах блізкай да іх Магілёўскай губерні і ўплываць на фарміраванне рынку народнай іконы, а па-другое, іконаграфічным «рэпертуарам» багародзічных іконаў: сярод іх былі вельмі пашыраныя спісы з цудадзейных абразоў, шанаванне якіх узыходзіць да расійскай

традыцыі, а не да рэлігійных практык Рэчы Паспалітай — Божая Маці Казанская, Божая Маці Іверская, Божая Маці Ціхвінская.

Ва ўкраінскім і рускім мастацтвазнаўстве існуе даволі багаты матэрыял вывучэння феномену народнай іконы¹¹. Няма патрэбы пералічваць даследаванні па гэтай тэме ў нашых суседзях, тым болей, што нават ёсць асобныя артыкулы, дзе асветлена гісторыяграфія вывучэння народнай іконы¹². Адзначым толькі, што існуе і шэраг артыкулаў, альбомаў і каталогаў¹³, якія сведчаць пра багацце і разнастайнасць народных абразоў ва Украіне і Расіі, а таксама ёсць некалькі дысертацый па ікананісных асяродках або па рэгіёнах бытавання хатняй і народнай іконы¹⁴. Спецыялістамі вылучаны асобныя мастацкія цэнтры, вядзецца праца па збіранні тэматычных калекцый музеямі і прыватнымі асобамі, ладзяцца выставы народных абразоў.

Куды больш сціпла ў гэтым рэчышчы выглядаюць напрацоўкі беларускіх даследчыкаў, музейшчыкаў і збіральных, але і айчынных адмыслоўцаў маюць ужо дасягненні ў справе вывучэння народнай іконы Беларусі. На гэтым аспекце спынімся падрабязней.

Паколькі беларускія народныя абразы — з'ява даволі позняя, то яны заставаліся па-за ўвагай даследчыкаў, якія пераважна засяроджваліся на больш ранніх абразях. Згадаем, што і вывучэнне старажытнай сакральнай мастацкай спадчыны пачалося не так даўно: пасля Альберта Іпеля і Міколы Шчакаціхіна, якія адкрылі гэтую тэму для даследавання ў 1920-я гг., пасля чаго быў перапынак на паўстагоддзя, і толькі ў 1980-я гг. аднавіліся вывучэнні. Важкі ўнёсак у мастацтвазнаўчую скарбонку па гэтай тэме зрабілі В. Церашчатава, Н. Высоцкая, Э. Вецер, А. Ярашэвіч. Зараз

Св. Юрый Змеяборац. Другая палова XIX ст.
Музей старажытнабеларускай культуры Цэнтра даследаванняў
беларускай культуры, мовы і літаратуры
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Св. Мікалай. XIX ст.
Чачэрскі раённы гісторыка-этнаграфічны музей.

працягваюць працаваць даследчыкі і збіральнікі Ю. Піскун, Н. Трыфанава, М. Мельнікаў, К. Карэлін, В. Бажэнава. У пералічаных навукоўцаў у цэнтры ўвагі знаходзіліся беларускія абразы, якія належаць да больш ранняга перыяду — часу станаўлення і існавання самабытнай мясцовай іканапіснай традыцыі, але зразумела, што дзясяткаў рупліцаў не мае магчымасці ахапіць усе перыяды, канфесіі, мастацкія плыні. Таму натуральна, што першыя пытанні, які ўзнімаліся пры вывучэнні беларускага сакральнага мастацтва, датычыліся старажытных храмавых абразоў і станаўлення мясцовай школы іканапісу.

Да вывучэння народных абразоў толькі нядаўна пачалі звяртацца асобныя адмыслоўцы. Асноўныя публікацыі па гэтай праблеме належаць супрацоўнікам музеяў, у фондах якіх захоўваюцца такія творы.

Тут варта вылучыць два кірункі: выданне альбомаў і каталогаў, дзе прадстаўлены рэпрадукцыі помнікаў, і напісанне артыкулаў, скіраваных на вывучэнне з’явы. Да першай групы належыць надрукаваны ў 2012 г. Беларускім дзяржаўным музеем народнай архітэктуры і побыту альбом «Народныя абразы са збору музея»¹⁵ — гэта адзінае выданне, цалкам прысвечанае беларускай народнай іконе, і, на жаль, гэтая кніга з’яўляецца бібліяграфічнай рэдкасцю, бо надрукавана вельмі малым накладам у 100 асобнікаў. У ёй прадстаўлена 36 абразоў са збору названага музея.

Асобныя раздзелы беларускім народным абразам прысвечаны ў альбомах «Голоса ушедших деревень»¹⁶, «Захаваная памяць страчанай зямлі»¹⁷, «Беларускі іканапіс XVI — пачатку XX ст.»¹⁸, «Іканапіс Беларусі XVII — XIX ст. Помнікі са збору Нацыянальнага гістарычнага музея»¹⁹, падрыхта-

ваных Веткаўскім музеем стараабрадніцтва і беларускіх народных традыцый імя Ф. Р. Шклярава (далей ВМСіБНТ) у 2008 г., Музеем старажытнабеларускай культуры Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (далей — МСБК) у 2016 і 2019 гг. адпаведна, апошні — Нацыянальным гістарычным музеем Рэспублікі Беларусь (НГМ РБ) у 2019 г. У згаданых альбомах прадстаўлены помнікі, якія захоўваюцца ў зборах трох названых музеяў. Аднак калі ў альбомах МСБК і НГМ РБ апублікавана большасць народных абразоў з іх калекцый, то зборы ВМСіБНТ прадстаўлены даволі сціпла: з усіх музеяў краіны гэты валодае найбольшым корпусам народных абразоў (каля 180 адзінак), а тут рэпрадукавана каля 30-ці.

Што датычыцца вывучэння народнага іканапісу, то тут у ай-

чыннага мастацтвазнаўства здабыткі невялікія. Найперш трэба адзначыць змястоўны артыкул па гэтай праблеме. У публікацыі супрацоўнікаў Гомельскага палацава-паркавага ансамбля (далей ГППА) В. Літвінавым і А. Кузьміч здзейснены аналіз калекцыі народных абразоў з фондаў названай установы. Аўтары паводле стылістычнага разбору вылучылі некалькі груп твораў і вызначылі прыблізны арэал бытавання для кожнай з іх²⁰. Адзначым, што ГППА мае другую па велічыні калекцыю народнага іканапісу пасля ВМСіБНТ (сярод дзяржаўных музеяў), якая прадстаўлена прыблізна сотняй помнікаў. Гэты артыкул з'яўляецца адным з першых па разглядаемай праблеме, і найбольш грунтоўным, бо яго аўтары пастараліся згрупаваць абразы паводле стылістыкі, што дазволіла весці гаворку пра іх прыналежнасць да розных іканапісных цэнтраў. Па сутнасці, музейшчыкі на аснове сваёй калекцыі акрэслілі існаванне розных асяродкаў народных абразоў.

У наступнай паводле храналогіі публікацыі пра народныя абразы Беларусі супрацоўніца МСБК С. Бяляева адзначыла найбольш пашыраныя сюжэты, сярод якіх згадала абразы з выявай Багародзіцы, св. Мікалая, св. Юрыя Змеяборцы. Гэты невялікі тэзісны артыкул праілюстраваны помнікамі са збору МСБК (бадай тут яны былі апублікаваны ўпершыню²¹). Аўтарка тлумачыць папулярнасць у сялянскім асяроддзі згаданых святых, падкрэслівае сувязь народнай іконы з фальклорам. Узнятая праблема працягнута і ў матэрыялах калекцыянера Ігара Сурмачэўскага, які ў некалькіх нумарах часопіса «Наша вера» прадставіў помнікі са свайго збору. Ён валодае адной з самых значных прыватных калекцый народных іконаў. Каштоўна тое, што І. Сурмачэўскі ўвёў у на-

вуковы ўжытак свае здабыткі, сярод якіх ёсць рэдкія паводле іканаграфіі ўзоры народнага жывапісу. Аўтар у сваім цыкле з трох публікацый, метафарычна названым «Палескі іканастас», засяродзіўся на найбольш пашыраных сюжэтах, якія бытавалі ў асяроддзі сялянаў і змяшчаліся на покуці ў хатах палешукоў²².

Праблема народнага іканапісу прысвечаны і артыкул колішняй загадчыцы Музея народнай творчасці (філіял Нацыянальнага мастацкага музея Рэспублікі Беларусь) у в. Раўбічы В. Залуцкай, якая рэзюміруе свае назіранні гэтага феномену, выкліканыя праведзенай у снежні 2013 г. — сакавіку 2014 г. у дадзенай установе выставай хатніх абразоў з прыватнай калекцыі Дзмітрыя Сабаніна²³. Па сутнасці, хоць у назве артыкула і заяўлена пра спробу асэнсавання феномену народнай іконы, аднак па факце гаворка ідзе пра пастаноўку пытанняў. Тут узняты шэраг важных аспектаў, якія вымагаюць пільнага вывучэння, аднак далей за гэта аўтарка не сягае: на тым этапе пытання застаюцца без адказу. Помнікі гэтага ж збіральніка, які валодае на дадзены момант самай вялікай калекцыяй беларускай народнай іконы, прадстаўлены і ў артыкулах рэстаўратара Аркадзя Шпунта, які са сваёй камандай даў ім другое жыццё.

У Нацыянальным мастацкім музеі РБ (амаль адначасова са згаданай экспазіцыяй народных абразоў у філіяле) праходзіла выстава «Бог крестыянскій хрысціанскій. Бабычская ікона», дзе былі прадстаўлены адпаведныя творы са збораў ВМСіБНТ і Чачэрскага гісторыка-этнаграфічнага музея. Навуковы супрацоўнік ВМСіБНТ А. Скідан у сваім артыкуле прыводзіць шмат цікавых звестак пра носьбітаў бабіцкай іканапіснай традыцыі братоў Гераковых, якія працавалі

да 1920-х гадоў; пра сюжэтны «рэпертуар», згадвае прыклады працы майстроў на патрэбы каталіцкага насельніцтва, прыводзіць інфармацыю пра адметны самабытны абрад Свяча, які існуе і зараз у ваколіцах Чачэрска²⁴.

Дарэчы, гэтая своеасаблівая народная традыцыя знайшла адлюстраванне ў шэрагу артыкулаў і кнізе Г. Лапаціна²⁵. У гэтых этнаграфічных нарысах хоць і не вядзецца гаворка пра мастацкія характарыстыкі абразоў, аднак яны ўяўляюць вялікую цікавасць, бо сведчаць пра ўключэнне народных іконаў у абрадавую практыку, і акрамя таго фіксуюць пэўныя ўзоры народнага іканапісу, якія захоўваюцца не ў музеях, а ў аўтэнтычнай прасторы вясковай супольнасці.

Да дадзенай праблемы даводзілася звяртацца і нам у некалькіх артыкулах, прысвечаных пераважна аналізу калекцый або асобных твораў пэўных музеяў Беларусі²⁶. На завяршэнне артыкула адзначым, што народныя абразы на цяперашні час прадстаўлены ў шэрагу збораў. Некаторыя з іх — найбольш значныя — былі ўжо згаданыя вышэй, аднак акрамя іх у дзясятку дзяржаўных музеяў і прыватных калекцыях знаходзяцца цікавыя для нашага разгляду помнікі. Народныя абразы захоўваюцца ў Веткаўскім музеі стараабраднасці і беларускіх народных традыцый імя Ф.Р. Шклярава (каля 180-ці адзінак), Гомельскім палацава-паркавым ансамблі (каля 100 адзінак), у Беларускай дзяржаўным музеі народнай архітэктуры і побыту (каля 50-ці адзінак), у Нацыянальным гістарычным музеі Рэспублікі Беларусь (каля 50-ці адзінак), у Чачэрскай гісторыка-этнаграфічным музеі (каля 40, якія належаць да беларускай традыцыі, яшчэ некалькі — да спадчыны іканапіснага цэнтра ў Барысаўцы — Паўднёвая Расія), у Музеі

старажытнабеларускай культуры Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (каля 20-ці), у Магілёўскім абласным мастацкім музеі імя П. Масленікава, у Магілёўскім абласным краязнаўчым музеі імя Я. Раманава, у Магілёўскім музеі гісторыі горада, у Гродзенскім дзяржаўным музеі гісторыі рэлігіі, Гродзенскім гісторыка-археалагічным музеі запаведніку, Нацыянальным мастацкім музеі Рэспублікі Беларусь (экспануюцца ў філіяле «Музей народнага мастацтва» ў

Раўбічах), у Дзяржаўным музеі гісторыі беларускай літаратуры, а таксама ў прыватным музеі ў г.п. Ракаў «Янушкевічы» (каля дзясятка), у Бабіцкіх яслях-садзе-сярэдняй школы (каля дзясятка). Для самых значных збораў мы адзначылі прыблізна колькасць, у іншых налічваецца пару дзясяткаў, а ў некаторых па некалькі адзінак. Верагодна, што ў незгаданых тут раённых музеях таксама адшукаецца некалькі помнікаў.

Прыведзеныя лічбы сведчаць пра тое, што толькі ў згаданых установах налічваецца каля

пяці соцен беларускіх народных іконаў. Прыватныя зборы агулам перавышаюць гэтую лічбу, па вядомых нам калекцыях, удвая. Такім чынам, на цяперашні час склаўся вялікі пласт амаль не даследаванай на Беларусі і вельмі сціпла апублікаванай мастацкай спадчыны. Гэты наш артыкул скіраваны на тое, каб актуалізаваць вывучэнне гэтай цікавай культурнай з’явы. Хочацца верыць, што некалі і беларусы займеюць ґрунтоўныя выдадзеныя альбомы, якія будуць прэзентаваць на належным узроўні дадзены від народнай творчасці.

¹ Бусева-Давыдова, И. Л. Народная икона: к определению предмета // Вестник РГНФ. – 2000. – № 3. С. 216–226. С. 216.

² Комашко, Н. И. Русская икона XVIII века. – Москва, 2006. – С. 26.

³ Ильин, А. Иконописные центры народной иконы // Антикварит. – 2011. – № 89. – С. 88–107.

⁴ Комашко, Н. И. Русская икона XVIII века. – Москва, 2006. – С. 26.

⁵ Вакар, Л. Узоры мастацтва прымітыву ў культурнай спадчыне Віцебшчыне // Искусство и культура. – 2012. – № 3 (7).

⁶ Ройзман, Е. К истории изучения народной иконы // Антикварит. – 2011. – № 89. – С. 56.

⁷ Народна ікона Чернігівщини. Альбом / Упорядники: Оксана Романів-Трыска, Олександр Молодий, Андрій Кісь. – Львів: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам’яток при НТШ, 2015. – С. 8. С. 12.

⁸ Найден, О. С. Народна ікона Середньої Наддніпряниці в контексті селянського культурного простору / Олександр Найден. – Київ: ЗАТ «Книга», 2009. – С. 27.

⁹ НГМ РБ. – НД 4209: Фотаздымак інтэр’ера царквы ў мястэчку Юравічы Рэчыцкага павета, пачатак XX ст.

¹⁰ Duch religijnej tradycji w oleodrukach / Дух рэлігійнай традыцыі і друкаваная ікона. – Siechanowice (Polska) – Мінск (Беларусь). Каталог выставки 11.06–27.08.2015 // redakcja i teks Stanislaw Kruński. Museum rolnictwa im. ks. Krzysztofa Kluka w Siechanowcu Instytucja kultury województwa Podlaskiego. Беларускі дзяржаўны музей народнай архітэктуры і побыту. – 2015. – 68 с.

¹¹ Л. тэматычныя нумары па народнай іконе рускага часопіса «Антиквариат»: № 89, № 99.

¹² Трыска, О. Історіографія вивчення української хатньої іконы // Народознавчі зошити. – 2016. – № 5 (131). – 1062–1072. Ройзман, Е. К истории изучения народной иконы // Антикварит. – 2011. – № 89. – С. 56–62.

¹³ Народна ікона Чернігівщини. Альбом / Упорядники: Оксана Романів-Трыска, Олександр Молодий, Андрій Кісь. – Львів: Інститут колекціонерства українських мистецьких пам’яток при НТШ, 2015. – 424 с. Найден, О. С. Народна ікона Середньої Наддніпряниці в контексті селянського культурного простору / Олександр Найден. – Київ: ЗАТ «Книга», 2009. – 551 с.

¹⁴ Попова, Л. М. Народная иконопись Украины XIX века: дис. кандидата искусствоведческих наук: 07.00.12 «История искусства» / Попова Любовь Михайловна. – Ленинград, 1985. – 194 с. Трыска, О. О. Народна ікона на склі другої половини XVIII – XIX століття: європейський контекст: дис. кандидата мистецтвознавчих наук: 17.00.06 / Оксана Олегівна Трыска. – Львів, 2009. – 178 с. Осадча, О. А. Українська хатня ікона-образ кінця XVIII – XX століть як етнокультурний феномен (історія, типологія, художні особливості): автореф. дис. кандидат мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Осадча Олена Анатолівна. – Івано-Франківськ, 2010. – 18 с.

Пономаревська, О. І. Народний іконопис київського та чернігово-сіверського полісся кінця XVIII–XIX століть: релігійно-історичний, соціокультурний і фольклорний аспекти: дис. кандидат мистецтвознавства: 26.00.01 «Теорія та історія культури» / Олена Іванівна Пономаревська. – Київ, 2015. – 224 с. Шулика, В. В. Церковная живопись Слобожанщины середины XIX – начала XX века: иконография, стилистика, технико-технологические особенности: дис. кандидата искусствоведческих наук: 17.00.05 / Вячеслав Викторович Шулика. – Харьков, 2009. – 193 с. Баранов, В. В. Иконопись Мстѣры: история, структура промысла, художественные особенности: автореферат дис. кандидата искусствоведения: 17.00.04 «Изобразительное и декоративно-прикладное искусство и архитектура» / Баранов Виктор Вячеславович. – Москва, 2008. – 33 с. Припачкин, И. А. Иконописание слободы Борисовки: монография / И. А. Припачкин. – Курск: Полстар, 2009. – 208 с., [12] л. ил.: табл.

¹⁵ Народныя абразы са збору Беларускага дзяржаўнага музея народнай архітэктуры і побыту / тэкст Г. Пахоменка, А. Жукава, навуковы дарадца А. Карпенка. – Мінск: ТТА ООО «Онiгс», 2012. – 36 с.

¹⁶ Голоса ушедших деревень / Г. Г. Нечаева [и др.]. – Минск: Белорусская наука, 2008. – С. 132–159.

¹⁷ Захаваная памяць страчанай зямлі / уклад. Б. А. Лазука, А. А. Галкоўскі; аўт. тэксту А. А. Галкоўскі. – Мінск: Беларусь, 2016. – С. 184–199.

¹⁸ Флікоп-Світа, Г. А. Беларускі ікананіс XVI – першай паловы XX ст.: альбом / Г. А. Флікоп-Світа; навук. рэд. Б. А. Лазука. – Мінск: Беларуская навука, 2019. – 365 с.: іл.

¹⁹ Ікананісна спадчына Беларусі XVII – пачатку XX ст.: помнікі са збору Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь / укладанне і прадмова Галіны Флікоп-Світы. – Мінск: Кнігазбор, 2019. – 84 с.: іл.

²⁰ Литвинов, В. Кузьмич, А. Народная икона Гомельщины, как элемент традиционной культуры // Інсітнае мастацтва Беларусі: гісторыя, судносіны з народнай культураў, сучасныя тэндэнцыі развіцця. Матэр. Навук.-практ. канф. 29–30 верасня 2000 г. / уклад. Л. Вакар. – Віцебск, 2003. – С. 36–44.

²¹ Бяляева, С. Народныя абразы паўднёва-ўсходняй часткі Беларусі // Греко-католіцкая царква. – 2006. – № 4. – С. 157–159.

²² Сурмачэўскі, І. Палескі іканастас / Наша вера. – 2018 г. – №№ 1–3 (83–85).

²³ Залуцкая, В. Народныя ікананісы: спроба асэнсавання // Наша вера. – 2014 г. – № 2 (68). – С. 50–51.

²⁴ Скідан, А. Убачыць на ўласныя вочы // Наша вера. – 2014 г. – № 2 (68). – С. 52–54.

²⁵ Лапацін, Г. «Ікона звалася святой…» Абрад «Свячэ» ў прасторы традыцыйнай культуры Гомельшчыны. – Гомель: Барк, 2013. – 116 с.

²⁶ Флікоп-Світа, Г. А. Хатнія абразы (канец XVIII – пачатак XX стст.) у зборах Чачэрскага гісторыка-этнаграфічнага музея: агляд калекцыі / Г. А. Флікоп-Світа // Волинська ікона: досліждження та рестаўрацыя. Науковий збірник. Випуск 23. Матэрыялі XXIII Міжнароднаў навуковаў канферэнцыі, м. Луцьк, 19–20 жовтня 2016 року. Упоряд. Т. Єлісєєва, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2016. – С. 135 – 140, іл. Флікоп-Світа, Г. А. «Мадонна ў крэсле» Рафаэля і абразы XIX ст. з беларуска-ўкраінскага памежжа: ікананаграфічнае ўзаемаўзв’язь і шляхі пераймання / Г. А. Флікоп-Світа // Беларускі-італьянскае культурнае ўзаемадзеянне і праблема захавання нацыянальнай ідэнтычнасці: гістарычны вопыт і сучасныя праблемы: зб. навук. арт. / Нац. акад. навук Беларусі [і інш.]; навук. рэд.: С. Л. Гаранін, І. У. Ялынцава. – Мінск: Беларуская навука, 2016. – С. 91 – 110. Флікоп-Світа, Г. А. Ікананіс Усходняга Палесся XIX ст. у зборах Музея старажытнабеларускай культуры / Г. А. Флікоп-Світа // Чарнобылем не зарасце: традыцыі матэрыяльнай і духоўнай культуры Усходняга Палесся: зборнік навуковых артыкулаў: у 2 ч. Ч. 1 / рэдкал.: А. А. Станкевіч (гал. рэд.) [і інш.]; М-ва адукацыі Рэспублікі Беларусь, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2016. – С. 46 – 57: іл. Флікоп, Г. А. Спадчына ікананіснай майстэрні вёскі Бабічы ў зборах Нацыянальнага гістарычнага музея Рэспублікі Беларусь і Гомельскага палацава-паркавага ансамбля: да пытання атрыбуцыі помнікаў / Г. А. Флікоп // Традыцыі і сучасны стан культуры і мастацтваў: мат. Міжнароднай навук.-практ. канф. (20–21 лістапада 2014 г., Мінск) / уклад. Ю. В. Пацюпа; гал. рэд. А. І. Лакотка; Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі. – Мінск: Права і эканоміка, 2015. – С. 507. Флікоп, Г. А. Домашніе іконы, бытавашы на беларускіх землях в 19 – начале 20 в., в собрании Национального исторического музея Республики Беларусь / Г. А. Фликоп // Матэрыялы VII канферэнцыі по изучению и актуализации культурного наследия Русского Севера «Рябининские чтения – 2015», г. Петрозаводск, 7 – 11 сентября 2015 г. – Петрозаводск, 2015. – С. 243 – 246. Флікоп, Г. А. Абрад «Праабражэнне» з вёскі Вухава: тыповое і незвычайнае ў кантэксце беларускага і ўкраінскага сакральнага мастацтва / Г. А. Флікоп // Праваславіе на Гомельшчыне: історико-культурнае наследие и современность [Текст]: сборник научных статей / Г. А. Алексееченко (ответств. ред.) [и др.]; М-во образования РБ, Гомельский госуниверситет им. Ф. Скорины. – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2010. – С. 82–90.

Мікола Купава

Радзіма Францыска Скарыны — слаўны горад Полацк

Да 500-годдзя заснавання друкарні Ф. Скарыны ў Вільні і кнігадруку ў ВКЛ

Францыск Скарына, вялікі беларускі асветнік, мысляр, першадрукар, пісьменнік, філосаф, доктар медыцыны і доктар вольных мастацтваў, мастак, гісторык, гуманіст, нарадзіўся ў Полацку, які ў канцы XV ст. быў вялікім горадам і меў славетную гісторыю, вялікія культурныя і духоўныя традыцыі. Сёння многія даследчыкі жыцця і дзейнасці Скарыны даводзяць, што беларускі асветнік — грамадзянін свету, таму і суграмадзянам-нашчадкам гуманіста эпохі Адраджэння і людзям у шырокім свеце будзе цікава даведацца больш пра родны горад Скарыны, дзе асветнік нарадзіўся, вучыўся, дзе атрымаў такую ​​грунтоўную гуманістычную, духоўную і культурную падрыхтоўку для паступлення ў Кракаўскі ўніверсітэт.

Канец XV ст. у ВКЛ — гэта прадвесне Адраджэння, якое фармавалася ў Вільні, Полацку, Наваградку, Супраслі, Горадні, Друцку, Воршы, Віцебску, Берасці, Нясвіжы. І з прыходам у гэты культурна-гуманітарны працэс Францыска Скарыны беларускае Адраджэнне набывае ўсёабдымны характар і выводзіць ВКЛ на ўзровень еўрапейскай цывілізацыі. Нам варта зазірнуць углыб полацкай гісторыі, каб зразумець, як развівалася полацкая зямля.

Полацк у канцы XV — пач. XVI ст. Малюнак В. Маркўца.

Першае ўзгаданне пра крывічоў прыпадае на пачатак I тысячагоддзя і яго сярэдзіну — час шырокага бытавання гэтага балцкага племя. Яго арыял бытавання вызначаецца межамі на поўначы ад Чудскага возера ўніз да Заходняй Дзвіны, агінаючы Наўгародскую зямлю да вярхоўяў Волгі і Акі, затым на паўднёвы захад ад Рослава, Смаленска, Воршы, Мсціслава на поўдзень, і па правым беразе Нёмана і Віліі

на захад да Горадні і Крывіч-горада (Вільні), да Браслава. Вось гэтая тэрыторыя стала галоўнай часткай прарадзімы фармавання беларускага этнагенезу. На гэтай тэрыторыі пражывалі розныя балцкія плямёны: літва, яцвягі, дайнова, латыголы. Этнонім «крывічы» напэўна пайшоў ад родапачынальніка Крыва або ад іх першасвятара Крыва-Крывейта. Ад этноніма — і назвы паселішчаў у многіх раёнах по-

Мікола КУПАВА — мастак. Нарادзіўся ў 1946 годзе ў Оршы. У 1976 г. скончыў Беларускі дзяржаўны тэатральна-мастацкі інстытут. Уздзельнік шматлікіх мастацкіх выставаў. Сябра Саюза мастакоў з 1978 года. Працаваў выкладчыкам у Мінскім мастацкім вучылішчы (1976–1978), мастацкім рэдактарам часопіса «Маладосць» (1982–1984), намеснікам дырэктара Мінскага мастацкага вучылішча імя Глебава (1990–1996), выкладчыкам малюнка і акварэлі на архітэктурным факультэце БНТУ (2002–2006). Працуе ў галіне кніжнай і станковай графікі, акварэлі, гістарычнай кампазіцыі, партрэта, краявіду. Даследуе беларускую архітэктурную, у прыватнасці аршанскае абарончае і сакральнае дойлідства. Лаўрэат прэміі Беларускага фонду імя Тадэвуша Касцюшкі ў галіне грамадскай працы на ніве культуры і адраджэння гісторыка-культурнай спадчыны. Уладальнік вышэйшай узнагароды ў галіне кніжнага мастацтва ў Беларусі — дыплама і медаля імя Францыска Скарыны. Жыве ў Мінску.

Скарыніч са шкалярамі ў Полацку і Вільні.
Акварэль М. Купавы.

лацкай зямлі: Крывічы, Крывіч, Крывое і рэчка Крывінка... Прышлыя славяне засялілі гэтую тэрыторыю і стварылі разам з крывічамі этнагенез беларусаў. Полацк упершыню прыгадваецца ў «Аповесці мінулых гадоў» у 862 г. Разам з тым у энцыклапедыі «Францыск Скарына» напісана, што паводле скандынаўскіх сагаў Полацк называўся *Paltesjuborg*, а далей энцыклапедыя «маўчыць»... Між тым ісландская сага паведамляе пра штурм і ўзяцце Полацка гунамі ў V стагоддзі. Гуны — качавое племя, продкі сённяшніх чувашоў, а значыць першы крывіцкі горад у V ст. жыў, развіваўся, падвргаўся разбурэнням чужынцамі, аднаўляўся і даваў жыццё новым пакаленням крывічоў. На тое, што Полацк мае балцкае паходжанне, паказвае яго назва: «палтэ», «палтс» — «лужына» (балцкае слова).

Князь Рагвалод напэўна быў сынам княгіні Прадславы, згаданай у 945 г. у дамоў, падпісанай паміж Візантыяй і Кіевам. Рагвалод будаваў сваю незалежную дзяржаву, за што і паплаціўся жыццём. Ні адзін з летапісаў не фіксуе факту хрышчэння Полац-

ка, тым больш прымусявага, а гэта значыць, што крывічы-палачане прынялі хрост раней за Кіеў. Навукоўцы мяркуюць, што ў Полацку хрышчэнне крывічоў праходзіла ў заходняй традыцыі хрысціянства. І ў далейшым, ужо ў XI ст., палачане памяталі сваю прыналежнасць да ўніверсальнага хрысціянства. Пазней наладзіліся цесныя кантакты з Візантыяй, таму і ўсходняе хрысціянства мела свой уплыў на Полацк.

Полацкае княства ніколі не прасілася ў склад Кіеўскай дзяржавы — палачане заўсёды баранілі незалежнасць свайго княства.

Параўнаем цікавыя факты адносна трох гарадоў усходнееўрапейскага рэгіёна ў XI стагоддзі. Пскоў у гэты час займаў плошчу 60 га, Кіеў — 120 га, а Полацк — 200 га. Па тагачасных параметрах гэта быў мегаполіс еўрапейскага значэння. «З сілаю Полаччыны лічыліся нямецкія крыжаносцы, за якімі стаяла паў-Еўропы і якія пнуліся завалодаць усім Падзвіннем. У „Лівонскай хроніцы“ крыжакі называлі Полацкую зямлю магутным „каралеўствам“, а яе князя — каралём. Ваенная моц Полацка была той заставай-асілкам, што наглуха зачыніла заходнім рыцарам дарогу на Смаленск і далей...» — так пісаў доктар гістарычных навук Міхась Ткачоў.

...«Адной з самых першых ад “шматковай імперыі Рурыкавічаў” пачала адыходзіць Полацкая зямля. Па сваіх памерах, геаграфічных абсягах, прыродных і эканамічных багаццях яна стала ўпярэвень з многімі тагачаснымі дзяржавамі» (Карл Маркс).

У пачатку XIII ст. жыхары Полацка разам з лівамі, латгаламі і эстамі змагаліся супраць нямецкіх крыжакоў, якія ўварваліся ў Прыбалтыку, захапілі гарады Полацкага княства, Кукейнос і Герцыку. У Полацку княжылі і князі

Еўфрасіння ля збаўчай Еўфрасіннеўскай
святыні. Акварэль М. Купавы.

полацкай дынастыі, і вылучэнцы ВКЛ, але процівагой княскай уладзе было баярскае веча, пэўны інстытут дэмакратыі. У XIV ст. князем Полацкім быў Канстанцін Бязрукі — сын Паўцівіла. Знешнія сілы ў асобе Лівонскага ордэну часта парушалі мірнае жыццё Полацка, і ў 1307 г. горад увайшоў у склад ВКЛ, але Полаччыне была дэклараваная аўтаномія, пацверджаная вялікакняскімі граматамі 7 разоў аж да 1634 г. У 1498 г. вялікі князь ВКЛ Аляксандр Казіміравіч даў Полацку самакіраванне паводле магдэбургскага права і зацвердзіў герб горада.

Вось у гэты час напрыканцы бурлівага стагоддзя ў сям’і купца Лук’яна Скарыны нарадзіўся другі сын, які праславіў Полацк на ўвесь свет. Можна з упэўненасцю сцвярджаць, што Скарына пабачыў свет у 1486 годзе, 6 сакавіка, у дзень, калі адбылася зацьма сонца, і гэтая астранамічная з’ява была бачна ў Полацку. Гэтую дату нараджэння Скарыны называў М. Шчакаціхін, і цяпер ужо многія навукоўцы лічаць менавіта так.

Адна з галоўных загадак Ска-

рыны — яго каталіцкае імя. Напэўна, сям'я была ўсё ж праваслаўнай веры, паводле даўняй полацкай традыцыі. Тым не менш, мы павінны ўлічваць вядомы гістарычны факт, што яшчэ ў XIII ст. у Полацку быў збудаваны першы каталіцкі касцёл нямецкімі ганзійскімі купцамі, якія гандлявалі на Полацкай зямлі. І гэта не магло не аказаць ніякага ўплыву на жыхароў Полацка. Але згадаем, што ў 1469 г. вялікі князь Казімір запрасіў у Вільню бэрнардынаў, падараваў ім пляц зямлі каля млына на Віліі, дзе і пачалося будаўніцтва кляштара бэрнардынаў. Адначасова бэрнардынскія місіянеры пачалі прапаведваць і ў Полацку. Бацькі будучага асветніка паводле нейкага загадкавага фактару апынуліся ў цэнтры тых падзеяў, што адбываліся ў духоўным асяроддзі, якім апекавалася місія айцоў францішканаў. Маючы цесныя ўзаемаадносіны з прапаведнікамі францішканскага ордэну, бацькі хрысцілі свайго сына менавіта ў бэрнардынскім касцёле і далі яму імя заснавальніка ордэну св. Францішка Асізскага. Гэта была падзяка Лук'яна Скарыны ордэну за яго ўвагу і клопат пра іх сям'ю.

Можна меркаваць, што ў прамежак часу ад нараджэння першага сына Івана і да нараджэння Францішка ў бацькоў Скарыны былі дачкі... Гэты вакуум адсутнасці інфармацыі пра сям'ю Скарына пазней кампенсуе ў сваёй творчай працы. У тытульнай ілюстрацыі «Ісус Навін вядзе людзей праз Ярдан» да «Кнігі Ісуса Навіна» мы бачым па сутнасці ўсю сям'ю Скарыны: наперадзе ідзе рыцар у даспехах, з пікай у левай руцэ, са шчытом у правай. Гэта — Ісус Навін. Справа ад Ісуса Навіна ідзе Лук'ян Скарына — бацька Францішка. У яго з кішэні відаць купецкі

Ілюстрацыя «Ісус Навін вядзе людзей праз Ярдан» да «Кнігі Ісуса Навіна».

бязмен, што не дае ніякіх шанцаў на іншае меркаванне. Злева ад Ісуса ідзе старэйшы сын Іван. Але галоўнае, што справа каля Івана ідзе той, хто нас асабліва цікавіць, — малы хлопчык гадоў трох-чатырох. Гэта і ёсць Францішак, які моцна падобны да Ф. Скарыны на аўтапартрэце 1517 года. За Іванам ідзе яго жонка з сынам Раманам на руках. А далей — сталы мужчына з барадой, напэўна, дзядуля Францішка, бабуля і маладыя жанчыны, усе ў полацкіх намітках. Так Скарына паказаў сваю сям'ю і сябе ў раннім дзяцінстве з полацкага перыяду жыцця. Гравюра датаваная Скарынам у Пражскім выданні Бібліі 1517 годам. Прачытанне гравюры зрабіў чэшскі скарыназнаўца Пэтар Войт у 2017 годзе.

У Полацку пры кляштарах і храмах былі школы, дзе навучалі грамаце, і «падручнікаў» было ўдосталь: у першую чаргу Святое Пісанне, Псалтыр, Евангеллі. У Полацку была вялікая і старажытная бібліятэка, фонды якой фармаваліся з часу з'яўлення ў Полацкім княстве пісьменства і пабудовы Сафійскага сабора, а Францыск быў цікаўным хлопчыкам. Што ён бачыў вакол

сябе? Што было культурным, эмацыйным фонам для развіцця юнага Скарыны? Францыск мог бачыць пячаткі полацкіх князёў, княгіняў, Еўфрасінні Полацкай, тэксты полацкіх граматаў, прывілеі вялікіх князёў ВКЛ, пячатку горада з гербам і многае іншае... Зразумела, велічныя помнікі архітэктуры роднага горада ўражвалі юнака: сабор святой Сафіі, княжацкі храм на Верхнім замку, сам замак, праз які ў свой час праязджала князеўна Алена (маскоўская), якая выходзіла замуж за вялікага князя Аляксандра і ехала ў Вільню ў вясельным экіпажы.

Гэта адбылося ў 1495 г., калі Францішак ужо вучыўся. Вядома, ён бачыў Еўфрасіннеўскую царкву ў тым выглядзе, якога мы не бачылі, бо яе знявечылі ў XIX ст. маскоўскія ўладары. І сёння яна адраджаецца намаганнямі кампетэнтных беларускіх рэстаўратараў. Францішак з замілаваннем глядзеў на вялікія размалёўкі з абразамі на мурах Еўфрасіннеўскай святыні. Ён бачыў кляштар у Бельчыцах, княскую царкву-пахавальню, царкву святога Юрыя, царкву Багародзіцы на вялікім пасадзе, царкву на дзядзінцы IX–X стст., адкуль і пайшоў Полацк. І, вядома, бачыў, як будуюцца Полацкая ратуша. Трэба звярнуць увагу на важную акалічнасць, якая з'явілася ў полацкай архітэктуры. Менавіта ў гэты час, у канцы XV ст., сабор святой Сафіі быў грунтоўна перабудаваны. Пастаянная пагроза маскоўскіх князёў і войны, якія яны вялі з ВКЛ, дыктавалі новыя варункі абароны, пабудову моцных абарончых аб'ектаў. Першым такім стратэгічным аб'ектам стаў сабор святой Сафіі. У канцы XV ст. ён атрымаў выразныя рысы позняй готыкі з элементамі абарончай стратэгіі. У храме з'явіліся чатыры вежы з байніцамі

Фрэска з Еўфрасінеўскай святыні.

і машыкулямі. Услед за Сафіяй Полацкай быў збудаваны шэраг інкасталяваных цэркваў і касцёлаў у Сынковічах, Маламажэйкаве, Вільні, Супраслі, Наваградку, Берасці і іншых мясцінах.

Зразумела, Францішак бачыў Рагвалодавы-Барысавы камяні, помнікі старажытнай манументальнай эпіграфікі, на якіх былі высечаны шасціканцовыя крыжы ў памяць пра Барыса Усяславіча, князя полацкага.

У 1491–1493 гг. у кракаўскай друкарні нямецкі прадпрымальнік Швайпальт Фіэль выдаў першую славянскую кнігу на царкоўнаславянскай мове, якая была актыўна ў кніжнай практыцы на землях Усходняй Еўропы. Фактычна гэта была старабалгарская мова, якая ў Полацку і ў ВКЛ называлася славенскай і была ў шырокім ужытку ў Царкве ўсходнееўрапейскіх краінаў. Паводле паглыбленых доследаў біяграфіі Фіэля, ёсць дадзеныя, што выдаўца звалі Святаполкам, і гэта ў значнай ступені тлумачыць, чаму ён узяўся за выданне славянскіх богаслужбовых кніг. Вядома, што менавіта Нямецчына ў старажытныя часы была прарадзімай славянаў:

там пражывалі славяне, якія ў V–VI стст. гнаныя немцамі, трапілі на балцкія тэрыторыі на Нёмане і Дзвіне. Гэта была адна з хваляў міграцыі славянаў. Вульгарызатарская думка, што, маўляў, Ш. Фіэль як камерсант толькі дзеля прыбытку стаў друкаваць славянскія кнігі, цалкам правальная. Фіэль нават быў абвінавачаны ў ерасі інквізіцыяй, але быў апраўданы. І галоўнае, менавіта бэрнардыны ў Кракаве дапамагалі Фіэлю выдаваць славянскія праваслаўныя кнігі. Можна не сумнявацца, што ў выніку яго друкарскай дзейнасці на кніжныя паліцы Полацка, Вільні, Супрасля і іншых кнігасховішчаў побач з рукапіснымі сталі друкаваныя кнігі, і Францішак, якому ўжо было 10–12 гадоў, асабліва ў больш сталым узросце, імі карыстаўся. Але самае галоўнае, што на паліцах кнігасховішчаў Полацка і Вільні з’явілася Біблія Чэшская, якая пачыла свет Божы яшчэ раней (у 1488 г., і другое вялікамараўскае выданне ў 1489 г.). Гэта Біблія была першай, надрукаванай на народнай мове, а перакладаў Святога Пісання на чэшскую мову было ажно 25 варыянтаў. Гэта адбылося на рубяжы XIV–XV стст. Для Францішка Скарыны гэтыя кнігі былі стымулам для роздумаў і ў перспектыве прыняцця важных рашэнняў...

Руплівы даследчык беларускай літаратуры ад Скарыны і да сучаснасці Аляксей Каўка задае пытанне: «Што чытаў Скарына?» і адказвае: «Пісьмовыя крыніцы канца XV – пачатку XVI ст. занавалі такія бібліятэкі ў кляштрах і храмах: у Полацкім Сафііскім саборы [і ў іншых храмах ВКЛ. — М.К.], бібліятэка вялікага князя Аляксандра, вялікага князя Жыгімонта Старога, віленскага ваяводы і канцлера А. Гаштольда ў Вільні [і ў ягоным замку ў Геранёнах. — М.К.], сярод прыватных кнігасбораў тае пары

Евангеліст Лука.
Аршанскае Евангелле. XIII ст.

прыгадваюцца прозвішчы слупкіх князёў Алелькавічаў, уладальнікаў Супрасля — Хадкевічаў, Жыровічаў, Пінска, Шчорсаў і г.д. і да т.п.». У бібліятэках Літвы–Беларусі ўдосталь было сусветна вядомай літаратуры, і гэтыя літаратурныя творы паўплывалі на духоўнае сталенне Скарыны. На іх, на «Троі», «Александры» ды «Трышчане», малады Францішак яшчэ ў Полацку адточваў сваё ўласнае сціло будучага літаратара і асветніка. Пацвярджэннем гэтаму — згадка Скарыны пра «Александрыю» і «Трою» ў прадмове да кніг Бібліі. І не толькі на гэтых творах мастацкай літаратуры фармаваўся наш асветнік. У бібліятэках Полацка, Вільні, Супрасля ды іншых гарадоў Літвы–Беларусі было ўдосталь і друкаваных кніг на грэцкай і лацінскай мовах. Былі сярод іх і творы антычных аўтараў: Авідзія, Вергілія, Цыцэрона, Арыстоцеля, Гарацыя, кнігі рымскіх класікаў, а таксама Дантэ, Петраркі — заснавальнікаў італьянскай літаратурнай мовы. І тут мы бачым найважнейшыя праявы Адраджэння — новая літаратура Італіі ўвасабляла Адраджэнне-Рэнесанс на самым

яго пачатку. Менавіта ў гэты час, у 1498 г., у Полацку быў заснаваны бэрнардынскі кляштар, але місію бэрнардынаў у горадзе Скарыны здаўна выконвалі віленскія прапаведнікі. Школа полацкага бэрнардынскага кляштара стала першай навучальнай установай, у якой Скарына спасцігаў веды ў хрысціянскай адукацыйнай прасторы. Можна не сумнявацца, што юны Скарыніч менавіта ў сваім горадзе засвоіў Святое Пісанне і вывучаў асновы лацінскай, а можа і грэцкай мовы. Верагодна, што ён дасканаліў свае веды ў Віленскай катэдральнай каталіцкай школе, вышэйшай навучальнай установе

Рагнеда з Ізяславам. Малюнак М. Купавы.

з гуманітарным кірункам, заснаванай у 1387–1388 гг. Падобна да таго, што асветнік у Вільню прыязджаў і раней за 1520 год. У яго тут былі сталыя кантакты з віднымі віленчукамі, якія ўжо ў 1517–1519 гг. далі свой вынік адносінаў Скарыны з чальцамі Віленскага гарадскога магістрата. У 1475 г. у Вільні згарэў увесь комплекс бэрнардынскага кляштара і касцёла, які потым доўга праектаваўся, будаваўся і перабудоўваўся. У 1506 г. пабудову храма ўзначаліў архітэктар М. Энкінгер, і ў 1513 г. касцёл і кляштар набылі той выгляд, які мы бачым сёння. Гэта помнік позняй готыкі з элементамі Рэнесансу, але галоўнае, што ён ужо меў функцыі абарончай стратэгіі. Гэты храм вельмі падобны да Полацкай Сафіі і іншых, якія былі збудаваныя на рубяжы XV–XVI стст. у стылі позняй готыкі і з новымі функцыямі ўкрыцця ад ворага. Таму недарэчна выглядаюць творы некаторых мастакоў, якія паказваюць Ф. Скарыну на аснове базальнай уніяцкай базылікі Св. Сафіі, пабудаванай у 1750 г.

Вядома ж, барока яшчэ і ў паміне не было — да барока было жыццё яшчэ гадоў 150. Полацкі сабор Св. Сафіі як храм-цытадэль праіснаваў да 1710 г. У той час Рэч Паспалітая Абодвух Народаў была партнёрам з арміяй Расійскай імперыі ў вайне супраць Швецыі, і Пётр I, быўшы ў Полацку, шабляй забіваў полацкіх святароў, а ў саборы Св. Сафіі жаўнеры склалі выбухоўку і такім чынам наш архітэктурны шэдэўр быў знішчаны. Менавіта той помнік быў галоўным сведкам сталення Францішка Скарыны.

Такім чынам, сабор Св. Сафіі мае тры дні нараджэння: першы — у 1066 г. (быў збудаваны паводле загаду полацкага князя Усяслава ў выглядзе храма, характэрнага для архітэктуры Візантыйскай імперыі); другі — у канцы XV ст., прыблізна ў 1480–1490 гг. (у гэты час Полацкая Сафія была перабудавана ў познеготычны храм-цытадэль); трэці — у 1750 г. (на месцы Полацкай Сафіі XI і XV стст. была збудаваная барочная базыліка з ўключэннем старажытных

рэшткаў храма ў аб’ём новага сабору. Вось такі сабор Св. Сафіі мы сёння і бачым.

Полацкі сабор Св. Сафіі — гэта цудоўны помнік нашай шматвяковай гісторыі, архітэктуры, культуры. Гэта наша духоўна-гістарычная памяць. Пра гэты ўнікальны помнік трэба пісаць кнігі, ствараць розныя культуралагічныя праекты, каб адукоўваць народ. У энцыклапедыі «Францыск Скарына» пра гэты вялікі помнік нашай культуры няма адмысловага артыкула, ён наогул не прыгадваецца ў кантэксце гістарычнага агляду...

У Францішка Скарыны быў выбар, у які ўніверсітэт паступаць. У Празскі ці

Кракаўскі? Нагадаем, што Празскі ўніверсітэт быў заснаваны ў 1348 г., а ў 1397 г. у ім была адкрыта спецыяльная Літоўская калегія для студэнтаў з ВКЛ. У 1471 г. на чэшскі сталец быў узведзены Уладзіслаў, сын вялікага князя ВКЛ Казіміра. Зразумела, у гэты час навучанне ва ўніверсітэце літоўскай моладзі адбывалася з яшчэ большым спрыяннем, але Францішак Скарына, якому ўжо было 18 гадоў, усё ж едзе паступаць у Кракаўскі ўніверсітэт, бо на пачатку XVI ст. гэты ўніверсітэт стаў надзейнай апорай гуманізму, і кіраўніцтва з Польшчы таксама падтрымлівала літоўскіх студэнтаў. Ва ўніверсітэце была створана бурса для студэнтаў з ВКЛ, але гэта было не галоўнае. Важным фактарам, стымулам для паступлення ў Кракаўскі ўніверсітэт была апека братоў бэрнардынаў. Асноўны іх цэнтр знаходзіўся ў Кракаве. І яшчэ раз згадаем, што бэрнардыны хрысцілі Францыска паводле каталіцкага абраду, далі яму гэтае, цяпер ужо такое нам блізкае і зразумелае імя Францыск. Не выключана, што ў экіпажы бэрнардынаў,

пад іх аховай Францыск шчасліва даехаў да Кракава і, заплаціўшы свае 2 грошы, стаў студэнтам. Яшчэ трэба падкрэсліць, што менавіта ў Кракаве бэрнардыны ўжо даўно вялі сваю такую важную і актыўную дзейнасць, і менавіта бэрнардыны дапамагалі ў выданні Ш. Фіёлем першых богаслужбовых кніг на царкоўна-славянскай мове. Менавіта бэрнардыны прапаведавалі, апрача сказанага, збліжэнне праваслаўя з каталіцтвам. І Скарына не раз згадваў пра хрысціянскую «едноту».

Але вернемся зноў да Полацка. Што Скарына мог бачыць, але не бачыў у Полацку? Раскажам пра галоўныя скарбы горада — яго страчаную і захаваную, адноўленую спадчыну...

...Аднойчы князьёна-ігуменя Еўфрасіння папрасіла свайго сваяка візантыйскага імператара Мануіла Камніна і патрыярха Луку Хрысаверга даслаць ёй абраз Багародзіцы Эфескай, які нібыта яшчэ пры жыцці Дзевы Марыі намаляваў апостал Лука. І патрыярх даслаў полацкай князьёне абраз Божай Маці, які ў слаўным горадзе Скарыны набыў назву *Адзігітрыя Полацкая (Шляхаводная)*. У нас няма фактаў, каб сцвярджаць, што гэта быў арыгінал, хутчэй гэта была копія, але сам факт пра многае сведчыць. Абраз цэлае стагоддзе захоўваўся ў Еўфрасіннеўскай святыні, а ў 1239 г. з Полацка быў перанесены ў Тарапецкую Увакрасенскую царкву як дарагі падарунак, калі там вянчаліся полацкая князьёна Параскева, дачка Брачыслава, з князічам Аляксандрам, які пазней стаў Неўскім... Важна, што на пачатку XX ст. Адзігітрыя Полацкая трапіла ў Рускі музей Санкт-Пецярбурга. На думку многіх мастацтвазнаўцаў, гэты твор па сваіх мастацкіх якасцях займае значнае месца ў гісторыі выяўленчага мастацтва. Гэты сюжэт з'яўляецца пачаткам важ-

Ратуша ў Полацку.

най духоўнай традыцыі, якую ён і заклаў у нацыянальнай школе сакральнага жывапісу. Ён мае цікавую гісторыю, сведчыць пра важныя сувязі Еўфрасінні Полацкай з імператарам Мануілам Камнінам, з Візантыяй наогул, але зразумела, што Скарына ўжо не бачыў гэты абраз...

З 1161 г. галоўным сімвалам Полацкага княства быў Крыж Еўфрасінні Полацкай, які стаў духоўным сімвалам усяго беларуска-літоўскага народа, усіх канфесій і ўсіх жыхароў нашай Бацькаўшчыны. Крыж Еўфрасінні аб'яднаў цягам доўгіх стагоддзяў усіх крывічоў-беларусаў у адзіную нацыю, багатую духоўна, гордую, незалежную. Францішак Скарына пра гэта ведаў, хоць ужо больш за 300 гадоў як сімвал Полаччыны знік са слаўтай полацкай святыні. На мяжы XII–XIII стст. паміж смаленскімі крывічамі і Полацкам адбыўся канфлікт: Смаленск пачаў аспрэчваць першынство Полацка ў аб'яднаўчым працэсе крывічоў і пайшоў вайной на Полацкае княства. Вынікам гэтай недарэчнай вайны стала канфіскацыя Крыжа і вываз яго ў Смаленскае

княства. У Смаленску Крыж таксама шанавалася. Ён захоўваўся ў адным са смаленскіх храмаў да 1514 года. Калі маскоўскія захопнікі развязаўлі вайну супраць ВКЛ і захапілі Смаленск, Крыж быў выкрадзены, вывезены ў Маскву і знаходзіўся там да 1563 г., калі маскоўскі цар Іван Жахлівы (Грозны) развязаў крываваў вайну супраць ВКЛ за выхад Масковіі на Балтыйскае мора, але, на дзіва, менавіта Іван Жахлівы пабаяўся тых словаў-закляцця, якія напісаў на Крыжы Лазар Богша: «...Да не изнесеться из монастыря никогда же, яко ни предати, ни отдати. А ще се кто преслоушаеть, и знесет и от монастыря, да боудеть проклять святою животворящею троицею и святыми отцы...» У час акупацыі Полацка Крыж вярнуўся ў Еўфрасіннеўскі храм. Напэўна, цар усведамляў свае грахі ў Полацку і вырашыў замаліць усе свае злачыны на нашай зямлі. Гэта адбылося ў 1563 годзе.

Францыск Скарына не бачыў галоўнага сімвала Полаччыны ніколі... Вялікі асветнік не бачыў гэтае самае жорсткае і злачыннае вайны, якая была на зямлі Крывічці — Полацка-Літвы-Беларусі. У той вайне загінуў кожны другі жыхар Полацка і Полацкай зямлі. У паход на ВКЛ і Полацк цар прывёў 26 933 коннікаў, з якіх 6 461 былі татары і новаахрышчаныя (мардва, чувашы і інш.). Гэта было цяжкое выпрабаванне для палачанаў. Скарына гэтай трагедыі сваёй Радзімы таксама не бачыў. Геній Полацкай зямлі завяршыў свой зямны гераічны шлях у вялікім хрысціянскім свеце, а да таго разам з лепшымі прадстаўнікамі эліты ВКЛ, пры яе актыўнай падтрымцы, сцвердзіў сваю галоўную місію ў еўрапейскім Адраджэнні. Ён заклаў магутны падмурак беларускай культуры і вывеў айчынную культуру на актыўны шлях Адраджэння. Злачынныя

войны супраць Радзімы Скарыны не спынілі поступу Рэнесансу: Адраджэнне толькі спатыкнулася, было моцна паранена, але ўваскрэсла і з новай энергіяй рушыла наперад, развіваючы ўсе віды мастацтва, культуры: права, горадабудаўніцтва, асвету. У 1579 г. войскі вялікага князя ВКЛ, караля Стэфана Баторыя, вызвалілі родны горад Скарыны. Полаччына была зруйнаваная і разрабаваная, але ў 1580 г. у Полацку быў заснаваны езуіцкі калегіум, рэктарам якога стаў Пётр Скарга. Ужо былі ўведзены ў жыццё дзве рэдакцыі Статута Вялікага Княства Літоўскага ў 1529 і 1566 гг. Да стварэння Статута Скарына меў самае рэальнае дачыненне — такое меркаванне выказвалі выдатныя беларускія навукоўцы і ў першую чаргу доктар юрыдычных навук, прафесар Язэп Юхо.

Геніяльны праект князеўны Еўфрасінні Полацкай і Лазара Богшы стаў вялікім сімвалам Радзімы Скарыны, а праз стагоддзі — духоўным вобразам-сімвалам усёй Беларусі.

Пазней такі крыж стаў высякацца на валунах усцяж па Дзвіне, а яшчэ пазней выкарыстоўваўся ў нацыянальнай геральдыцы, стаў важнейшым элементам нацыянальнай сімволікі ВКЛ і Рэспублікі Беларусь. У гэтым галоўная роля і моц крыжа Еўфрасінні Полацкай.

Полацкая цывілізацыйная формула, якая складвалася цягам усёй гісторыі Полацкай зямлі ў XVI ст., выразна аформілася ў моцную плынь Адраджэння з яе галоўнымі прырытэтамі: народ, дзяржава, культура, мова, дэмакратыя і свабода ўсяго па-польства. І цяпер ужо Скарына ўплываў на працэс Адраджэння. Ён стаў каля стэрна новага гуманістычнага часу. Ён стаў мулярам вялікалітоўскай культуры Адраджэння. У ВКЛ культурай стала высокая культура

Сынкавіцкая святыня. Канец XV ст.

Полацкай эпохі. Полацк сваю гістарычную місію завяршыў і перадаў функцыі культуратворчага працэсу Вільні з усімі выразнымі чыннікамі культуры, якія развіваліся ў Полацкім княстве: летапісанне, горадабудаўніцтва, архітэктура, мастацтва, права, фальклор, рыцарскія традыцыі і, нарэшце, кнігадрук. Вільня жывілася культурнымі сокамі Полацка. Так быў дадзены моцны імпульс далейшаму росквіту вялікалітоўскай культуры. Полацк фактычна сфармаваў светапогляд Скарыны, яго патрыятызм. Скарына як самы дзейсны яго прадстаўнік і

рухавік праз Вільню ўвасабляў у вялікалітоўскую культуру ідэі Адраджэння. А ў Чэхію Скарына ўжо хутка паедзе. Ён гэта ведаў. Ён не мог не паехаць у Прагу. Уяўленне пра Чэхію–Маравію ў Францыска складвалася яшчэ ў Полацку. А ў Кракаве Скарына ўжо пераканаўся, што ў Чэхіі ўтварылася ўнікальная грамадзянская сітуацыя канфесійнай роўнасці і свабоды. Акрамя Чэхіі, такая гуманістычная сітуацыя запанавала толькі ў Венецыянскай Рэспубліцы і ў Вялікім Княстве Літоўскім. І гэта было Адраджэнне.

Літаратура

1. Францыск Скарына. Біблія Руска. Прага, 1517–1519 гг. Факсімільнае выданне ў 3-х тамах. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя імя П. Броўкі, 1991.
2. Живописная Россия. Литовское и Белорусское Полесье. — С. Петербург–Москва, 1882.
3. Вацлаў Ластоўскі. Гісторыя беларускай (крыўскай) кнігі. — Коўна, 1926.
4. Мікола Шчакаціхін. Гравюры і кніжныя аздобы ў выданнях Францыска Скарыны // Чатырохсотхлеце беларускага друку. — Мінск, 1926.
5. 450 год беларускага кнігадрукавання. — Мінск: Навука і тэхніка, 1968.
6. Беларуская савецкая энцыклапедыя. Т. VI, X. — Мінск, 1972, 1974.
7. В. Л. Янин. Полоцкий Матриархат // «Знания — сила». — № 2, 1970.
8. Лявон Барзна. Гравюры Францыска Скарыны. — Мінск: Беларусь, 1972.
9. Міхась Ткачоў. Замкі Беларусі. — Мінск: Польша, 1977.
10. Георгий Штыхов. Города Полоцкой земли. — Мінск: Наука и техника, 1978.
11. Францыск Скарына. Зборнік дакументаў і матэрыялаў. — Мінск: Навука і тэхніка, 1988.
12. Францыск Скарына і яго час. Энцыклапедычны даведнік. — Мінск, 1988.
13. Спадчына Скарыны. Зборнік матэрыялаў. — Мінск: Навука і тэхніка, 1989.
14. Аляксей Каўка. Тут мой народ. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1989.
15. Анатоля Цітоў. Гарадская геральдыка Беларусі. — Мінск: Польша, 1989.
16. Мікола Ермаловіч. Старажытная Беларусь. Полацкі і Навагрудскі перыяды. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1990.
17. Адам Мальдзіс. Францыск Скарына як лучнік паміж праваслаўем Усхода і каталіцкім Захадам // «Беларуская святыня». — № 1, 1990.
18. Ллюстраваная храналогія гісторыі Беларусі. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1995.
19. Жыватворны сімвал Бацькаўшчыны. Крыж святой Еўфрасінні Полацкай. — Мінск: Асар, 1998.
20. В. Ф. Шматаў. Мастацтва беларускіх старадрукаў XVI–XVIII стст. — Мінск: Тэхналогія, 2000.
21. 150 пытанняў і адказаў з гісторыі Беларусі. — Вільня: Наша будучыня, 2002.
22. Вялікае Княства Літоўскае. Энцыклапедыя ў 2-х тамах. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2005, 2007.
23. М.В. Нікалаеў. Кніжная культура Вялікага Княства Літоўскага. Т. 1. — Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2009.
24. Здзіслаў Сіцька. Адкуль Літва, літвіны? // «Скарыніч»: літаратурна-навуковы гадавік. — Вып. 8–9. — Москва: Советский писатель, 2010.
25. Сяргей Абламейка. Нечаканы Скарына. — «Бібліятэка Свабоды». — 2018.

Данута Бічэль — паэтка, лаўрэат Дзяржаўнай прэміі імя Янкі Купалы (1984). Нарадзілася ў вёсцы Біскупцы на Лідчыне. У 1962 г. закончыла Гродзенскі педінстытут імя Я. Купалы. Аўтар кніг паэзіі «Дзявочае сэрца» (1960), «Нёман ідзе» (1964), «Запалянкі» (1967), «Доля» (1972), «Ты — гэта ты» (1976), «Браткі» (1979), «Дзе ходзяць басанож» (1983), «Загасцінец» (1985), «Даўняе сонца» (1987), «А на Палессі» (1990), «Божа, мой Божа» (1992), «Снапок» (1999), «На белых аблоках сноў» (2002), «Стакроткі ў вяночак Божай Маці» (2004), «Ойча наш...» (2008), «Іду сцяжынаю да Бога» (2012), а таксама кнігаў прозы «Хадзі на мой голас» (2008), «Мост святога Францішка» (2010), «Правінцыя святога Францішка» (2013), «Выбраныя творы» (2016), «Дайсці да Каложы» (2017) і інш. Жыве ў Гродне.

Данута Бічэль

ЦУДОЎНАЕ

Азерца, поўнае слёз

За цудоўным свіронкам цёткі Яніны сонейка з ветрам залатую горку стварылі. Дзеці ў азерца каціліся з горкі, у цянёк ад сонейка хаваліся зоркі...

Дзеці мелі свае тайнічкі ў аерцы, як яечкі, загортвалі ў лісцейка сэрцы... Кволя сэрцы жабоцькаў баяліся, а жабоцькі ад бусліка ў зоркі хаваліся...

На глыбіню быў пракладзены мосцік, сушыўся на берэзе мосцікаў хвосцік... А мамы бялілі палотнаў сувоі, пранікі сварыліся паміж сабою... з малымі плюскаліся да адвячорка...

Пракапалі канаву — і знікла азерца. А было так добра ўмацавана, здаецца, у кошыку, сплеченым з карэння аеру... Нібы нехта шпурнуў у азерца сякеру...

Вада праз канаву выцекла ў Гаю... за аерам, за ветрам, за спалоханым гаем — Азерца пяшчоты ад людзей вымагае... Азерца смутку — гэта ўсё, што мы маем.

Мы Табе ўдзячныя, добры наш Божа, за хістанні, блуканні, за горыч няўдач. Дай нам Духа Любові, як вадзіцы не можна! Што азерца засохла, — о Божа, прабач!

22 мая 2022 г.

Цудоўная хатка

Захісталася кладка:
што ні слоўца — то міна...
Рассыпаюцца слёзкі —
вачмі не збярэш...
Ты — гарчычкі зярнятка —
малая Краіна —
скамянелыя вёскі...
З болю вырваўся верш...

2 чэрвеня 2022 г.

Час — як рака

Божа, кожнага з нас у адведзены час,
нібы ў лету, прыслаў...
Што каму было трэба ад бясконцага неба,
тое кожнаму даў...

Можна лепшыя справы прысніць.
Можна ўсё змарнаваць і змяніць...
Толькі зблытаць нічога нельга!
Нельга блытаць Нёман і *Niemen*!

Нёман — з тутэйшых словаў ад сялянскага голасу —
мудрага беларуса Якуба Міцкевіча-Коласа...

«*Niemnie, rzeko moja domowa...*» —
у Адама Міцкевіча, родам з Завосся...
Што з Наваградка, з Любчы ў Міцкевіча засталася!?.
Слёз санеты з прыгожай Лаўрай расстання...
Ледзяныя крыгі ўспамянаў, сумота каханьня...
зрэдку згубленым шчасцем паводкай пральецца...
павіруе і вернецца ў слова,— ці ў паэтава сэрца.

Чэслаў *Niemen* з местачковага неба
Старых Васілішкаў...
нібы з тутэйшых, але з завоблачных вышкаў,
з невідочных планетаў, далячыняў-засветаў,
у дзіўны час людскіх справаў не дзеля забаваў
на фестывалі ў Сопаче ў кашулі сонечнай выйшаў —
цудоўны версэт ад пагоркаў наднёманскіх выканаў —
узбунтаваную песню зубра напрудвесні —
усхвалявана, прагна, непрадказальна прыгожа, —
сонных збудзіў, нахабнікаў абсадзіў,
выпусціў змучаных з лёхаў,
шмат каго напалохаў —
скалануў, страсянуў, агалмошыў...

«*Dziwny jest ten świat*»...
Суддзяў, артыстаў, залу давёў да шалу...
нябеснаю магмай агню і гартаных гукаў, —
вучань балотных каняў,
лясных драздоў і зазулькаў!

Дзіўны кліч з грудзей маладых
да людзей добрай волі —
і цяпер разбурае змрок —
як глыток вады,
як драбок солі...

...У пачатку дарогі, аднойчы...
за кулісамі сцэны
мы сустрэліся вочы ў вочы,
хлапец усміхнуўся дзяўчыне,
якая «пад казачным дубам над Нёманам сінім»...
шчаслівая на аблачыне...

...Аднойчы, у Старых Васілішках...
на каменьчыку сэрца выгрызла мышка...
На сваім панадворку камень
Чэслаў кранаў маладымі нагамі...
А я падняла, калі там была, —
і цяпер у руках трымаю.
Пагрэю рукі хвіліну...
Захачу — у *Niemen* закіну,
скажу: «Ляці ў паднябесце!
Лаві сваё сэрца, Чэсік!»

23 чэрвеня 2022 г.

Матылёк

«Па-над белым пухам вішняў,
быццам сіні аганёк,
б'еца, ўеца шпаркі, лёгкі
сінякрылы матылёк...»

Максім Багдановіч, «Маёвая песня».

Папа Рымскі, святы Ян Павел II, ступіў на
родную зямлю і прамовіў:
«*Niech zstąpi Duch Twój i odnowi oblicze ziemi...
Tej ziemi...*»

Дух Святы хвалямі дыхання панёс
на планеце жаданне Адноўвы (эфект матылька)...

Максімаў сінякрылы матылёк —
агну глыток —
малымі крыльцамі паблытаў час...
Агонь на папялішчы не пагас...

Зрабіўшы ў часе круг,
зноў прыляцеў на луг.

На лузе, у мясцінцы для забаў,
паведам крыльцаў
над чмяліным рылцам
крылатае паветра калыхаў...

Раскалыхаў крылатую раку,
рабінкі ды бярэзінкі ў гайку,
дубочки, клёнікі ды вербалоз...
Над гаем хмарку разгайдаў да слёз...

Сам не прыкмеціў —
пачаўся дождж і вецер...
Заплакалі ў дупле сіроты-дзеці...
Пасыпаліся спелыя ранеты...
З гнілых балотаў, нібы з апраметнай,
са скрыпам павылазілі ракеты,
раздзьмухалі пажар
на ўвесь абшар...

Лячыў зямліцы скуру павучок —
абвуглены, скруціўся ў камячок...
Ані дыхнуць, ні кропелькі — глынуць...
Тут застаецца легчы і заснуць.

Ляціць у холад
жалезнай злосці молат.
А залаты сярпок —
на сонцаспёк...
У чарнаскурых афрыканцаў голад:
замест ячменных цёпрых праснакоў —
ядуць жывых бяскрылых матылькоў...

Што натварыў крылаты матылёк?!
Нячыстых з апраметнай прывалок!
Паміж сяліб узняўся чорны грыб...
Забрудзіў попел чыстую Еўропу...

Ці вінаваты сіні матылёк,
што крылейкам узбударажыў змрок?!
Падаў драбінкі матыльку Максім.
Забраў яго на неба назусім.

Пасланы Богам да людзей, Паэт
злучыў мінулы і сучасны свет,
гарачы сонцакруг агнём замкнуў...
Людзей анельскім крыллем ахінуў.

28 мая 2022 г.

Янку Купалу, жывому ў сэрцах паэтаў ...

Іван Дамінікавіч, Янка Купала!
Я па Вашых сцяжынках ступала!
Рвала кветкі купальніку ў лесе...
Я Вас сустрэла ў леце...
на Яна,
у вяночак вершаў прыбраная.

Я Вас сустрэла ў вершах,
у першых, у самых найлепшых;
я Вас пачула ў песнях,
з вуснаў касцоў, найспяўнейшых;

я Вас згледзела на палянцы
ў Вязынцы, у цярнёвай вязанцы...
Я Вас вымаліла на Ружанцы!

Добра нарадзіцца летам!
Добра быць Беларускаім Паэтам
і верыць Святым Запаветам!

...З усмешкай музейшчыцы Ліды Камінскай,
з Купальскай прапіскай,
у якой і дзень нараджэння
за Вашым днём зусім блізка...

Я ўбачыла Вас на Дняпры,
у Ляўках, над абрываю гары...
У вірах акулаліся, часам зрываюся —
Якуб і Максім, і Бутрым, —
Вашай долі шляхотнай сябры!

Мы з дзяўчатамі Вас віталі на Вашым Свяце,
на Стагоддзі, пры сонцаўзняцці —
у драўлянай, нанова пабудаванай
са смольных бярэнаў хаце!
Купалянятамі зноў нарадзіліся,
першы з апошняю там памірыліся.
Вы перад намі паўсталі на п'едэстале —
усенародным нашым багаццем!

Ажывіліся зноў у Купальскім святле —
Алаізы, Канстанцыі, Уладзі, Паўлінкі —
Вы — ўсімі ўзлюблены і вялікі...

І мы купаемся ў Вашым Купаллі,
Ваша Слова ў сэрцы прымаем...
І верым, што выраем узляцім, утрымаемся —
у бязмежжы Святла перад Богам над Краем!

...дзе кожны б'ецца галавою аб сцену —
бы ў заграным яйку курыны зародак —
якога аднойчы вялікім народам
Вы, Іван Дамінікавіч, вывелі
на сусветную сцэну...

Даруйце — ў маскоўскім гатэлі
мы ў палёце Вас не сустрэлі,
сэрцы свае, як падушачкі, не падаслалі, —
шчэ Купалінкі не ўзняліся...

...Толькі па часе
тыя пліты слязьмі пагладзілі,
якія Вашай крыві напіліся...

Калі Бандароўна загіне...
Наталька Машэку здрадзіць,
тройчы штылет яго ў шыю ўсадзіць...

...Іван Дамінікавіч, выцірайце з Нябёс
рэкі-азёры слёз
нязломнай змагарцы Ўкраіне...

Ды не шкадуйце вочы
Жар-птушкі, зняволенай Ночы...
На волю адпушчанай Вамі...
Няхай Няволю поіць слязамі...

*«Ляці, імчыся, думка, вышай, далей,
Як вокам стрэліць можна, у блакітну даль!
Схапі стуль песню з перуновай сталі
І прынясі мне волю, сільную, як сталь.»*

*Я песняй мілую сваю праслаўлю
Паміж народамі сваіх, чужых зямель,
Каб не загінула, як кветка, у бяспраўю, —
Жыла й тады, як ляжа ў вечную пасцель...»*

(Янка Купала, паэма «Яна і Я», 21 ліпеня 1913 г.)

27 красавіка 2022 г.

Цудоўны Ружанец

Веру ў цуд.
Калі ружы губляюць пялёсткі на росы,
на лузе Касцы з нябёсаў
з расою косяць пракосы –
Ясная Панна Марыя
з'яўляецца перад намі,
асвятляе зямныя змрокі
любячымі вачамі.

Пярлінкі ружаў
на складзеных Маці далоньках —
запрацаваным рукам
найлепшы лек і палёгка.
Паднімайце сівыя галовы,
скідайце страху кайданы,
аплятайце малітвамі ружаў
Родны Край зрабаваны!

Ружанцовая Гаўя шчасця
ледзь чутна кранаецца пальцаў —
між азярыны вока і глыбокім затокам...
Не памятаю людзей, блытаю час і падзеі,
выплываю на глыбіню
ружанцовай надзеі.

Ружанцовымі таямніцамі грэюся,
як хусцінкай матулінай, —
можна схавацца, наплакацца,
Ружанцам атуленай...

...Мой пакалечаны сын вяртаецца з працы —
стомы крывавыя кроплі расцякаюцца па вадзе, —
гэта сляпыя слязіны майго Ружанца...
Я малюся, а Божая Маці
за руку майго сына вядзе...

Людзі, давайце верыць
у цуд найсвяцейшай пробы —
замест ракетаў і бомбаў
Зямлю Ружанцам аздобім!
У жывых ружанцовых зярнятках
знойдзе супакаенне вар'ятка.

Небам абнятая, наша планета Зямля,
малітвамі закалыханая, як немаўля,
ад сэрцаў да сэрцаў, над бяздоннем пакут,
адмаўляе Ружанец —
з цудаў святых найсвяцейшы цуд!

9 мая 2022 г.

Калі мама не мела часу...

Любоў мая — рэчанька Гаўя!
З табой падрасцала я ў шчасці.
Ты мяне, немаўля, калыхала,
калі мама не мела часу.

Як сена на лузе грэблі —
ты ўмела лавіць наш смех
і тупат пятак па грэблі...
У кожнага ў людзей свая смерць...

Калі я ўпаду пад ваду,
у вырай кульнуся са стромы, —
ты лішне мяне не шкадуй,
уздыхні і пльві сабе ў Нёман.

Непакошаны луг напоіш,
пот і стому здымеш увечары.
Ты столькі прынесла любові, —
хопіць на вечнасць...

30 сакавіка 2022 г.

Васіль Жуковіч

Паэма вяртання

Фрагменты

Ад аўтара.

Увазе шанюўных чытачоў «Нашае веры» я рад прапанаваць заключныя часткі лірычнае паэмы. У ёй гамонка ідзе не толькі пра перамогу над каварнай эпідэміяй. Нямала старонак прысвечана каханню, маладосці, шчодраму Боскаму дару — сямейнаму ладу, што грунтуецца на ўзаемнай любові, згодзе і з'яўляецца вызначальным складнікам перамогаў у жыццёвых выпрабаваннях.

Натхненне чэрпаў я з самога факту паступовага вяртання маёй любай жонкі з паўнябыту — да паўнакроўнага жыцця. А падсвядома па-донарску сілкавала мяне дзейсная прысутнасць у нашай літаратуры ўнікальнага шэдэўра Янкі Купалы «Яна і Я».

Цалкам паэму сваю мяркую змясціць у кнізе «Ява, сны, летуценні».

Васіль Жуковіч — паэт, навэліст, перакладчык.

Нарадзіўся 21 верасня 1939 года на хутары Забалацце (Камянеччына). Скончыў Брэсцкі дзяржаўны педагогічны інстытут імя А. С. Пушкіна. Выдаў 30 кніг паэзіі, прозы, а таксама вершаў і казак для дзяцей, перакладаў, песняў. Сярод іх — аповесць «Як адна вясна...» (1980), зборнікі вершаў «Паклон» (1974), «У храме хараства і смутку» (2003), «Не завіце радзіму малой» (2009), «Пра што гаманілі рамонкі» (2012), «Хто хацеў бы пакатацца?» (2014), асобныя выданні перакладаў выбраных твораў Алішэра Наваі, украінскіх класікаў і інш.

6

У кватэры зручнай пасяліліся,
абжылі яе, кватэру новую;
гадавалі сына. Весяліліся,
бо займелі ўмовы адмысловыя:
з домам побач — школа, сад дзіцячы
і твая ў дзіцячым садзе праца.
Раптам высвятляецца задача —
трэба мне ў сталіцу перабрацца:
справу мець мне там наканава.
— Едзем? — згоды я адно чакаю.
І адказ я чую найжаданы:
— Як інакш, калі цябе кахаю!..
Рушылі да новага жыцця мы,
не лічылі страты і набыткі.
Ты самаахвярная — я ўцяміў
і дужэў духоўна ўвачавідкі.
Разам прывіталі мы сталіцу.
Не было ў мяне нічужь сумнення,
што яна мне станецца крыніцай
жыццядайнай волі і натхнення.
Тут адчуў душою неаднойчы
дух Максіма, Янкі і Якуба.
У цудоўным калектыве творчым
працу тут займеў я — сэрцу любя!
Несла ты настаўніцкую ношу;
адраджэнскі час прыйшоў харошы...
Гвалт пасля чыноўнікі ўчынілі —
клас твой беларускі зачынілі.

Супраць траўмы дзяцей мы змагаліся,
справядлівасці ўсё дамагаліся...
Ты і я пасябравалі разам
з тым тваім гаротным трэцім класам.

Мы з табою розныя часіны
у сталіцы роднай сустракалі...
Ды сабе на шчасце мы, і сыну,
мілую дачушку тут прыдбалі.

7

У мінулае павяртаюся.
 Да цябе я, матулька, звяртаюся;
 я шкадную: памерла так рана,
 не спаткалася,
 не спазналася
 з маёй жонкай каханай,
 з такой мілай, прыязнай, стараннай,
 што ўся ў клопатах век без прынукі.
 Харакством мяне цешыць абраная,
 цешаць верныя, шчырыя рукі;
 апяваю яе закахана я:

*параўнаў бы цябе з Афрадытаю
 за красу тваю за жаноцкую,
 ды яна ж, Афрадыта, — бязрукая.
 А твае рукі цёплыя
 аніколькі не страцілі*

*пяшчоты абдымкаў,
 умення кухарыць,
 адбельваць бялізну,
 вырошчваць кветкі,
 лапшыць унукаў,
 што азначае —
 мяне акрыляць.*

Пэўна, мамачка, ў царстве нябёсным
 блаславіла ты нашу дарогу
 і шчаслівых жадаеш нам вёснаў,
 за сям'ю маю молішся Богу.

8

Пяцьдзясят сем год разам,
 аж не верыцца часам!
 Шчодра вёсны падораны
 нашай доляю шчаснай;
 Мы для радасці створаны
 ў краі продкаў прыўкрасных.

* * *

*Хай зразумеў я не адразу:
 мы зрушыць можам бедаў горы
 і вычарпаць праблемаў мора,
 калі ў жыцці шчыруем разам.
 Здалося: не было паразу,
 ні слоты, ні цяжкой дарогі,
 адны ёсць толькі перамогі,
 бо па жыцці мы крочым разам.*

О, зноў мы разам,
 радасць мая!
 Хоць і ў трывозе
 і ты, і я.

Вірус паганы
 зла натварыў —
 болі, хваробы
 ўсе абвастрыў.

Табе ў шпіталі
 усё ўнушалі:
 «Сябе не цеш,
 Дадому — рана,
 глядзі, памрэш!»

У сямі храмах
 за цябе
 малілі Бога,
 моляць цяпер.
 Мы шчыравалі,
 як маглі,
 гарачку цяжка
 перамаглі.
 Прыкметна дыхаць
 табе лягчэй,
 ужо бяссонных
 няма начэй.
 Тахікардыі
 далі мы бой.
 Вяртаем радасць
 мы з табой!

Ты ўжо мала таблетаў глытаеш,
 ў інтэрнэце парады знаходзіш,
 Караткевіча ўсмак чытаеш
 і на шпацыр са мной выходзіш.
 Мы набліжаем з табой перамогу,
 я з пылам ваюю, мыю падлогу;
 ты ўжо ўсміхаешся, ты і жартуеш,
 нават капусту на кухні шаткуеш,
 мы разам марым, у згодзе кухарым,
 напрыклад, кашу любімую варым.
 А што за каша
 любімая наша?
 Ды гарбузовая.

Гарбузок кожны — сонцам багаты.
 Мы гадалі.
 Мы набліжалі простыя святы.

Разам мы — і паціху вяртаецца
 тое ўсё, што было да расстання.
 Нездарма гэты твор называецца
 натуральна — «Паэма вяртаня».

2021, лістапад-снежань.

Алесь Дзітрых (Алесь Бразгуноў) — кандыдат філалагічных навук, дактарант Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі.

Нарадзіўся ў 1972 г. у в. Дунцы Любанскага раёна Мінскай вобласці Даследуе перакладную літаратуру і паэзію Беларусі XV–XVII стст. Аўтар манаграфіі «Перакладная белетрыстыка Беларусі XV–XVII стст.» (2007), кніг перакладаў «Беларускія Александрыя, Троя, Трышчан» («Беларускі кнігазбор», 2009), «Славянамоўная паэзія Вялікага Княства Літоўскага XVI–XVIII стст.» (2011), «Дыярышы XVII ст.» (2016) і інш. Перакладае з англійскай, польскай і ўкраінскай моваў. Аўтар кнігі паэзіі «Ізмарагд» (2010). Жыве ў Мінску.

Алесь ДЗІТРЫХ

Фрэскі Эрэмітані¹

У змрочны будынак зайшоў я
(збочыў з люднага тракту),
цяжкі, грувасткі, у цэлым.

Аж раптам
сонечны промень
выхапіў з соннай паўцемры
вочы-пралескі:
«Ну, як ты!» —
цёпла ўсміхнуліся
фрэскі.

Нібы й не было тых калецтваў:
ссеклі кулі ім вочы,
ды мілаты не здалелі,
у барадзе прарочай
гойдае вечнасць арэлі.

Прыходзяць турысты
й сыходзяць,
а я ўсё стаю, і нікуды
мне болей ісці не трэба:
у змроку грувасткай спаруды
ярчэй адбіваецца неба.

Пакліканне

Рушніком вышываным
мільярды галактык
прасцяліў Я, племя людское,
для спатолі тваёй усяведы:
самацветамі зорак затканы
космас і раскіданы
планеты,
як маніста якое
ці зерне ў вясновай сяўбе,
толькі б ты не ўдалося да практык
па знішчэнні самога сябе.

* * *

Месяц анемічны, як маца,
заблукаў у павучыне
зорак.
Ні пачатку свету, ні канца,
бо паўсюль у Госпада
падворак.

* * *

Ці веру я ў Бога —
убога
ці не —
тут не пра тое.
Ці верыць Ён мне?
Ці маю якое
зернетка веры
хаця б,
каб
нясмела
пастукацца ў дзверы
даверу?

Ці веру я ў Бога,
каб... ?

Мова

Родная мова – Божая ласка:
адкінь гэты дар —
і загінеш навекі
на сцежцы няславы.
А мы, беларусы,
ці дар той шануем,
чыстыя сэрцам?
Ці ламаем язык,
каб чужую
прыўлашчыць гаворку?

Мова й любоў не даюцца
на поўную меру адразу.
Шлях твой,
кароткі ці доўгі,
няможна прайсці без любові:
толькі не здраджвай
ніколі й нікому,
а Радзіме, Народу,
Матулі — і думаць пабойся.
Як ты пасмееш
да іх прамаўляць,
ад іх прамаўляць,
калі сам
зацягнуў ім вярхоўку на шыі?

* * *

Кніга —
вузкая сцэжка
ад варвара да чалавека:

многім цесна на ёй,
непрытульна і мулка,
але тут
нацянькі не пяройдзеш.

Сустрэча ў Падуі

Крок ад гулкай *via*²,
ціхі дворык.
Я зайшоў сюды
невыпадкова:
праваруч у бронзе барэльефа
праз пяцьсот гадоў
зямляк славуцы
прывітаў парсунаю юначай.

На яго сыходзяць промні сонца,
вока Бога па-над ім чувае,
ён, нібы нарочны камень свету,
Кнігу Божай Мудрасці трымае.

Знізу — надпіс
нашай *роднай* мовай
з італьянскім
побач перакладам,
а між імі — зубрава выява,
як пазнака
той нязломнай веры,
што народ наш праз вякі трымае.

Цяжка тое,
пане мой Францішку,
што дагэтуль
мара не збылася,
для якой ты па краях далёкіх,
як апостал,
вандраваў упарта:
душу й цела ацяляць народу.

Можа й добра:
ты таго не бачыў,
як радзіму
здрайцы прадавалі,
як паліў не раз дашчэнтву вораг,
як за мову
забівалі каты,
ды і сёння дзеці іх гатовы.

Толькі — марна.
Наш народ ад Бога,
што праз Слова
ўцэлавіўся свету;
нашай мовай тое Слова ў кнізе
ты увечніў
і сваю Айчыну
засланіў найвышняй успамогай.

Не забудзе
люд наш паспаліты,
чым было
тваё ўганараванне
«*tra le mura... il grado di dottore*»³.
І пакуль бялеецца Сафія,
нібы човен вечнасці,
у небе,
будзе жыць і дух твой паміж намі.

Тварэнне свету

Мне снілася: навокал ні душы,
трымценнаю пранята ўсё цішою;
і свет — нідзе, і сам я — у нічым,
і, як магнітам, сцягнута рукою
нябачнай і няіснаю нішто
для немагчымага паміж
няісным бою.

І раптам — грывнула,
затрэслася, як звон
над вухам бомкнуў,
разлілося ззянне
і абняло, працяла, і нішто
сэнс набыло, і рух, і існаванне,
святло праз цемру выбіла
свой шлях,
нябыт і час распачалі змаганне.

Гадоў мільёны несліся, сусвет
змяняў парадак, гінула былое
і паўставала новае за ім...
Адно нязменна заставалася —
святло

быцця імгненне для ўсяго,
што ёсць,
было і будзе...

Мне снілася: навокал ні душы...
І раптам грывнула,
затрэслася і звон
свет абудзіў з паблізкага касцёла.

Псіхалогія завеі

(Паэма чалавечага жыцця)

Вее, вее ноч завея...
Вее, сцеле... Вее, сцеле...

Завіхурыцца, закружыць...
Закалыхваецца... Тужыць...
Сыпле, трусіць, замятае...
Нагрувашчыць, раскідае...
Танчыць, лашчыцца, смяецца...
Ціхне...

Будзіцца! Трасецца,
енчыць, жаліцца, рагоча,
падскугольвае, шаргоча:
насміхаецца, дурэе —
прыхарошваецца, спее...

Вее, вее снег завея...
Вее, сцеле... Вее, сцеле...

Узнімаецца, цяжэе,
свішча, ятрыцца, шалее:
круціць, трэпле, растрасае,
лямантуе, пагражае;
пратэстуе, рэпетуе,
ные, гневіцца, лютуе:
расцярушвае, руйнуе,
разганяецца, ўзлятае...
Ападае, ападае...

Вее, вее ноч завея...
Вее, сцеле... Вее, сцеле...

Мізарнее, моўкне, плача,
шапаціць, знікае... Скача!
Рве, шыпіць, паўзе... Віруе,
цісне, б'е, сычыць — бунтуе!

Прыбіваецца, галосіць:
гнецца, просіць, гнецца, просіць...

Стогне, вее... Аціхае,
прылягае, засынае:
песціць, гладзіць, лагаднее,
моліць, мілажаліць, млее...

Вее, вее снег завея...
Вее, сцеле... Вее, сцеле...

Вее, вее ноч завея...
Кружыць, вее... Кружыць, вее...
Аціхае... Лагаднее...

Вее.. Вее..
Вее.
Днее.

¹ *Эрэмітані* — старажытная базыліка, якая моцна пацярпела ад амерыканскіх бамбардаванняў Падуі ў 1944 г.

² вуліцы (італ.).

³ «у гэтых мурах... ступень доктара» (італ.).

Алесь Разанаў
у родным Сяльцы
на Бярозаўшчыне.

Міхась Скобла «Ісціна заўсёды надзённая і мінулаю не становіцца...»

З гутарак з Алесем Разанавым

Няўмольны прысуд лёсу — нас усіх у гэтым свеце чакае найвышэйшая мера пакарання. Каго раней, каго пазней — нікога не абміне. І няма найвышэйшай інстанцыі, каб той прысуд абскардзіць, няма да каго звяртацца з апеляцыяй. Закон жыцця і смерці ўсім зразумелы, але нейкая вялікая несправядлівасць ёсць у тым, калі сыходзяць ад нас людзі з творчым агменем у душы, не дапісаўшы чарговую кнігу, не выказаўшы сябе дарэшты. Без папярэджання, не падаўшы знаку на развітанне.

Так летась сышоў у іншасвет Алесь Разанаў. Паэт і мысляр, на якога Беларусі проста пашчасціла, які неаспрэчна існаваў у беларускай прасторы, але як бы па-за часам, прамаўляючы свае паэтычна-філасофскія маналогі кудысьці ў будучыню, ведучы свае няспешныя размовы абавязкова пра штосьці істотнае

(адно з улюбёных паэтам словаў) з вечнасцю.

Апошнім часам яго можна было сустрэць у Нацыянальнай бібліятэцы, дзе ён збіраў матэрыялы для новай кнігі-даследавання «След самаеда» пра фіна-вугорскія карані ў беларускай тапаніміцы. Кніга тая абавязкова сталася б яшчэ адным адкрыццём, як і ўсе папярэднія кнігі Алеся Разанава. Ён не любіў хадзіць пратаптанымі сцежкамі, ён па прыродзе сваёй быў наватарам: прадумаваў новыя ідэі, прыдумаваў новыя словы, вынаходзіў новыя літаратурныя формы.

«Я маю права ўсё закрэсліць і потым нанова пачаць», — смела абвясціў сямнаццацігадовы паэт з вёскі Сялец Бярозаўскага раёна. І — пачаў. З кнігі «Назаўжды» з'явіліся на свет нечуваныя раней *пункціры*, з «Вастрыя стралы» ўпершыню ўзніклі *версэты* і *квантэмы*, з кнігі «Паляванне

ў райскай даліне» — *вершаказы* і *зномы*, з кнігі «І потым нанова пачаць» — *злэсы*. Разанаўскія тайнапісы нярэдка ўспрымаліся ў штыкі крытыкамі-кансерватарамі. Зборніку «Шлях-360», каб прабіцца да чытача, спатрэбіліся два «ахоўныя панцыры» — прадмова Пімена Панчанкі і пасляслоўе Варлена Бечыка. Імппульсіўная паэзія Алеся Разанава ірвала ланцугі традыцыі, спараджала дыскусіі ў друку, па ёй наладжваліся публічныя дыспуты.

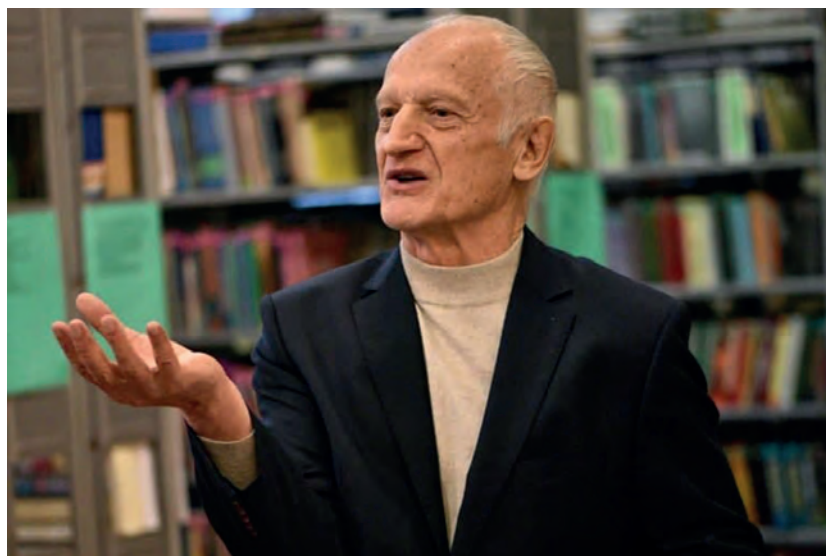
Нонканфарміст у душы, Разанаў яшчэ ў 1968 годзе, будучы студэнтам БДУ, удзельнічаў у сту-

Міхась Скобла — паэт, даследчык літаратуры. Нарадзіўся 23 лістапада 1966 г. на хутары каля мястэчка Дзярэчын Зэльвенскага раёна. У 1991 г. закончыў філалагічны факультэт Белдзяржуніверсітэта. Працаваў намеснікам галоўнага рэдактара часопіса «Роднае слова» і выдавецтва «Беларускі кнігазбор», у Міністэрстве культуры і друку. Аўтар кніг паэзіі «Вечны зніч» (1990), «Вочы савы» (1994), «Нашэсце поўні» (2001), «Акно для матылькоў» (2009), зборнікаў пародый «Розгі ў розніцу» (1993), вершаў для дзяцей «Камень-перунок» (1998), краязнаўчых нарысаў «Дзярэчынскі дыярыюш» (1999), радыё-дыялогаў «Вольная студыя» (2009), эсэ «Саркафагі страху» (2016). Уклаў фундаментальныя анталогіі паэзіі: «Краса і сіла: беларуская паэзія XX ст.» (2003), «Галасы з-за небакраю: паэзія свету ў беларускіх перакладах XX ст.» (2008), збор твораў Л. Геніюш ды інш. Лаўрэат Літаратурнай прэміі імя Алеся Адамовіча (2000).

дэнцкіх акцыях, скіраваных на абарону беларускай мовы (філфакаўцы ўсяго толькі і хацелі, каб грамадскія навукі на беларускім аддзяленні чыталіся па-беларуску). За «беларускі нацыяналізм» паэт быў адлічаны і толькі з дапамогай Максіма Танка і Уладзіміра Калесніка атрымаў вышэйшую адукацыю — у Брэсцкім педінстытуце. Пасля яго заканчэння «ў парадку выключэння» (зразумела, хто тое «выключэнне» прыдумаў) быў мабілізаваны ў савецкае войска (хоць на той час існаваў загад — маладых настаўнікаў не прызваць).

Адной з першых зорку Алеся Разанава ў беларускім захмарным небе разгледзела відущчая сэрцам Ларыса Геніюш. Рыхтуючы да выдання кнігу яе перапіскі «Каб вы ведалі» (выйшла ў 2005-м), я ў адным з лістоў напаткаў гэткае слова Ларысы Антонаўны: «Разанаў многаабяцаючы, будзем думаць, што вырасце ў сілу, якая нам цяпер найболей патрэбная». Тут варта ўдакладніць, што на момант напісання ліста (2 студзеня 1966 года) будучы класік надрукаваў усяго чатыры вершы, калі не ўлічваць школьных публікацый у «Піянеры Беларусі».

Калі я па тэлефоне паведаміў Разанаву пра геніюшаўскі «прагноз», ён захачеў пабачыць кнігу. Мы сустрэліся ў кнігарні «Ў», паэт узважыў на далоні аб'ёмісты том і тут жа прыдумаў новы жанр: «Гэта наш *эпістальны эпас*». Трапна і вычарпальна. І раскажаў, як яны з сябрамі ў памятным 1968 годзе начным цягніком ездзілі да Геніюш у Зэльву. Тая сустрэча запомнілася студэнту Алесю на ўсё жыццё — і гутаркай з Ларысай Антонаўнай, і яе дабраславеннем на змаганне за Беларусь, і непаўторным геніюшаўскім чытаннем вершаў, і надзвычай моцным энергетычным полем паэткі (пра поле тое ён згадаў некалькі разоў).

У той час Ларысе Геніюш «дапамагаў» ствараць эпістальны эпас Юрка Голуб, яны па-зямляцку шчыра і цёпла перапісваліся, і ў ацэнцы Разанава былі поўнымі аднадумцамі. Зрэшты, Голуб бачыў і чуў яго куды часцей за Геніюш, яны разам вучыліся на філфаку БДУ, супольна выступалі на паэтычных вечарынах. І ў красавіку 1967 года ў голубаўскім студэнцкім дзённіку з'явіўся гэтакі запіс: «Вялікі і мудры Разанаў — так заву яго я, а за мной і іншыя. Неўтаймаваны Паганіні... Алесь, я цябе люблю! Лабаціна ты! Ты ўчора казаў, што падрабіўся пад Голуба. Дзівачок! Гэта Голуб пад цябе падрабіўся».

У тым жа 1968-м студэн-

таў-паэтаў запрасілі выступіць у Смалявічах, аднак факультэцкае начальства не пусціла. І Юрка Голуб эмацыйна занатаваў: «Анекдот! Маўляў, Голуб, Разанаў, Ярац і так сталі „притчей во языцех“». Ім нельга давяраць аўдыторыю, каб „крамолу“ не неслі. Будзе некалі што ўспомніць!»

Успомніць сапраўды ёсць што. У 1998 годзе ў складзе невялікай пісьменніцкай брыгады нам з Алесем Сцяпанавічам давялося разам выступаць у Брэсце. У Політэхнічным інстытуце на сустрэчу з'явілася непрадбачаная колькасць слухачоў — каля пяцісот чалавек, якія не змаглі змясціцца ў самай вялікай аўдыторыі. Пакуль адміністрацыя

З Міколам Пракаповічам і Алесем Каско.

Алесь Разанаў, Анатоль Вярцінскі і Міхась Скобла на Чыжоўскіх могілках у дзень памяці Міхаса Стральцова. 23 жніўня 2017 г.

шукала ключы ад актавай залі, згубіліся мікрафоны, пакуль шукала мікрафоны, прапала электрычнасць... Але сустрэча ўрэшце адбылася, і я з цікавасцю назіраў, як паэт-класік сыходзіў з алімпійскіх вышыняў і хітраваў перад студэнтамі, чытаючы свой ранні верш «Арышт Кастуся Каліноўскага»: «Усе ніты ў сувой, // у заклік пагалоскі // з'яднаць — і стаць сабой!.. // Як зваць вас?..» Тут аўтар цягнуў ненатуральна доўгую паўзу, нібы забыўшыся, і аўдыторыя не вытрымлівала, выдыхала, як пароль: «Каліноўскі!» Так у галовах будучых беларускіх

інжынераў поруч з рознымі інтэграламі апыналася слова-код, слова-сімвал.

Падчас сустрэчаў у брэсцкіх школах нас суправаджаў чыноўнік з гарвыканкама. Ён раней працаваў дырэктарам школы, таму лічыў сваім абавязкам інструктаваць пісьменнікаў перад кожным выступам. Заклікаў не закранаць перад дзецьмі палітычных пытанняў, не прапагандаваць «отмененной на референдуме» нацыянальнай сімволікі. На пытанне, як быць з балотам Пагоня, якое існуе на Брэстчыне ў Івацэвіцкім ра-

У рэдакцыі часопіса «Роднае слова» з Міхасём Шавыркiным і Сяргеям Харэвічам.

ёне паблізу вёскі Бабровічы, чыноўнік не знайшоўся, што адказаць. Але пільнасці сваёй не страціў, у выніку вымушаны быў перажыць некалькі малапрыемных хвілінаў. Справа ў тым, што з намі ўвесь час ездзіў сябра Згуртавання беларускай шляхты, мілы чалавек Аляксандр Усцінавіч Карызна, які «загадваў» перасоўнай кнігарняй. За дзень Усцінавіч звычайна прадаваў паўбагажніка нашых кніжак — на сорам занядбанаму айчыннаму кнігагандлю. Пільнае вока чыноўніка-наглядчыка высачыла, што ў перасоўнай кнігарні можна набыць не толькі кнігі, але і нацыянальныя сцяжкі ды значкі. І вось у сваёй былой роднай школе ён даволі агрэсіўна стаў чапляцца да Усцінавіча: «Вы по какому праву здесь своими значками торгуете? А ну сворачивайте свой ларёк!» Патомны шляхціц Карызна, аднак, не падпарадкаваўся і не перапыніў сваёй пачэснай справы. Раззлаваны чыноўнік паспяшаўся тады ў актавую залу, дзе падлеткі акурат выстраіліся ў чэргі па пісьменніцкія аўтографы, і запатрабаваў, каб вучні неадкладна ішлі на ўрокі, на што тыя дружна адказалі, што ў іх цяпер іншы дырэктар, таму пажадана не перашкаджаць. Чыноўнік не суняўся і запатрабаваў, каб Васіль Сёмуха, Алесь Разанаў, Уладзімір Арлоў, Артур Вольскі і я ў аўтографы не пісалі пажаданняў, а толькі распісваліся. «Я даю вам трыдцать секунд на автографы», — прагучала строгае папярэджанне. Але што можна напісаць за трыццаць секундаў? Усё ж пісьменнікі змаглі дакончыць сваю справу, лішне не спяшаючыся.

Па дарозе ў Мінск нас чакала чатырохгадзінная (!) сустрэча ў белаазёрскім Доме культуры, куды сышлося чалавек шэсцьсот. Людзі, падаслаўшы газеты, сядзелі на прыступках паміж запоўненымі радамі ў

вялізнай, як аэрадромны ангар, зале. Белаазёрцы былі гатовыя слухаць беларускую паэзію і прозу бясконца, асабліва з вуснаў свайго земляка Разанава (у зале былі і аматары паэзіі з ягонага недалёкага Сяльца), але гаспадыня вечарыны Ніна Мацяш, перапрасіўшы арганізатараў, запрасіла стомленых калегаў да сябе на вячэру...

Алеся Разанава прыжыццёва называлі геніем. Не ў вочы, вядома, усхваленняў ён не любіў. Называлі ў друку. І, што дзіўна, ніхто не пратэставаў. Веліч Разанава разумелі ўсе. Шкада, што геніям, як і прарокам, часта няма месца ў сваёй айчыне — з 2001 года паэт часту і надоўга з'язджаў з Беларусі ў Германію, у Швейцарыю, у Літву. Але заўсёды вяртаўся. Жыццё на ласкавым хлебе (хай сабе і шчодрым) было не для яго.

У студзені 2006 года падчас чарговага прыезду Разанава з Германіі (і перад ад'ездам у Швейцарыю) мы сустрэліся ў мінскай кавярні «Добрыя мыслі», і я спытаўся, ці істотна для паэта, як далёка ад радзімы стаіць яго рабочы стол? І вось што пачуў у адказ (ён запісваўся на дыктафон): «Калі творчасць падступаецца, то вельмі істотна, каб той асяродак, у якім гэта адбываецца, быў сваім. Проста ў чужым асяродку такога не адбудзецца. Муза не будзе ведаць, куды прыйсці. А сталом можа быць і поле, і сцежка — дзе калі што адгукнецца і занатуецца. Прынамсі, свае „Гановарскія пункціры“ я пісаў не за сталом, а ў дарозе — на сцежках, на вуліцах, пераходзячы масты, бываючы ў розных сітуацыях. А за сталом толькі перапісваў тое, што на сцежках склалася».

Помню, як затрывожыла мяне (думаю, не толькі мяне) навіна, што Алесь Разанаў, жывучы ў Германіі, пачаў пісаць і па-нямецку. І я пацікавіўся, ці не азначае гэта, што з цягам часу ён будзе

Аўтографы студэнткам Брэсцкага ўніверсітэта.

ўсё больш прысутны ў нямецкай літаратуры і ўсё менш — у беларускай? Было відно, што маё пытанне (ці яго фармулёўка) паэту не спадабалася, але ён не адмаўчаўся.

«Ад беларускага слова я, нават пішучы альбо малюючы свае нямецкія „*Wortdichte*“, ніколі не адступаўся. Наадварот, беларускае слова было мне заўсёды асноваю і дапамогаю. Тут дзейнічае такі парадокс: калі ў мову пераможцы ідуць словы з мовы пераможанага, то мова пераможцы ўзбагачаецца. Калі ж наадварот, дык аказваецца, што мова пераможанага бяднее. Я хацеў і, здаецца, гэта зрабіў, паказаць, што беларуская мова — у стане пераможцы. І тое, што рабіў, пісаў, маляваў нямецкімі словамі, гэта дадатак да таго, што стваралася па-беларуску. Так што беларуская мая творчасць, і не толькі мая, яна пабагацее яшчэ і на нямецкі ўнёсак. Не пабяднее, а пабагацее».

Асобна варта сказаць пра пераклады і перастварэнні Алеся Разанава, які самастойна вывучыў некалькі замежных моваў. Дзякуючы яму з'явіліся беларуская культуры сталі камедыі Шэкспіра, «Гітанджалі» Рабін-

драната Тагора, творы сербскіх, грузінскіх, літоўскіх паэтаў. А перакладаў Разанаў своеасабліва, выступаючы хутчэй сутворцам, чым рэтранслятарам. Так, працуючы над знакамітымі «Баладамі Кукуціса» літоўца Марцэліюса Марцінайціса, Разанаў так увайшоў у вобраз кульгавага, з драўлянаю нагою, героя жэмайцкага фальклору, што сам ад яго імя напісаў сем баладаў і змясціў іх сярод твораў Марцінайціса!

Помню, як мяне ўразілі старабеларускія тэксты, пераствараныя і асучасненыя Разанавым. Здавалася б, што цікавага сённяшні чытач можа знайсці ў велягурыстых прадмовах-трэнасах-паэмах Кірылы Тураўскага, Мялеція Смятрыцкага, Кірылы Транквіліёна-Стаўравецкага ды Сымона Буднага? Аказалася, і старасвецкае можа стаць зноў актуальным, калі да яго дакранаецца рука майстра. Разанаў дакрануўся і — зацярушаныя пылам стагоддзяў творы ажылі...

«Узноўленыя тэксты доўга ляжалі ў шуфлядзе, — тлумачыў паэт. — Я проста чакаў — што будзе? Гаварылі творцы, гаварылі палітыкі, гаварылі культуролагі, усе гаварылі, а гэтыя творы маўчалі. Яны чакалі сваёй часіны.

Як запасная дружина. А ведаеце, які цяпер час? Час своеасаблівай бітвы, і наша запасная дружина мусіць сёння ўваходзіць у дзеянне і таксама ўдзельнічаць у ёй. Гэтыя тэксты гавораць нешта тое, чаго нават мы не здольныя сказаць».

Як і кожны вялікі паэт, Разанаў — яшчэ і творца мовы. Чытаючы яго тэксты, часам бачыш, як дзесьці паэту не хапіла дакладнага слова, і яно тут жа ўзнікла-прыдумалася. Некалі чэхі захацелі ачысціць сваю мову ад празмернай замежнай лексікі і замест «тэатра» прыдумалі «дзівадла», а замест «журналіста» — «навінар». І я спытаўся, ці не пара і нам правесці падобную моўную рэвізію? Алесь Сцяпанавіч трохі падумаў і адказаў: «Рабіць гэта трэба асцярожна. Часам сапраўды ўнікае сітуацыя, калі слова не хоча класціся ў радок, і трэба вынаходзіць новае. Але цяпер не самы спрыяльны час займацца словатворчасцю. На гэтым варта будзе акцэнтаваць увагу тады, калі наш дом будзе стаяць трывала. Самае славуае слова, якое я вынайшаў, — *заўзятар*, яно ўвайшло ў мову, прышчапілася. Ну, ёсць і іншыя, менш знакамітыя, скажам так, тварасловы. І ёсць такія тварасловы, якія з'яўляюцца своеасаблівымі творами, а не словамі для ўжытку шырокага. Але, паўтараюся, з гэтым не будзем спяшацца, хай яно натуральна адбываецца».

Не абмінулі мы і тэмы форматворчасці, дзе Разанаў, як ужо гаварылася, таксама ішоў па цаліку. Кароткія паэтычныя формы прыйшлі да нас з Усходу, са старажытнай Японіі, з Кітая. Тут можна згадаць хоку — трохрадкоўі, ці танку — пяцірадкоўі, на якіх базуецца сярэднявечная ўсходняя паэзія. І ў Беларусь прыйшла пэўная мода на пазычаныя формы, у нас з'явіліся свае, назаву іх так, хокуісты, танкісты і басэкі (прыхільнікі Басэ). Я

пацікавіўся, ці не паўплывалі ўсходнія паэты на Разанава? Тым больш ён у свой час перакладаў таго ж Басэ.

«Перакладаў, але параўнальна нядаўна, — запярэчыў паэт. — Мае ж пункціры ўзнікалі не ад знаёмства з японскімі хоку, з персідскімі бейтамі ці з індыйскімі гатхамі. Так, я быў знаёмы з гэтымі формамі ўсходняй паэзіі. Але пункціры з імі не супадалі, яны ўваходзілі з імі ў дыялог, прасілі, каб я дапамог ім знайсці іхняе непаўторнае месца. Можна, вядома, знаходзіць нейкія перагукі пункціраў са згаданымі ўсходнімі формамі, але гэта толькі перагукі. Пункціры — асобная і адметная з'ява як у маёй творчасці, гэтак, магчыма, і трохкі шырэй».

Творчая лабараторыя паэта — таямнічае месца, мала хто адчыняе туды дзверы перад цікаўным сучаснікам. Я паспрабаваў (не праз замочную адтуліну) зазірнуць у разанаўскую майстэрню, згадаўшы словы Уладзіміра Набокава: «Я думаю як геній, пішу як сярэдні пісьменнік, а прамаўляю як дзіця». Як з гэтым у беларускага паэта? Збоку здаецца, што яго, наадварот, слова вядзе і выводзіць туды, дзе яшчэ ніхто не быў.

Разанаў пацвердзіў маю здагадку: «О так! Творчасць насамрэч любіць мець справу з некранутым, нечапаным. І там, дзе ты не паўтараеш не тое што некага, а нават самога сябе, адкрываеш нешта для сябе, — там і адшукваецца матэрыя для творчасці. І да элінаў, і да егіпцянаў існавалі вялікія цывілізацыі. А тое, што наступныя творы суадгукаюцца папярэднім, дык гэта сведчыць пра тое, што ісціна адна. Яна заўсёды надзённая і мінулаю не становіцца. Чалавек фармулюе сябе, суадносячыся з ёю і тады, і цяпер. Так суадносяцца промні з сонцам, так суадносяцца словы з невымоўным

Першасловам. Не было б яго, і ўсё патанула б у хаосе, і словы не здолелі б скласціся ў твор. А так складаюцца, і чым больш дасканалы твор, тым больш у ім праяўляецца Першаслова, яно — змест твора, калі б ён ні складаўся: ці ў егіпецкія часы, ці ў элінскія, ці ў наш беларускі час».

Сын расійскага геолога з Тамбоўшчыны, які перад Другой сусветнай вайной апынуўся ў Беларусі з геадэзічнай экспедыцыяй, Алесь Разанаў стаў адным з самых пранізлівых і метафізічных беларускіх паэтаў. Беларуская мова сілкавала яго, стала для яго тым бяздонным акіянам, дзе яму вольна плавалася — глыбока і шырока, як плаваюць у акіянскай прасторы сінія кіты.

Разанава многа перакладалі за мяжой. Пэўна, яго філасафічная паэзія аднолькава зразумелая і для еўрапейца, і для азіята, і для афрыканца, як, напрыклад, вось гэты зном, што гучыць проста і пераканальна, як тастамэнт: *«Кожны народ мае // хаця б адзін геніяльны твор, // і гэты твор — // мова»*.

Але найперш сваю творчасць — свой духоўны тастамэнт — паэт прызначаў для нас, сваіх суайчыннікаў. І ў наш смутны ірадаў час, калі ворагі беларушчыны робяць усё, каб знішчыць душу нацыі — нацыянальную культуру, мы не абрынемся ў духоўнае жабрацтва і нэндзу, а нават пабагацеем, калі будзем вартымі спадкаемцамі сваіх геніяў. У тым ліку той спадчыны, якую пакінуў нам Алесь Разанаў.

Ірына Багдановіч

«Духоўны запlechнік» прафесара Адама Мальдзіса

На самым пачатку гэтага года, за восем месяцаў да свайго 90-гадовага юбілею, закончыў зямны шлях і адышоў у вечнасць прафесар Адам Мальдзіс (07.08.1932 – 03.01.2022) — чалавек высокага, міласцю Божай пазначанага лёсу, які ўсёй сваёй асобай і дзейнасцю служыў адраджэнню Беларусі, вяртанню ў сучаснасць яе старажытных культурных скарбаў, аднаўленню імя і годнасці беларусаў як нацыі еўрапейцаў, якая мае даўнія і глыбокія радаводныя карані, унікальную культурна-гістарычную спадчыну, сваё непаўторнае аблічча ў міжнароднай супольнасці.

Адам Мальдзіс падпісвае кнігу для Ірыны Багдановіч пры апошняй сустрэчы ў яго дома. 28 сакавіка 2019 г.

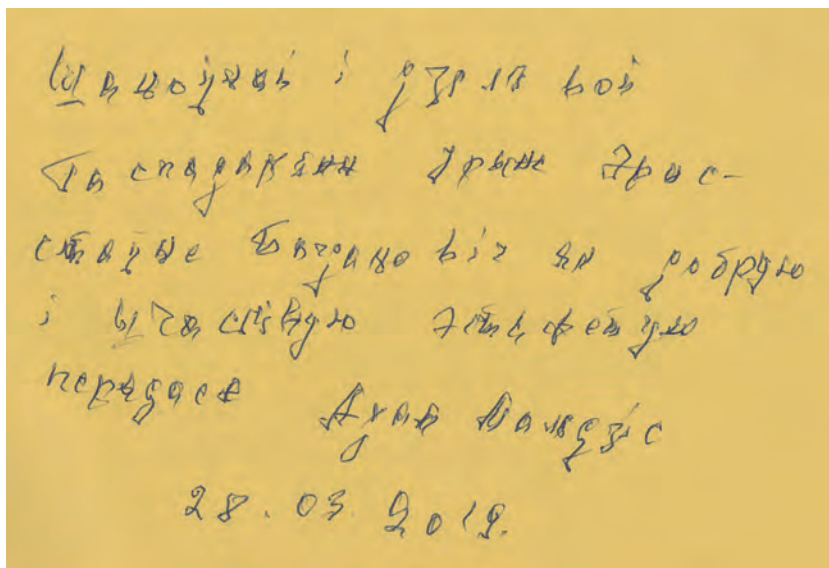
У гаміліі падчас пахавальнай святой Імшы ў мінскім Чырвоным касцёле св. Сымона і св. Алены арцыбіскуп Тадэвуш Кандрусевіч назваў Адама Мальдзіса «выдатным грамадзянінам і вернікам Каталіцкага Касцёла, які пакінуў трывалы след на нашай зямлі», чалавекам, які «ствараў новую культуру нашай Бацькаўшчыны» і «дапамог нам зразумець нашу тоеснасць». Яго Эксцэленцыя таксама адзначыў, што менавіта Адам Мальдзіс стаяў ля вытокаў адраджэння нашай краіны, ля вытокаў адраджэння яе культуры, пісьменства і літаратуры, вельмі шмат зрабіў для росквіту беларускай мовы, спрыяў яе шырокаму ўжыванню ў Каталіцкім Касцёле. Гэтымі годнымі справамі і ўчынкамі любові для Бацькаўшчыны напоўнены «духоўны запlechнік»

прафесара Адама Мальдзіса, з якім ён пераходзіць з зямнога жыцця ў вечнасць...

Як жа справядліва і мудра ўсё гэта было сказана пра чалавека, які сапраўды жыў і дыхаў Беларуссю! Атрымаўшы ад Бога дар валодання словам, напоўніўшыся духам Айчыны ў дзяцінстве і юнацтве на роднай Астравеччыне, а затым атрымаўшы ў Мінску ўніверсітэцкую адукацыю журналіста, Адам Мальдзіс на прафесійнай ніве стаў выбітным навукоўцам-літаратуразнаўцам; пісьменнікам-папулярызатарам беларускай старажытнай спадчыны і выдатных асобаў мінуўшчыны; гісторыкам літаратуры, які зрабіў шмат адкрыццяў, рупліва вывучаючы архівы і адшукваючы даўнія беларускія

творы. Гэтымі новымі творамі даследчык шчодро ўзбагаціў нацыянальную літаратурную спадчыну, сфармаваў свой уласны погляд навукоўцы-літаратуразнаўцы на культурную мінуўшчыну нашых продкаў і змяніў уяўленне пра нацыянальную літаратурную традыцыю, якая лічылася беднай і амаль адсутнай у пэўныя гістарычныя перыяды, а менавіта ў XVIII і XIX стагоддзях. Яго бліскучыя па стылі і багатыя фактурай кнігі «Творчае пабрацімства: Беларуская-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX стагоддзі» (1966, перавыданне ў 2007 у серыі «Беларускі кнігазбор»), «Падарожжа ў XIX стагоддзе» (1969), «На скрыжаванні славянскіх традыцый» (1980), «Беларусь у лустэрку

Ірына БАГДАНОВІЧ — паэтка і літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Нарадзілася ў г. Ліда на Гродзеншчыне. Скончыла гісторыка-філалагічны факультэт Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта (1978) і аспірантуру пры Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Беларусі (1983). Аўтар кніг вершаў «Чаравікі маленства» (1985), «Фрэскі» (1989), «Вялікдзень» (1993), «Сармацкі альбом» (2004), «Прыватныя рымляне» (2006), «Душа лістападу» (2012), «Залатая Горка» (2016), манаграфіі «Янка Купала і рамантызм» (1989), «Авангард і традыцыя: беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння» (2001), укладальніца зборнікаў «Казімір Сваяк. Выбраныя творы» (2010), «Вінцук Адважны. Выбраныя творы» (2011), «Аляксандр Надсан. Выбраныя творы» (2014) і інш. Перакладае з польскай мовы. Жыве ў Мінску.

Апошні аўтограф Адама Мальдзіса для Ірыны Багдановіч, 28.03.2019.

мемуарнай літаратуры XVIII стагоддзя» (1982) і яе наступныя перавыданні пад тытулам «Як жылі нашы продкі ў XVIII стагоддзі» (2001, 2007, 2009), «3 літаратуразнаўчых вандраванняў» (1987), дакументальна-мастацкая апавесць пра класіка нацыянальнай літаратуры XIX ст. Уладзіслава Сыракомлю «Восень пасярод вясны» (1984, перавыданне ў 2014), апавесць-партрэт пра класіка сучаснай беларускай літаратуры і свайго сябра «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча» (1990), а таксама іншыя, не названыя ў гэтым пераліку кнігі і незлічоныя артыкулы нястомнага рупліўцы-даследчыка ў навуковым і грамадскім культурна-асветным друку былі несумненнымі адкрыццямі свайго часу — адкрыццямі *terra incognita* Беларусі, бо яны праз прызму даўняй літаратурнай спадчыны фармавалі ў некалькіх пакаленнях суайчыннікаў новыя арыстакратычныя густы і ўяўленні пра Беларусь як пра краіну з багатай культурнай традыцыяй, у якой народнасць спалучаецца са шляхетна-рыцарскай элітарнасцю і высокай хрысціянскай духоўнасцю, а таксама пашыралі прыязнае і зацікаўленае ўспрыняцце нашай краіны ў блізкім і далёкім замежжы.

Прызнанне, павага і захапленне чытачоў яшчэ пры жыцці аўтара суправаджалі бадай ці не кожную публікацыю Адама Мальдзіса, настолькі яркім і жыццядайным быў дар яго таленту, якім ён шчодро дзяліўся з усімі, хто прагнуў праўдзівага пазнання беларускай мінуўшчыны і нацыянальнай ідэнтычнасці. Гэта была яго місія, яго пакліканне — абуджаць у беларусах Беларусі! Гэта было яго культурніцкае апостальства і хрысціянскае сведчанне аб сваім народзе праз навуковую і літаратурную працу. Яго кнігамі «запаўняліся прагалы беларускай культуры» — трапна падкрэслілі калегі-навукоўцы Генадзь Кісялёў і Вячаслаў Чамярыцкі ў прадмове да кнігі «Выбранае» Адама Мальдзіса ў серыі «Беларускі кнігазбор» (2007), адзначыўшы энцыклапедычнасць ведаў аўтара, рознабаковасць яго талентаў, няўрымсліваю творчую актыўнасць, заслужанае шырокае прызнанне ў свеце.

У тым жа 2007 годзе акурат адзначалася 75-годдзе Адама Мальдзіса і ў гонар гэтага юбілею быў выдадзены грунтоўны навуковы зборнік «Беларусь і беларусы ў прасторы і часе», які змяшчае «мальдзісіяну» — матэрыялы пра юбіляра і новыя артыкулы навукоўцаў у галіне беларусісты-

кі. Генадзь Кісялёў, дзелячыся ў гэтым выданні сваімі згадкамі пра калегу і сябра, вобразна назваў Мальдзіса «рыцарам навукі і пісьменства», які годна і пераможна выступае «на розных турнірах свету ў славу адзінай Дамы сэрца — Беларускай Культуры. І гэтая Дама, вядома ж, адказвае яму ўзаемнасцю». Абсяг навуковых захапленняў Мальдзіса ўражвае — гэта Еўфрасіння Полацкая і Францыск Скарына, Адам Міцкевіч і Уладзіслаў Сыракомля, Радзівілы і прадстаўнікі іншых найславутых магнацкіх родаў на Беларусі, якія пакінулі найбагацейшыя мемуарныя сведчанні пра сябе і свой час; гэта кожная пісьмовая драбностачка з архіўных сховішчаў, якая сведчыць пра Беларусь, ачышчаная даследчыкам ад пылу забыцця і вернутая ў культурную карону каханай Дамы каштоўным дыямантам, смарагдам, сапфірам, як рукапісная паэма «Мачаха» Адэлі з Устроні, легендарная «Песня беларускіх жаўнераў 1794 года» або шэдэўральныя ўзоры песенна-інтымнай лірыкі XVIII ст., што сталі хрэстаматычнымі ўзорамі з часу іх адкрыцця даследчыкам у 1970-я гг.

У прадмове да сваёй кнігі «3 літаратуразнаўчых вандраванняў» Адам Мальдзіс, апісваючы навукова-творчы працэс сваіх пошукаў і тую велічную перспектыву, якая перад ім адкрывалася, зазначаў: «Постаці мінулага ўсё часцей узнікаюць у маім уяўленні, нібы жывыя. Толькі ці хопіць сіл, часу і здольнасці ўсё гэта ўвасобіць на паперы?!» Тая прадмова мела назву «Дзеля жывой сувязі пакаленняў» і датаваная 1977–1983 гг. Гэта якраз быў час найбольш актыўных архіўных пошукаў аўтара, час шматлікіх знаходак, якія ён вяртаў у скарб нацыянальнай культуры, сваёй руплівай штодзённай працай ствараючы сапраўды атмасферу жывой сувязі пакаленняў, бо і

сам ён праз свой багаты навуковы досвед, чуйную інтуіцыю і здольнасць перасоўвання ва ўяўленні ў прасторы і часе быў ужо жыхаром і сведкам розных эпохаў, сваёй асобаю яднаючы сучаснікаў XX – XXI стагоддзяў не толькі з жыццём продкаў у XIX ці XVIII стагоддзях, але і з XVI стагоддзем Скарыны, і з XII стагоддзем Еўфрасінні Полацкай.

Не маючы на мэце ў гэтых нататках пералічыць усе заслугі і годныя зямныя справы шановага прафесара Адама Мальдзіса — даследчыка-энцыклапедыста, пісьменніка, грамадскага дзеяча, якія складаюць той самы «духоўны запlechнік», з якім ён выправіўся ў падарожжа вечнасці, хачу зрабіць акцэнт на тым вымярэнні любові, якою прасякнутая ўся яго рознабаковая дзейнасць. «Асоба збываецца праз любоў», — пісаў Святы Айцец Ян Павел II, тлумачачы ў кнізе «Пераступіць парог надзеі» (1997) персаналістычныя аспекты біблейнай заповедзі любові. Ён вылучыў два такія аспекты: сцвярджанне асобы дзеля яе самой і бескарысная аддача самога сябе. «Чалавек найбольш поўна сцвярджае сябе, аддаючы сябе. Гэта і ёсць поўная рэалізацыя заповедзі любові», — падкрэслівае Святы Айцец. У поўнай меры гэтыя словы стасуюцца з асобаю Адама Мальдзіса, які менавіта ўсяго сябе аддаваў справе служэння беларускай культуры, справе адраджэння сваёй роднай краіны Беларусі, прэзентацыі яе годнага аблічча ў супольнасці еўрапейскіх народаў. Яго любоў да Айчыны была выяваю яго любові да Бога і бліжняга, і гэтай любові ён, сапраўды, аддаваў усяго сябе без астатку. Гэта была яго апостальская місія, яго пакліканне, даверанае яму Богам заданне. Сведкаю гэтага самаадданага і ахвярнага служэння пашчасціла быць на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў і мне. Калі ў 1980-я гг.

Ірына Багдановіч, Адам Мальдзіс, Ганна Запартыка, Галіна Шаблінская каля Дома-музея Казіміра Сваяка ў дзень яго адкрыцця. Кастрычнік 2010 г.

па сканчэнні аспірантуры ў Інстытуце літаратуры імя Янкі Купалы Акадэміі навук Беларусі я пачала працаваць малодшым навуковым супрацоўнікам гэтага Інстытута, Адам Восіпавіч Мальдзіс быў ужо вядомым і паважаным даследчыкам, аўтарам некалькіх кніг, у тым ліку грунтоўнай наватарскай манаграфіі «На скрыжаванні славянскіх традыцый», якая неўзабаве стала яго абароненай доктарскай дысертацыяй, і ўжо ўзначальваў на той час у Інстытуце аддзел беларускай старажытнай (або, як тады яго называлі, «дакастрычніцкай») літаратуры. Я працавала ў іншым адзеле, даследавала творчасць Янкі Купалы і паэтаў 1920-х гг. Неўзабаве, аднак, Мальдзіс выступіў ініцыятарам падрыхтоўкі ў Інстытуце і выдання энцыклапедычнага шасцітомнага Бібліяграфічнага слоўніка «Беларускія пісьменнікі», які павінен быў уключаць біяграфіі і бібліяграфіі ўсіх беларускіх літаратараў ад старажытнасці да сучаснасці — вядомых, малавядомых, забытых і выключаных раней з літаратурнага працэсу — з усёй, па магчымасці, падрабязнай і праўдзівай інфармацыяй пра іх, не скажонай ідэалагічнымі догмамі і забаронамі савецкага

часу, бо гэта быў ужо прэдадзень «перабудовы», і сама яна неўзабаве наступіла.

Не буду апісваць, які грандыёзны гэта быў праект, і што над ім працвала амаль палова супрацоўнікаў Інстытута літаратуры, і праца над ім заняла бадай дзесяцігоддзе, уключаючы падрыхтоўчы перыяд і само выданне шасці энцыклапедычных тамоў цягам 1992–1995 гг. План-праспект выдання быў распрацаваны самім Адамам Восіпавічам, пад яго ж кіраўніцтвам ажыццяўлялася і штодзённая руплівая праца. Трэба сказаць, што гэта быў яшчэ дакамп'ютарны час, усе бібліяграфічныя крыніцы (не толькі ў бібліятэках Беларусі, але і за яе межамі) распісваліся ўручную на картках, і кожны тыдзень стосы картак здаваліся супрацоўнікамі бібліяграфічнай групы Адаму Восіпавічу на праверку і далейшую тэхнічную апрацоўку. Так была створаная велічная беларуская картатэка, на сёння, на жаль, страчаная ў арыгінале, але захаваная ў самім Слоўніку. Я ўваходзіла ў склад «біяграфічнай» групы, і маёй задачай было напісанне біяграфій пісьменнікаў 1920–1930-х гг. — таго перыяду, якім я займаюся непасрэдна як даследчык.

Пераважная большасць маіх «герояў» былі малавядомыя або зусім не вядомыя літаратары, многія з іх былі рэпрэсаваныя, бо гэта было менавіта пакаленне рэпрэсаваных пісьменнікаў, былі пісьменнікі-святары. Менавіта з часу працы над біяграфіямі Слоўніка ў маю асабістую творчую біяграфію ўвайшоў паэт-святар Казімір Сваяк (ксэндз Кастусь Стэповіч), асоба якога захапіла мяне, і я працягвала збіраць і вывучаць яго творчую спадчыну яшчэ працяглы час пасля выдання адпаведнага тома Слоўніка, пакуль у 2010 годзе не выйшаў укладзены і пракаментаваны мною том выбраных твораў Казіміра Сваяка ў серыі «Беларускі кнігазбор». Адам Восіпавіч Мальдзіс усяляк мяне заахвочваў да гэтай працы, цешыўся, што я захапілася постаццю Казіміра Сваяка, бо да ўсяго іншага паэт-святар быў ягоным зямляком з Астравецкага раёна. Тады ж адбылася і ўрачыстая імпрэза з прэзентацыяй тома на радзіме паэта падчас адкрыцця яго мемарыяльнага музея ў роднай хаце ў вёсцы Барані, бо ў 2010 г. якраз адзначалася 120-годдзе з дня нараджэння Казіміра Сваяка. Было тады і памятнае наведванне касцёла ў Ключчаных (яшчэ да пажару), святая Імша там, дзе ў свой час паэт нёс сваё натхнёнае святарскае служэнне. Спрыяў гэтым ініцыятывам і браў у іх непасрэдны ўдзел, безумоўна, і сам Адам Восіпавіч Мальдзіс, на той час, па збегу абставінаў, ужо не навуковец акадэмічнай установы, не дырэктар створанага ім у 1991 г. Нацыянальнага навукова-асветнага цэнтра імя Францыска Скарыны, а сціплы супрацоўнік газеты «Голас Радзімы», кабінетнік якога ў рэдакцыі, тым не менш, працягваў заставацца нефармальным штабам актуальнай беларусістыкі.

Сімвалічная дэталёўка — вокны

гэтага кабінетніка выходзілі ў двор і «глядзелі» акурат на касцёл Найсвяцейшай Тройцы (святога Роха) на Залатой Горцы ў Мінску. У гэтым жа касцёле неаднойчы мне даводзілася бачыць і самога Адама Мальдзіса — ці то ў часе святой Імшы, перадаючы знак супакою, ці то перад Імшюю, укланчыўшага каля канфесіяналу. Мальдзіс быў шчырым вернікам-католікам і, несумненна, Пан Бог благаслаўляў яго на жыццёвай пуцявіне, выбраўшы і паклікаўшы да чыннасці на ніве адраджэння беларускай культуры і духоўнасці яшчэ з глыбінняў савецкага часу. Нават імя і прозвішча яго сведчылі пра гэтае благаслаўленне: біблейнае імя першага чалавека Адам, дадзенае яму пры хросце, спалучылася з прозвішчам, семантыка якога лучыцца з літоўскім словам *malda* — *малітва*. Астравеччына ж — гэта беларуска-літоўскае моўнае пагранічча, таму сэнс прозвішча *Мальдзіс* можна, несумненна, тлумачыць як «чалавек малітвы».

Менавіта аб малітоўнай семантыцы свайго літоўскага прозвішча любіў у апошні час гаварыць і сам Адам Восіпавіч — падчас размоў па тэлефоне, калі была ў разгары пандэмія, або перад гэтым у часе некалькіх незабыўных сустрэчаў у яго дома на кватэры па вуліцы Чарвякова ў Мінску, калі я мела магчымасць і нагоду яго наведаць. Мая апошняя жывая сустрэча з ім адбылася 28 сакавіка 2019 г., калі ў працяглай сардэчнай гутарцы мы абмяркоўвалі бягучыя беларускія справы, новыя выданні і дзейнасць Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў — навуковай грамадскай арганізацыі, створанай яшчэ на пачатку 1990-х гг. менавіта Адамам Мальдзісам і ягонымі калегамі-беларусістамі з розных краінаў свету, да якой у свой час з вялікай цікавасцю і ахвотай я таксама

далучылася. Я прынесла тады Адаму Восіпавічу якраз нядаўна выдадзены 38-ы том альманаха «Беларусіка=Albaruthenica», прысвечаны 220-годдзю Адама Міцкевіча. Ад яго ж у падарунак атрымала кнігу з аўтографам, які сімвалічна засведчыў, што кніга перадаецца мне Адамам Мальдзісам як «добрая і шчаслівая эстафета». Прыняла гэта з удзячнасцю і нізкім паклонам як бацькоўскае благаслаўленне, як даверанае заданне...

Закончыць жа свае нататкі хачу цытатай невялікага дасціпнага верша-прысвячэння «Адаму Мальдзісу на 50-годдзе і на ўсе наступныя юбілеі», які напісаў яшчэ ў далёкім 1982 г. ягоны калега і сябра Уладзімір Мархель. Верш быў змешчаны ў згаданым ужо юбілейным зборніку да 75-годдзя прафесара Адама Мальдзіса «Беларусь і беларусы ў прасторы і часе»:

*Наш лёс не самы-самы,
Ды ёсць у ім Адамы.
Здаецца, як нядаўна,
Як быццам толькі ўчора
Свяціўся час адамны
Міцкевічам, Кіркорам,
А ўжо сягнуў у памяць
І Мальдзісам адаміць.*

Прыгожыя і прарочыя словы! І праз сорок гадоў пасля іх напісання яны гучаць актуальна і свежа, як быццам на сённяшні дзень напісаныя! У іх падкрэслена менавіта тая «жывая сувязь пакаленняў», дзеля якой нападняў свой «духоўны запlechнік» светлай памяці прафесар Адам Мальдзіс. Пане Божа, прытулі яго ў сваім Валадарстве і дай нам тут, на зямлі, быць годнымі спадкаемцамі сабранага ім духоўнага скарбу, праз які ім былі ў паўнаце сваёй рэалізаваныя заповедзі любові да Бога, Айчыны і бліжняга.

*Фотаздымкі
з уласнага архіва аўтара.*

Язэп Янушкевіч

З мінуўшчыны — у будучыню

Пуцявінамі Адама Мальдзіса

З гадамі перастаў разумець доўгія журботныя хваласпевы-прызнанні, прамоўленыя над труной пры развітанні, якія пачынаюцца словамі: «*Я ведаў яго [быў з ім знаёмы] 10–20 [30–40] гадоў*»...

Лічбы, вядома, рэч важкая (мераючы звыклымі меркамі чалавечага веку). Але важкасці яны не надаюць. Плыткія. У людзей старонніх могуць спарадзіць адчуванне: чалавеча, ты ўжо сам на свеце нямала жывеш. І ў пэўны (развітальны) момант хочаш прысудзіцца да зробленага за жыццё тымі, з кім развітваешся. Развітваешся. Развітваешся... Назаўсёды. З тымі, без каго пусцее зямля.

А сам — што зрабіў? Чым узбагаціў? Каб зямля не рабілася пустэчай, каб Айчына не пачувалася бяздомнай сіратаю?..

Што ні кажы — шлях мой у глыбіні даследавання айчыннай культуры ў вызначальнай меры пачаўся з Адама Мальдзіса. Вы не ведаеце, што гэта значыць дапытлівым школьнікам-старшакласнікам сустрэць у кніжцы назву радзімага мястэчка: РАКАЎ... Адразу адчуваеш прыналежнасць сваёй ціхай, правінцыйнай «малой Радзімы» да няспынай хады вялікай маці-Гісторыі.

Кніга тая называлася звабліва: «*Падарожжа ў XIX стагоддзе*». Выйшла ў 1969 годзе (на маё 10-годдзе), калі быў вучнем пачатковых 3-4 класаў. Зразумела, пазней з'явілася яна ў хатняй бібліятэцы дзякуючы не мне: набыў яе старэйшы брат-мастак Фэлікс (будучы мастак-жывапісец), 15-17-гадовы навучэнец Рэспубліканскай школы-інтэрнату па музыцы і выяўленчым мастацтве. Кніга тая нібы заклікала ў падарожжа (разам з бясконцымі тэкстамі «на хвалях радыёперадач» пра «Палескіх рабінзонаў» Янкі Маўра ды іншых літаратурных твораў, што гучалі ў цішы местачковай хаціны з радыёкропкі — рэч забытая й невядомая для XXI стагоддзя). І кніжка тая ахоплівала абсяг не геаграфічна шырока, а вяла ў глыб нацыянальнай гісторыі твайго радзімага наваколля, праўдзіва

Да крыжы «Аняліна». У пошуках мясціны, дзе стаў крыж «Аняліна». Здымак Алеся Юркойца. 2012 г.

стала «настольнай для ўсіх, хто цікавіцца нашай культурнай спадчынай». Як адзначалася ў анатацыі, у ёй былі пададзены яскравыя партрэты не толькі пісьменнікаў, але і музыкаў, падарожнікаў, дзеячаў вызваленчага руху...

Адным з тых нацыянальных твораў мінулага называўся чалавек з прозвішчам Міхал Грушвіцкі. «*Нарадзіўся ён 29 лістапада 1828 года ў Выганічах, ля Ракава. Вучыўся ў Пецяўбургскім універсітэце.*

Язэп ЯНУШКЕВІЧ — літаратуразнаўца, кандыдат філалагічных навук. Нарадзіўся ў мястэчку Ракаў у 1959 годзе. У 1981 г. скончыў філалагічны факультэт Белдзяржуніверсітэта, у 1984 г. — аспірантуру ў Інстытуце літаратуры імя Я. Купалы Акадэміі навук Беларусі.

Аўтар звыш 400 публікацый, у тым ліку кніг «Беларускі Дудар: Праблема славянскіх традыцый і ўплываў у творчасці В. Дуніна-Марцінкевіча» (1991); «У працыванні знаходак: З адной вандрожкі ў архівы Варшавы, Врошлага, Кракава» (1994); «Неадменны сакратар Адраджэння: Вацлаў Ластоўскі» (1995); «За архіўным парогам» (2002). На высокім тэксталагічным узроўні падрыхтаваў і выдаў творчую спадчыну шматлікіх дзеячаў беларускай культуры і літаратуры: аднатомнікі твораў Вінцэнта Дуніна-Марцінкевіча (1984, 2001), Францішка Багушэвіча (1991, 1998, 2001), Вацлава Ластоўскага (1997, 2001).

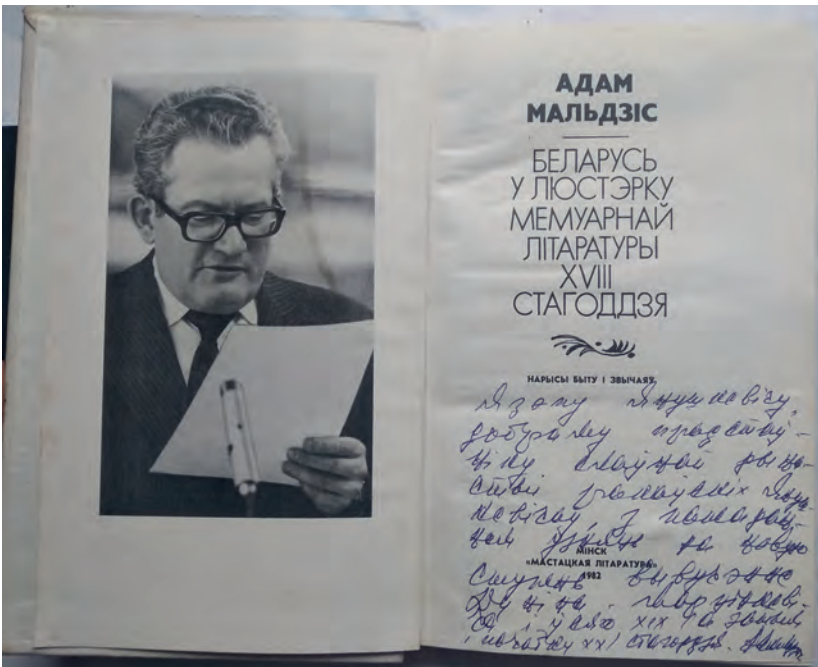

На падворку Літаратурнага музея Якуба Коласа:
Галіна Дубянецкая-Сыс, Ірына Дубянецкая, Адам Мальдзіс, Язэп Янушкевіч,
Вера Рыч, Уладзімір і Вольга Някляевы, Валеры Стралко, Марыля Міцкевіч.
Красавік 2007 г.

У музычных кампазіцыях Грушвіцкага «гучала свойская, чуллівая мелодыя». Напісаў ён музыку да «Дзядоў» А. Міцкевіча, «Вясковага лірніка» Ул. Сыракомлі. Часта выступаў з аўтарскімі канцэртамі. Памёр у Ракаве 5 сакавіка 1904 года». Гэтыя ашаламляльныя радкі, вычытаныя Мальдзісам у свайго папярэдніка, выключна працавітага й пладавітага гісторыка-краязнаўца XIX стагоддзя Аляксандра Ельскага, сталіся для мяне моцнай матывацыяй для пошуку з братам Фэліксам той

стагоддзяў Генадзя Кісялёва, Адама Мальдзіса, Уладзіміра Мархеля... — суквецця і праўдзівага сусур'я вучоных, якіх цяпер не сустрэць у акадэмічных гуманітарных інстытутах. Проста пашанцавала, што мяне пакінулі там для далейшай працы, паспрыялі абараніць кандыдацкую дысертацыю (1987).

Гэты акадэмічны асяродак з маладых гадоў натхняў-інспіраваў актыўна друкавацца: напрыканцы кожнага года на справаздачных паседжаннях Аддзела «гісторыі беларускай дакастрычніцкай літаратуры» (загадчык Адам Мальдзіс) ці Вучонай рады ўсяго Інстытута літаратуры (пры мне напачатку ўзначальваў Іван Навуменка, потым — Віктар Каваленка) вёўся падрахунак зробленага. І тое, што на сваім рахунку, да прыкладу, налічваю не 400–450, а больш за паўтысячы публікацый — навучаў падліку не столькі блізкі калега, слынны Генадзь Кісялёў, а менавіта Адам Мальдзіс, паказваючы, як за падрыхтаваны мною аднатомнік твораў Вінцэся Дуніна-Марцінкевіча (1984) падчас справаздачы можа залічвацца не адна, а тры-чатыры-пяць ці нават болей бібліяграфічных пазіцый: і ўкладанне, і прадмова, і каментарыі, і асобныя публікацыі тэкстаў ды матэрыялаў, упершыню перакладзеныя і якія анідзе не дру-

Аўтаграф Адама Мальдзіса аўтару гэтага тэксту. Без даты (кніга 1982 г.)
Расшыфраванне не падаю... Паспрабуйце прачытаць самастойна, на імгненне адчуўшы сябе калегамі прафесара Мальдзіса, «археграфамі-архівістамі»...

каваліся (слынны аўтэнтнык «Пінскай шляхты»).

А калі будуць падлічаныя публікацыі Адама Мальдзіса?

Кніжныя даследаванні навукоўца-асветніка, ад насычаных навуковымі адсылкамі тэкстаў кандыдацкай дысертацыі «Творчае набрацімства: Беларуская-польскія літаратурныя ўзаемасувязі ў XIX ст.» (1966) да публікацыі «Традыцыі польскага Асветніцтва ў беларускай літаратуры XIX стагоддзя» (1972), «Таямніцы старажытных сховішчаў» (1974), «На скрыжаванні славянскіх традыцый» (1980), «Беларусь у лютэрку мемуарнай літаратуры XVIII ст.: Нарысы быту і звычаяў» (1982), «3 літаратуразнаўчых вандраванняў» (1987) да тамоў «І ажываюць спадчыны старонкі: Выбранае» (1994), «Як жылі нашы продкі ў XVIII ст.» (2001), «Выбранае» (2007) — сталі запатрабаванымі ў айчынным чытачом. Без іх нашае духоўнае адраджэнне напрыканцы мінулага XX стагоддзя дакладна было б плытчэйшым, неглыбокім, пазбаўленым жыццядайнай глебы і пазначаным няведаннем трывалых каранёў у постацях нашых змагарных папярэднікаў-пачынальнікаў.

Крыху наўзбоч ад гэтага пераліку стаіць неардынарная кніга Адама Мальдзіса «Жыццё і ўзнясенне Уладзіміра Караткевіча» (1990) — удалы сплаў мемуарыстыкі, эсэістыкі, літаратуразнаўства і асабістых успамінаў. Праўдзіва: скажы мне, хто твае сябры, і я адкажу... Да пералічаных прозвішчаў калегаў у акадэмічных колах асобнай старонкай біяграфіі стала сяброўства Адама Восіпавіча з аўтарам «Каласоў». І хоць з апошнім таксама цесна сябраваў знакаміты «Кротус Генус» — Генадзь Кісялёў, але сваім авантурна-вясёлым характарам Адам Мальдзіс быў да знакамітага пісьменніка бліжэйшым, што наклала адбітак і на характар ягоных навуковых поглядаў. «Магу заўважыць, што Мальдзіс ня быў такім „кротусам“ як спадар Генадзь — і лягчэй успрымаў нават рызыкаўныя версіі, быў у навуцы крыху большым фантазёрам» (Лявон Баршчэўскі).

І гэтаксама, як Караткевіч на пісьменніцкіх пленумах, з'ездах, нарадах ці падчас творчых вандровак заўжды рабіўся душой кампаніі сярод літаратараў, так у асяродку навукоўцаў вылучаўся Адам Мальдзіс. Ягоная прысутнасць на кожнай міжнароднай канферэнцыі і навуковых кангрэсах ад Японіі да Ватыкана (дзе неаднаразова сустракаў-

Апошнія хвіліны развітання.
Краязнаўца Алясь Юркойць (з надмагільным крыжам), сын Яраслаў Мальдзіс,
паэт Міхась Скобла. 05.01.2022 г.
Вёска Задворнікі Астравецкага раёна. Здымак Язэпа Карловіча.

ся з сёння святым Папам Янам Паўлам II) падымала ўзровень спрэчак і дыскусій.

...Ніколі не думалася, што спрэчкі пра постаць самога Адама Мальдзіса палыхнуць пасля ягонага адыходу...

5 студзеня 2022 года ў касцёле святых Сымона і Алены ў Мінску адбылося развітанне з Адамам Мальдзісам. Жалобную ўрачыстасць ўзначаліў арцыбіскуп Тадэвуш Кандрусевіч, які ў пранікнёнай казані-навуцы адзначаў: «Адам Мальдзіс – чалавек заслужаны, якога добра ведае Беларусь. Ведаюць не толькі літаратары, не толькі гісторыкі, не толькі пісьменнікі, але ведаюць і простыя грамадзяне. Гэта быў грамадзянін нашай краіны і верны сябар Каталіцкага Касцёла, той, хто фармаваў беларускую культуру, даследаваў яе, і той, хто пакінуў трывалы след на нашай зямлі... Кожны з нас добра ведае, што такое гадзіннік. Паводле гадзінніка мы ўстаем. Ідзём да працы. Гадзіннік зямнога жыцця прафесара Мальдзіса затрымаўся, ён болей не ідзе. Але ж мы крочым далей, і шлях чалавека вызначае тое, што ён нясе ў духоўным запlechніку... Бярыце ў яго кнігі прафесара Мальдзіса...

І не з пустым запlechнікам адышоў з гэтага свету святой памяці прафесар Адам Мальдзіс. Ён стаяў ля вытокаў адраджэння нашай краіны. Адраджэння яе гісторыі, культуры, пісьменніцтва, літаратуры. Ён імат зрабіў дзеля таго, каб беларуская мова гучала як мага больш, як мага мацней. І за гэта ўсё мы можам называць яго патрыярхам адраджэння нашай культуры. Мы таксама карысталіся з ягоных парадаў пры падрыхтоўцы літургічных

тэкстаў... Мы ж ведаем, што чалавек складаецца не толькі з цела, але і душы. Душою кожнага народа з'яўляецца ягоная культура. І ты, прафесар Мальдзіс, ажывіў гэтую душу. Ты дапамог нам зразумець нашу тоеснасць. Ты адышоў з гэтага свету, але памяць пра цябе застаецца ў той вялікай колькасці людзей, якія сёння прыйшлі да цябе ў працоўны дзень у гэты Чырвоны касцёл. Гэта тыя, з якімі Ты тварыў новую культуру нашага народа. Бачу, тут людзі жагнаюцца не толькі па-каталіцку, але і па-праваслаўнаму. Ты быў адкрыты для кожнага...»

Гэткая рыса адкрытасці пад канец жыцця ставіла навукоўца ў вечны цэйтнот, на які ён часта скардзіўся пры маіх кароткіх сустрэчах-аўдыенцыях: «Мне вунь тэрмінова трэба том здаваць у друк, вычытаць-адрэдагаваць, а тут прыязджаюць з усіх раёнаў краіны». Прадчуваючы, хто і пра што будзе гутарыць, прафесар пачаў ужываць тактыку размовы «на нагах», пры тым папярэджваючы: «Давайце гаварыце ў тэлеграфным стылі...»

Тут да месца было б зазначыць, што Мальдзіс пры сустрэчах падкрэсліваў, што ягонае прозвішча паходзіць ад літоўскага *maldá*, г. зн. «малітва».

У той самы развітальны дзень адбылася яшчэ адна пахавальная Імша: на радзіме навукоўца. Адам Мальдзіс вярнуўся на вечны спачын на сваю любую Астравеччыну. Апроч сталічных калег-літаратараў, ля труны прамаўлялі і землякі. «Думаю, будзе правільна, калі адну з вуліц Астраўца мы назавём імем Адама Мальдзіса. Трэба падумаць і пра мемарыяльную дошку ці бюст, прысвечаны нашаму сьліннаму земляку», — прапанаваў намеснік старшыні Астравецкага райвыканкама Генадзь Бычко.

Адама Мальдзіса пахавалі на яго Бацькаўшчыне, на могілках вёскі Задворнікі Астравецкага раёна. І хто б мог прадбачыць, што праз паўгода, перад ягоным 90-гадовым юбілеем, распачнуцца спробы дыскрэдытаваць яго ахвярнае служэнне Бацькаўшчыне! Вось жа, сапраўды, як было трапна зазначана ў згаданай вышэй развітальнай прамове арцыбіскупа Тадэвуша Кандрусевіча:

«Бог не з'яўляецца аўтарам смерці. Аўтарам смерці з'яўляецца злы дух, д'ябал».

Зробленае й рупліва назапашанае цягам жыцця ў «духоўным запlechніку» Адамам Мальдзісам забяспечвае несмяротнасць не толькі яму асабіста, але і ўсяму нашаму народу. Усёй нашай вялікай нацыі. Неабходна нагадваць й нагадваць, як не нажэрны расейскі імперыялізм у пазамінулым XIX намагаўся нахабна-цынічна пахаваць увесь наш «забраны край», і яму паплечнік барацьбіта Аляксандра Герцэна, расейскі думанік-мысляр Мікалай Дабралюбаў, адказаў: «Вось так: цэлы народ узялі і забілі? Пабачым, што скажуць самі

беларусы».

А за паўстагоддзя перад сёлетняй вакханаліяй, Уладзімір Караткевіч, ахвяруючы Адаму Мальдзісу паэтычны «Амаль хрысціянскі тост за ворагаў» (1968) нібы прадбачыў будучыню сябра.

*Гіене — баяцца, сабаку — вішчаць,
Свінні — рыцца ў гноі сваім.
А льву патрэбны калючы гушчар,
Родны край і свабода ў ім.
П'ю за тое, каб нам сярод родных лясоў
Не вішчаць, не дрыжаць, не крывіць,
Бо ўсе мы тут не з гіен і не з псоў,
Бо мы — сапраўднай крыві...*

Таму адсунуць кудысьці на задворкі нашай культуры прозвішча Адама Мальдзіса — выбітнага навукоўца (паэт Рыгор Барадулін гарэзліва-пашанотна звяртаўся да сябра «Акадэмік Мальдзіс», прафесара (доктара філалагічных навук), гісторыка (архівіста-археографа), пісьменніка-эсэіста (старшыні Мемарыяльнай камісіі Саюза беларускіх пісьменнікаў), заслужанага дзеяча польскай культуры (1982), Лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Якуба Коласа (1980), нашага сучасніка-грамадзяніна, узнагароджанага медалём Францыска Скарыны, медалём 100 гадоў Рады Беларускай Народнай Рэспублікі (2019), ордэнам Францыска Скарыны (2013), заснавальніка і шматгадовага дырэктара Нацыянальнага навукова-асветніцкага цэнтра імя Францыска Скарыны, прэзідэнта Міжнароднай асацыяцыі беларусістаў, старшыню камісіі «Вяртанне» Беларускага фонду культуры — не атрымаецца анікому. Зробленае ім у імя мінулага і будучыні Айчыны будзе сведчыць за нас і пра нас наступнікам. У сузор'і трох яркіх імёнаў архівістаў-першаадкрывальнікаў: Сцяпана Александровіча, Генадзя Кісялёва, Адама Мальдзіса — пакаленні нашых нашчадкаў будуць узгадваць іх імёны поруч з імёнамі народазнаўцаў Адама Кіркора, Яўхіма Карскага, Вацлава Ластоўскага...

Базыліка св. Кацярыны Александрыйскай у Санкт-Пецярбургу (сучасны выгляд).

Андрэй Шпунт

«КСЁНДЗ РУСАК»

«...Правёў бы чытача на калідорах тутэйшага дамініканскага кляштара, дзе браў першыя навукі <...>. І вам, добрыя настаўнікі мае, святары, бескарысліва навучанню маладога пакалення пасвячоныя: <...> Якуб Шкіландзь <...> — выплаціў бы частку доўга маёй удзячнасці».

Уладзіслаў Сыракомля, «Wędrówki po moich niegdys okolicach». Wilno, 1853.

Асвятляючы дзейнасць каталіцкіх ордэнаў у Беларусі, мы, як правіла, прыгадваем езуітаў і ў меншай ступені іх канкурэнтаў у барацьбе за душы — піяраў. Канешне, у гэтым няма нічога дзіўнага, бо з'яўляецца ўсяго толькі канстатацыяй выключнай ролі Таварыства Езуса ў гісторыі не толькі нашага, а ўсяго Паўсюднага Касцёла. Але нельга не заўважыць у гэтых пачэсных шыхтах Хрыстовага воінства братоў прапаведнікаў, ці дамініканаў (*Ordo Praedicatorum* — *OP*), якія асабліва бачныя сёння ў адроджаным Касцёле ў Беларусі. Не будзем цяпер пераказваць гісторыю ордэну. Нагадаем толькі, што названыя ад імя свайго заснавальніка, кананізаванага ў 1234 г. іспанца Дамініка дэ Гусмана (1170–

1221), браты прапаведнікі галоўнымі напрамкамі свайго служэння бачылі душпастырскую і місіянерскую дзейнасць. У адрозненне ад пропаведзі свайго сучасніка — жабрака з Асізі, разлічанай на тое, каб было зразумела нават птушкам і раслінам, дамінікане дзейнічаюць на больш высокім узроўні (маецца на ўвазе не якасны ўзровень, ды й не наша справа рабіць тут нейкія якасныя параўнанні). Іх пропаведзь, — як пісаў Леанард Хольц OFM (дадзеная заўвага асабліва каштоўная, бо паходзіць ад францішканіна. — А.Ш.), — у адрозненне ад непераборлівай пропаведзі пакаяння меншых братоў Францішка з'яўляецца пропаведдзю адукаваных святароў, якія пры дапамозе багаслоўскіх аргумен-

Андрэй ШПУНТ — гісторык, архівіст. Нарадзіўся ў 1969 годзе. Скончыў БДУ (1997). У 1989–1994 гг. — супрацоўнік Нацыянальнага мастацкага музея Беларусі (аддзел старажытнабеларускага мастацтва). У 1996–1998 гг. — супрацоўнік Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (генеалагічныя даследаванні), у 1998–2000 гг. — вядучы спецыяліст Дзяржжамархіва (геральдыка і генеалогія), аўтар зацверджаных праектаў гербаў Маладзечна, Заслаўя, Крупак, Акцябрскага (Рудабелка), Белаазёрска, Івянца. Аўтар шэрагу навуковых і навукова-папулярных публікацый. Жыве ў Мінску.

Кароткая біяграфічная даведка айца Якуба Шкіландзя

Вучоба ў Беластоку, потым — у дамініканскай прыкляштарнай школе ў Папорцях (Троцкі павет).
 Уступіў у ордэн дамініканаў (1828).
 Склаў законныя шлюбы (1829).
 Вывучаў філасофію ў кляштары ў Палавеню (Вількамірскі павет, 1829–1831), а потым, да 1833 г., у Забялах (Дрысенскі павет).
 Прыняў святарскае пасвячэнне (1834 ці 1835 г.) у Нясвіжы ці Забялах, дзе быў, верагодна, да 1838 г.
 Настаўнік рускай мовы ў кляштары ў Нясвіжы (1834).
 З 1839 г. — у парафіі св. Кацярыны ў Санкт-Пецярбургу.
 Узнагароджаны ордэнам св. Станіслава III ст. (1858 ці 1859 г.) і II ст.
 Памёр 10 лютага 1894. Жалобнае набажэнства цэлебраваў Магілёўскі біскуп Францішак Альбін Сымон.
 Пахаваны 12 лютага на Выбаргскіх могілках.

таў і лагічных доказаў абвяргаюць ерасі і, будучы адначасова апосталамі праўды і прапаведнікамі любові, спрабуюць пераканаць ілжэнастаўнікаў. Дамінікане, «акрамя непрыдбанна кожнага манаха ў асобку <...> адмаўляюцца таксама ад маёмасці і заробку як супольнасць і, дзякуючы сваёй мабільнасці (скасаванню *stabilitas loci*), цалкам аддаюць сябе ў распараджэнне Касцёла для душпастырства і місіянерства».

У 1223 г. дамінікане заснавалі першы кляштар ў Кракаве, адкуль пачалі пранікаць у ВКЛ, дзе замацаваліся на беларускіх землях з пачатку XVI ст. У 1647 г. была створана асобная Літоўская правінцыя Анёла Ахоўніка, якая на 1818 г. налічвала 38 кляштароў, што былі раскіданыя па землях Беларусі, Польшчы, Жмудзі, Латвіі і Расіі. Акрамя гэтага, ордэну належалі бібліятэкі, гімназіі і павятовыя школы, а таксама калегіум пры віленскім кляштары.

Звяртаючыся да тэмы артыкула, натрапіў на выдадзены ў Вялікабрытаніі ў 1947 г. твор Уладзіслава Сыракомлі «*Szkolne czasy Jana Dęboroga*», дзе ў паэтычнай форме наш нацыянальны геній распавядае пра свае школьныя часы на пачатку 1830-х гг. у павятовай школе ў Нясвіжы, што трымалі айцы дамінікане. Імёны настаўнікаў няцяжка было індэнтыфікаваць, бо за кс. Фізікам, кс. Немцам і г.д. стаяць канкрэтныя асобы: за мянушкай кс. Русак Сыракомля ўвекавечыў нашага суайчынніка, верагодна, з гарадзенскай шляхты дамініканіна Якуба Шкіландзя:

*Druga postać — ksiądz Rusak. Był to kleryk młody
 Lubił czytywać pieśni, sielanki i ody,
 Wrzał młodzieńczym zapalem, kiedy nam wspomina
 Nieśmiertelne utwory ojczyzny Puszkina
 Słuchała go z zapalem cała młodzież nasza,
 Gdy w odzie wielkość Boga Dzierżawin ogłasza,
 Lub w Żukowskim gdy z grobu jedzie postać blada
 I w nosy wśród zamieci Świetlaną wykrada.*

*Przedmiot wtedy był nowy — niedawnośmy jeszcze
 Nadnewskie pobratymcze czytywali wieszczce,
 Więc i słuchać nas brała chęć niepospolita,
 A zwłaszcza że ksiądz Rusak tak biegle ich czyta!
 Sam zresztą ksiądz profesor był człek doskonały,
 Niedawno jeszcze w habit obłóktszy się biały,
 I dobrze jeszcze ławkę pamiętając szkolną,
 Znaczno było, że lubił gromadkę swawolną.
 Bywało... często bywa... źle idzie nauka,
 Ksiądz Rusak nagrymasi, nafuka, nastuka,
 Zawsze u niego groźba na ustach gotowa;
 Lecz księdzu prefektowi nigdy ani słowa,
 I w zdaniu nie pokrzywdzi, w słowie nie pomiata,
 Więc go dzieci lubiły, jak starszego brata.*

*Другой асобай ксёндз Русак там быў. Заўсёды
 Дэкламаваць любіў ідыліі ды оды;
 Гарэў імнэтам маладым, калі ўспаміны
 Яго сягалі твораў Пушкіна айчыны.
 А моладзь наша слухала яго ў запале,
 Калі Дзяржавін веліч Бога ў одзе славіў,
 Альбо ў Жукоўскага, калі ўноч здань блукае,
 З магілы ўстаўшы, і Святлану выкрадае.
 Чытво наднеўскіх веічуной прадметам новым
 Тады для нас было ў раскладзе адмысловым.
 Аднак жа слухалі з ахвотай незвычайнай,
 Найперш таму, што ксёндз Русак чытаў так файна!
 Быў ксёндз прафесар прыкладам для юных душаў,
 Зусім нядаўна белы габіт апрануўшы,
 Зусім нядаўна сам ад лаўкі школьнай,
 Любіў быць шчырым ён з грамадкаю свавольнай.
 Бывала... Часта й ёсць... Ідзе няўсмак навука,
 Дык грозна ксёндз Русак мог па стале пагрукаць,
 І ў вуснах у яго вымова ўжо гатова;
 Ксяндзу ж прэфекту аніколі ён ні слова!
 Не скрыўдзіць думкай, прабачае вінаватым,
 Ён быў для нас, дзяцей, нібы старэйшым братам.*

З польскай мовы пераклала
 Ірына Багдановіч.

Мы не ведаем, хто былі яго бацькі, нават не ведаем імя, якое ён атрымаў пры хросце, але дзякуючы Сыракомлю постаць а. Якуба Шкіландзя набыла для нас жывыя рысы, чым можа пахваліцца далёка не кожная гістарычная асоба, таму нам застаецца толькі дадаць некаторыя каментарыі.

Жыццяпіс яго прасты і прамы, як струна. Практычна ўсё жыццё а. Якуба звязана з кляштарам і парафіяй св. Кацярыны ў Санкт-Пецярбургу. У агульных рысах пра багатую гісторыю і драматычны лёс парафіі і базылікі св. Кацярыны Александрыйскай можна даведацца з Вікіпедыі, але зазначым, што гэта адзіны са старэйшых каталіцкіх храмаў Расіі, якім пасля выгнання езуітаў апекаваліся дамінікане. Парафія перад 1917 г. налічвала больш за 30 000 вернікаў. Пры храме служылі св. Зыгмунт Фэлінскі, св. Уршуля Ледухоўская, благаслаўлены кс. Антоні Ляшчэвіч. (У Беларусі пасля паўстанняў 1830 і 1863 гг. дамініканскія кляштары былі зачыненыя і прыстасаваныя пад казармы, шпіталі і г.д., а касцёлы перададзеныя праваслаўным.) Менавіта дзякуючы такім місіянерам як а. Якуб Шкіландзь разбівалася стэрэатыпнае сцверджанне, што толькі праваслаўе з'яўлялася адзінай традыцыйнай хрысціянскай канфесіяй у Расійскай імперыі. Не. І каталіцтва — таксама. Ва ўсялякім выпадку, гэта было бясспрэчна для Санкт-Пецярбурга, у чым няцяжка пераканацца, наведваюшы мясцовыя Выбаргскія могілкі. Дарэчы, у сувязі з асвячэннем гэтых каталіцкіх могілак, заснаваных а. Дамінікам Лушчэўскім, а. Якуб пераклаў з лаціны, далучыў прадмову і выдаў працу «*Obrzędy poświęcenia cmentarza, węgielnego kamienia, kościoła, ołtarza i dzwonów, z dołączonym ich wykładem, dla pożytku duchownego katolików*» (Wilno, 1859). Паводле біёграфа а. Якуба, віцэ-дырэктара Дамініканскага гістарычнага інтэтытута ў Кракаве Марка Мілавіцкага ОР, ён славіўся як паліглот, што валодаў мовамі — расійскай, французскай, італьянскай, літоўскай, ангельскай, нямецкай і, канешне, лацінскай.

З таго часу як у 1839 г. а. Якуб быў пераведзены на служэнне ў Санкт-Пецярбург, ён стаў вядомы сваёй руплівай працай у галіне асветы. У прынятай дамініканамі паезуіцкай мужчынскай школе пры парафіі св. Кацярыны ён з 1841 г. выкладаў геаграфію і арыфметыку, а ў 1849–1864 гг. — рэлігію, таксама выкладаў рэлігію ў юрыдычнай школе (1849–1852), Міхайлаўскай артылерыйскай акадэміі, у дзяржаўных і прыватных школах. Адначасова выконваў абавязкі прапаведніка пры парафіі св. Кацярыны. У 1873 г., калі а. Якуб ужо стаў прыёрам кляштара і пробашчам парафіі, спрычыніўся да ператварэння сямікласнай жаночай школы, што дзейнічала пры парафіі св. Кацярыны, ва ўстанову на правах жаночай дзяржаўнай гімназіі, а ў наступным годзе быў узведзены чатырохпавярховы будынак, уведзена пасада школьнага лекара, палепшаны бытавыя ўмовы выхаванак і настаўнікаў.

У 1878-м ці 1879 г. па рашэнні касцёльнага суда а. Якуб быў засланы ў Аглону. Прычынай абвінавачванняў, як высветлілася пазней, няслушных, былі фінансавыя злоўжыванні ў справах парафіі. Сапраўды, прычынаю гэтых абвінавачванняў было дапушчэнне парафіянаў да кіравання касцёльнай маёмасцю, якая за часы мудрага кіравання дамініканаў няспынна павялічвалася з 31 тыс. руб. у 1853 г. да 98 тыс. у 1881 г. Магчыма, а. Якуб стаў ахвярай інтрыгаў, што чыніліся не без удзелу ўладаў, жадаўшых усё трымаць пад кантролем, у тым ліку і касцёльныя справы. Следства цягнулася пяць гадоў. Трэба згадаць, што ў Санкт-Пецярбургу а. Якуб меў гарачых прыхільнікаў, бо дзякуючы таксама і іх клопату ўрэшце быў ачышчаны ад усіх абвінавачванняў і ў ліпені 1883 г. вярнуўся ў сталіцу імперыі. Цяпер ён быў прызначаны пажыццёвым прыёрам кляштара і пробашчам парафіі св. Кацярыны. Нягледзячы на сталы ўзрост, а. Якуб працягваў актыўную дзейнасць: падтрымліваў развіццё заснаванага пры парафіі ў 1884 г. Таварыства дабрачыннасці, ініцыяваў правядзенне прафесураю Санкт-Пецярбургскай духоўнай акадэміі велікапосных рэкалекцый, аднак яго хваробы пачалі браць верх, і ў 1892 г. духоўныя ўлады прызначылі пробашчам кс. Вінцэнта Свідэрскага, а айцец Якуб адправіўся на заслужаны адпачынак...

ЛІТАРАТУРА

1. Бажэнаў Ю. Дамініканцы // ЭГБ. Т. 3. — Мінск, 1996. — С. 203–204.
2. Базилика Святой Екатерины Александрийской [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: https://ru.wikipedia.org/Базилика_Святой_Екатерины_Александрийской_Википедия.html. Час доступу: 12.07.2022.
3. Хольц Л. История христианского монашества. — СПб, 1993.
4. Kondratowicz L. (Władysław Syrokomla). Szkolne czasy nowe opowiadanie Jana Dęboroga. Sekcja wydawnicza Towarzystwa pomocy polakom. — Wielka Brztań, 1947.
5. Miławicki M. Szkoła (Szkoła) w zakonie Jakub //PSB. T. XLVIII/2 zeszyt 197. — Warszawa–Kraków, 2012. — S. 317–318.
6. Nykiel B., Wodzianowska I. Szkoła (Szkoła) w zakonie Jakub [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: <http://www.polskipetersburg.pl/>. Час доступу: 17.05.2022.
7. Rzymskokatolicki cmentarz Wyborski w Petersburgu (1856–1950) [Электронны рэсурс]. Рэжым доступу: [https://Cmentarz_Wyborski_w_Petersburgu_\(1851-1930\)_KrzysztofPozarski.com.html](https://Cmentarz_Wyborski_w_Petersburgu_(1851-1930)_KrzysztofPozarski.com.html). Час доступу: 17.05.2022.
8. Syrokomla W. Wędrówki po moich niegdyś okolicach. — Wilno, 1853.
9. Wołyniak (Giżycki J.M.). Wiadomości o dominikanach prowincji litewskiej. Cz. 1. — Kraków, 1917.
10. Z murów Św. Katarzyny. Księga pamiątkowa b. wychowanek i wychowanek gimnazjów przy kościele świętej Katarzyny w Petersburgu. T. I. — Warszawa, 1933.

Анатоль Трафімчык

Якуб Колас: каляндарныя каардынаты і храналогія творчасці

«Дарагі мой каляндар, няхай наступны будзе ў дар!»

Якуб Колас

Няхай даруе дарагі чытач за тое, што работа ў навуковым фармаце пачнецца з лірычнай ноткі — згадкі пра размову з незабыўным коласазнаўцам Міхасём Іосіфавічам Мушынскім. Мне давялося неяк спытацца ў яго, калі ж Якуб Колас перайшоў на арыентацыю ў часе па грыгарыянскім календары? На што аўтар летапісу жыцця і творчасці народнага паэта адказаў, што ведае пра гэтую праблему, але ўсяго Якуба Коласа яму не ахапіць і ён пакідае вырашэнне пастаўленага пытання таму, хто пра яго задумаўся. Такім чынам, з благаслаўлення Міхася Іосіфавіча прымемся за ліквідацыю, здавалася б, дробнай, але прынцыпова важнай навуковай і культурнай праблемы.

Якуб Колас, так сталася гістарычна-біяграфічна, заўсёды надаваў значную ўвагу феномену часу — як у аспекце філасофскім, так і бытавым. Прычым абодва аспекты цесна перапляталіся (канцэптуалізацыя тэмы тэмпаральнасці ў творчасці народнага паэта яшчэ чакае свайго даследчыка).

Вельмі часта класік датаваў свае творы (часткі вялікіх твораў таксама). Надаваў ён значэнне святам, рэлігійным і свецкім. Так, адзін з яго першых запісаў — «Наша сяло, людзі і што робіцца ў сяле» (1902–1903) — пачынаецца з першага дня Новага года, якога аўтар чакаў менавіта дзеля парадку ў натаванні назіранняў [2, т. 6, с. 374–375]. Акрамя таго, па творчасці Коласа можна ўбачыць яго ўвагу да Калядаў, да свайго дня нараджэння. Таму аналіз арыентацыі Якуба Коласа ў часе, менавіта яго выкарыстанне календара, уяўляе інтарэс. Адказ на агучанае пытанне ўдакладніць даты напісання твораў, розных падзей у жыцці народнага паэта

і дапаможа большаму разуменню яго твораў і яго часу наогул. Канкрэтызуецца і прынагоджванне юбілеяў, што спраўляюцца сучаснікамі.

* * *

Нарадзіўся Якуб Колас 22 кастрычніка 1882 года па так званым старым стылі — юліянскім календары. У XIX ст. яго разыходжанне з грыгарыянскім складала 12 дзён, таму па новым стылі атрымалася 3 лістапада. Згаданая інфармацыя спатрэбіцца нам у далейшым...

Доўгія дзясяткі гадоў юліянскі каляндар ляжаў у аснове часавай арыентацыі Якуба Коласа: нідзе нам не сустракаліся адхіленні ў бок грыгарыянскага. Між тым апошні таксама не скідаўся з рахунку на Беларусі. У сувязі з гэтым зробім невялікі экскурс у мінулае.

Першыя сведчанні пра адлік года ад 1 студзеня згодна з хрысціянскім календаром на беларускай зямлі адносяцца да XII ст. Тым не менш у народзе гэта яшчэ доўга не прыжывалася. Да таго ж у хрысціянстве адбыўся раскол (канчаткова ў XI ст.), і праваслаўнымі было прынята весці гадавы адлік ад 1 верасня <...>.

Пачынаючы з XIV ст. Вялікае Княства Літоўскае ішло на збліжэнне з Польскай Каронай, якая імкнулася распаўсюджваць свае ўплывы на ўсход. У першай палове XVI ст. у ВКЛ канчаткова замацоўваецца летаблічэнне ад Раства Хрыстова, або ад Н. Х.

Да каляндарнай сістэмы спрычынілася Люблінская ўнія (1569). У 1582 г. папам Грыгорыем XIII уводзіцца каляндар, папраўлены з улікам «лішніх» 10-ці дзён, якія набеглі да таго часу ў рамках юліянскага летаблічэння. Рэч Паспалітая (разам

Анатоль Трафімчык — гісторык, паэт, даследчык літаратуры. Нарадзіўся ў 1976 г. у в. Вялікія Круговічы Ганцавіцкага раёна. У 1993 г. скончыў школу. У 1998 г. скончыў філалагічны факультэт Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Вучыўся ў аспірантуры Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі ў 1998–2001 гг. У 2003 г. скончыў аспірантуру Інстытута еўрапейскіх даследаванняў НАН Украіны. У 2004 г. абараніў кандыдацкую дысертацыю ў Інстытуце гісторыі НАН Украіны на тэму «Станаўленне савецкай сістэмы адукацыі ў заходніх абласцях БССР у 1939–1941 гг.», атрымаў дыплом доктара філасофіі. Даследуе праблемы заходнебеларускага памежжа і палітычнай гісторыі першай паловы XX ст. Аўтар трох паэтычных зборнікаў: «Пасведчанне аб нараджэнні» (1999), «Ноты шныты» (2003), «Лірыка Лірыка» (2007). Працуе навуковым супрацоўнікам Цэнтра мовазнаўства НАН Беларусі.

з Італіяй, Іспаніяй, Партугаліяй — у сучасным разуменні гэтых краінаў) першай у свеце прыняла грыгарыянскі каляндар. Гэта адбылося 4 кастрычніка 1582 года. Тым не менш пераход на новы стыль, як яго пачалі называць, не быў гладкім. У 1583 г. агульны для абедзвюх дзяржаваў кароль Стэфан Баторый выдае загад, каб замацаваць у дзяржаве грыгарыянскі каляндар, якому працівіліся праваслаўныя і пратэстанты.

Схіліць народныя масы да першастудзеньскага пачатку года дапамагло ўніяцтва, якое ўзнікла ў 1596 г. і пераважала большасць праваслаўных пад каталіцкую юрысдыкцыю. Пры гэтым у рамках самой Царквы захоўвалася функцыянаванне згодна з юліянскім календаром.

Значым, што ў Расіі адлік новага года з 1 студзеня быў уведзены толькі ў 1700 г. указам Пятра I, але — па юліянскім календары. Ён пратрымаўся там яшчэ доўга і быў зменены на грыгарыянскі толькі ў лютым 1918 г. бальшавікамі. Гэта значыць, што беларусы па сучасным календары сталі жыць на 335 гадоў раней за расіянаў. Праўда, пасля падзелаў Рэчы Паспалітай (1772, 1793, 1795) беларускія землі ўвайшлі ў склад Расійскай імперыі, таму функцыянаванне грамадства па грыгарыянскім календары было перарвана. Зрэшты, для беларускага сялянства каляндарныя змены не мелі прынцыповага значэння: яно жыло ў культурнай парадыгме той рэлігійнай канфесіі, да якой належала. Паноўнымі ж былі праваслаўе, уніяцтва (1596–1839) і каталіцызм.

* * *

Сям'я Якуба Коласа належала да праваслаўных (у 1866 г. пераведзеных з (грэка?)-каталіцызму [1, с. 382; 4, с. 23]). Бацька паэта Міхал Міцкевіч служыў лесніком у памешчыкаў католікаў. Можна лічыць, што сям'я суіснавала з грыгарыянскай каляндарнай рэчаіснасцю, якая пастаянна нагадвала беларускаму грамадству пра сваё існаванне праз пазначэнні датаў паводле абодвух стыляў (напрыклад, у перыёдыках на польскай мове даты часта дубляваліся, бо выкарыстоўваліся абодва календары, прычым на практыцы ў польскім ужытку быў менавіта новы стыль).

Двайную каляндарнасць не мог не засвоіць і будучы класік літаратуры, але менавіта «юліянскія каардынаты» так укараніліся ў свядомасці, што нават значна пазней Якуб Колас не сумняваўся ў даце той ці іншай падзеі паводле юліянскага фармату. Так, аднойчы праз некалькі дзясяткаў гадоў ён выйграў спрэчку пра дзень стварэння турэмнага верша «Краска». Разыходжанне з візаві заключалася якраз у арыентацыі на каляндар: маладзейшае пакаленне пісьменнікаў глядзела на дарэвалюцыйны час па грыгарыянскім стылі, Якуб Колас — па юліянскім [3, с. 15-17]. Дзіўна, але гэты выпадак не навучыў самых першых даследчыкаў творчасці класіка ўлічваць гэта, і яны часцей датавалі ўзнікненне таго ці іншага верша, апавядання, нататкі так, як гэта

было пазначана рукою аўтара, без папраўкі на грыгарыянскі стыль (хаця і выключэнняў тут няма). Таму, на жаль, традыцыйна склалася так, што па сённяшні дзень творы Якуба Коласа датуюцца з памылкай у 13 дзён. Напрыклад, першая публікацыя — у дэбютным нумары газеты «Наша Доля» — 1 верасня 1906 г. па старым стылі ў работах многіх даследчыкаў так і засталася не скарэктаванай на 14 верасня. Тое самае з датай заключэння ў турму Канстанціна Міцкевіча — 15 верасня 1908 года. Маецца на ўвазе стары стыль. Правільна будзе — на 13 дзён пазней — 28 верасня.

Факт арыентацыі Якуба Коласа на юліянскі каляндар без увагі на грыгарыянскі ў дарэвалюцыйны перыяд яго жыцця сам па сабе зразумелы. Цікавіць іншае: як доўга паэт жыў паводле юліянскага календара і калі адбыўся пераход на грыгарыянскі?

* * *

Каб знайсці адказ, нам давядзецца звярнуцца да некаторых асабістых традыцый, звычак, правілаў Якуба Коласа. У дадзеным выпадку павінна дапамагчы такая завядзёнка паэта, як штогадовае складанне вершаў з нагоды сваіх народзінаў.

Першым падобным досведам варта лічыць верш «Апошні лісток» (1910). Напісаны яшчэ ў час турэмнага зняволення, твор з'яўляецца, на першы погляд, звычайнай пейзажнай замалёўкай: стары лісцік на дрэве аджывае свой век і будзе зменены на новы наступнай вясною. Не будзем адназначна сцвярджаць, што тут маецца на ўвазе пражыты менавіта аўтарам год, але адмысловае датаванне, да якога паэт звяртаецца часта з мэтай падкрэсліць яго важнасць пры напісанні твора, дазваляе нам паглядзець на пейзажную замалёўку як на алегорыю менавіта ў азначаным сэнсе. Дый пазнейшае — 1918 года — прызнанне: «Я кожан год свой дзень радзінаў // Прывык ў раздум'і ўспамінаць» [2, т. 2, с. 82], — таксама грае на карысць нашай гіпотэзы (да таго ж — цікава — гэта адзіны з таго года верш, які дайшоў да нас). Падмацоўвае думку і верш, напісаны роўна праз год, — «...Ні красак, ні зыкаў. Замерла прырода...» (1911). У ім аўтар ужо зусім не хавае нагоду і сваіх асабістых перажыванняў, не камуфлюе іх за алегорыямі:

*Яшчэ адзін годзік пабег, пакаціўся
І з прошласцю моцна, навекі ён зліўся.*

*Стаю на парозе ўжо новага года.
Пара маладая! Як мне цябе шкода!*

Заўважым, перажыванні ў абодвух вершах цалкам тоесныя: іх не змяніла вызваленне аўтара з-за кратаў, якое адбылося больш чым за месяц перад гэтым і, здавалася б, магло прыўнесці ў жыццё, ва ўспрыманне рэчаіснасці паэтам больш радасных пачуццяў. Насамрэч па выхадзе на волю ён сутыкнуўся з чарговым душэўным крызісам, які паглыбляўся адносінамі да нядаўняга зэка і ўладаў, і многіх людзей навокал. Па яго прызнанні адно

толькі творчасць і ратавала яго [2, т. 2, с. 123].

Праз два гады сацыяльнае становішча Якуба Коласа выглядала значна лепшым: ён ужо год працаваў настаўнікам у Пінску, паспеў ажаніцца. Верш «Позна. Восень агаліла...», напісаны ў сувязі з яго днём нараджэння, характарызуецца, з аднаго боку, працягам сумнага настрою, бо «зноў мінуўся год!», з іншага боку, усё ж сум ужо не такі глыбокі. Гэта адчуваецца, напрыклад, па вершаваным памеры: у вершы 1911 г. чатырохстопны амфібрахій стварае нудны гукапіс і на такім фоне чатырохстопны харэй выглядае нашмат жвавей. Да таго ж у творы 1913 г. за алегорыяй хаваецца самаіронія: лірычнаму герою, які з'яўляецца праз займеннік першай асобы толькі ў апошняй страфе, дождж бубніць пра мімалётнасць чалавечага існавання (налёт іроніі, аднак, не адмяняе тужлівай філасафічнасці радкоў) [2, т. 2, с. 40–41].

Вершы Якуба Коласа ў сувязі з яго днём нараджэння ў некаторыя гады адсутнічаюць. Не выключана, што яны проста страціліся ў віхурах часу, але былі, бо, напрыклад, Новы год у той час пачаў рэгулярна трапляць пад увагу паэта, што адлюстравалася і ў назвах яго вершаў: «На Новы год» (1914), «Новаму, 1915 году» (1915), «Новаму году» (29.12.1915). Прычым першыя два адразу і былі апублікаваны (у «Нашай Ніве»). Апошні — не. Прычынай стала нямецкая акупацыя заходняй часткі этнічнай Беларусі, у тым ліку Вільні, дзе выходзіла «першая беларуская газета з рысункамі», якая перапыніла існаванне. Прынагоджаныя да свайго дня нараджэння вершы іх аўтар публікаваць не спяшаўся (яны ўбачылі свет пасля надыходу міру). Таму рыфмаваныя рэфлексіі-самапрысвячэнні даваеннага часу маглі існаваць і ў іншыя гады, але не захавацца: паэт у 1915 г. пакідае Беларусь на шэсць гадоў, а ў родны кут вяртаецца больш чым праз дваццаць гадоў.

Нават пры адсутнасці вершаў пра свой аджыты год і надыход новага перапынак па першым часе не быў працяглым. У 1915 г. Якуб Колас ізноў задумваецца ў чатырох трохрадковых строфах (прычым з гэтага часу паэт улічваў сацыяльныя пертурбацыі і больш беражліва адносіўся да сваіх твораў, захаваўшы многія з іх):

*Я стаю на мяжы...
Год мой новы! Скажы,
Што будзе са мною?*

*Цяжак год быў стары...
А якія дары
Ты нясеш з сабою?..*

(«Я стаю на мяжы...») [2, т. 2, с. 58].

Роўна праз год паэтычны адум з гэтай нагоды быў яшчэ карацейшым, без пытанняў, толькі з сумнай, упадніцкай канстатацыяй:

*Год за годам неўзаметкі
Ўсё праходзяць, ўсё бягуць;*

*З імі вянуць жыцця кветкі,
З імі сілы мае мруць.*

(«Год за годам неўзаметкі...») [2, т. 2, с. 71].

Да такіх самых развагаў Якуб Колас вяртаецца ў рэвалюцыйным 1917 годзе, але ў развагах пра асабістыя «блуканні без дарог» заўважныя і развагі пра шырэйшы — сацыяльны — кантэкст:

*І я б хацеў уведаць: «Дзе ты,
Той страшны жыцця наварот,
Калі на звод ідуць ўжо леты,
Калі з гары зачайся сход?»*

(«Яшчэ адзін усход мінаю...») [2, т. 2, с. 79].

Усе вышэйназваныя вершы пазначаны канкрэтай датай — 22 кастрычніка. Аўтар тут быў паслядоўны і пунктуальны. Іх нагода і роля не выклікаюць сумненняў. Трыгерам быў дзень нараджэння.

* * *

У наступным — 1918 г. — кіраўніцтва Расіяй, дзе прыйшлі да ўлады бальшавікі, афіцыйна пераходзіць на грыгарыянскі каляндар. Так адбылося ў лютым, які ў выніку аказаўся ўрэзаным без малога на палову — на 13 дзён.

Якуб Колас не здраджвае запачаткаванай ім традыцыі — укладае ў рыфмаваныя радкі з нагоды свайго дня нараджэння асабістыя меркаванні пра актуальныя падзеі і чаканні ад бліжэйшай будучыні, у тым ліку сацыяльнага плану:

*А я б хацеў, каб год мой новы
Вярнуў мяне ў мой родны кут,
На Нёман светлы, ў лес хваёвы,
У твая вёскі, дзе наш люд.*

*Дабрэйшы ў свеце, лямку цягне,
Не змогшы крыўды зваяваць,
І лепшых дзён і волі прагне,
Ярэм'і твая паскідаць,*

*Што ім чужыныцы з сваякамі
Уздзець маніліся даўно
І засланылі ім вякамі
Ад свету белага вакно...*

(«Я кожан год свой дзень радзінаў...») [2, т. 2, с. 82].

З твора вынікае, што аўтар не прымае наяўнага развіцця падзей. Не чакае пазітыву ад змены ўлады. Перажывае, што родная краіна не здолела дабіцца збавення.

Тым часам Якуб Колас жыве ў сельскай мясцовасці Курскай губерні. Там змены ўлады дапаўняліся прыходам немцаў і ўкраінскіх вайсковых фарміраванняў (вясною 1918 г.). Пазней, восенню 1919 г., на пару месяцаў усталёўвалася ўлада «белых» — дзянікінцаў. У студзені 1921 г. наведваліся на кароткі час атрады бацькі Махно.

Пераход на грыгарыянскі каляндар у такі бурлівы час мог і не дайсці да глыбінкі. Да таго ж і каляндар на год быў ужо куплены (Якуб Колас быў аматарам адрываных календароў). Таму па ім сям'я Міцкевічаў і жыла. Таму па ім адбывалася і датаванне твораў. У прыватнасці пад апошнім цытаваным вершам стаіць традыцыйнае 22 кастрычніка.

Аднак і ў наступным — 1919 г. — вершы (іх было два: «На чужыне» і «Год за годам уцякае...») у яго дзень нараджэння па-ранейшаму датуецца 22 кастрычніка. У чарговы раз яны прасякнуты глыбокай настальгіяй і сумам з прычыны мімалётнасці чалавечага існавання: «вясенька маладая // Міггнула, як у сне»; «Час праходзіць, жыццё гіне...»; «А куды яшчэ закіне // Доля-гора...» [2, т. 2, с. 84–85].

На той год календары павінны былі выпускаць па новым стылі. Чаму так атрымалася — загадка. Тым не менш для нас важна, што Якуб Колас арыентуецца яшчэ на юліянскі адлік часу. Тое самае назіраем у вершы 1920 г. «Ну якіх жа прыгод...» — і дата паўтараецца, і лейтматыў:

*Бо сярод чужаніц,
Неўспагадных дурніц,
Сілу марне трачу,*

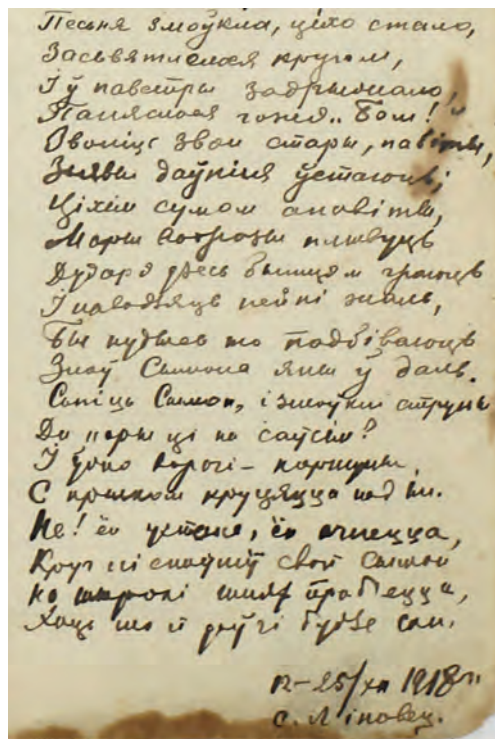
*І аб родных куткох,
Хай ацаліць іх Бог,
Часта ў думках плачу* [2, т. 2, с. 87].

Тэматычна і ідэйна вершы, пазначаныя днём нараджэння па старым стылі тыповыя, тоесныя. Значыць, будзем лічыць, што да канца 1920 г. Якуб Колас датаваў свае творы па старым стылі.

Вытлумачыць дэтэрмінаванасць азначанага падыходу пакуль не ўяўляецца магчымым. Да таго ж, працуючы настаўнікам і наогул прымаючы актыўны ўдзел у грамадскім жыцці, паэт не мог не ведаць пра перавод функцынавання расійскага грамадскага жыцця на грыгарыянскі каляндар, аднак упарта працягваў датаваць свае творы па-старому. На добры лад варта было б акунуцца шляхам грунтоўнага вывучэння архіўных дакументаў па Курскай губерні ў сацыяльную атмасферу 1918–1921 гг.

* * *

Што гэта змяняе? Ды фактычна ўсё датаванне жыцця і творчасці да гэтага часу. Напрыклад, напісанне паэмы «Сымон-музыка» (як пасля выявіцца, то была толькі першая рэдакцыя твора). Аўтар ставіў даты на напісаных фрагментах. Так, заканчэнне твора пазначана 12–25 снежня 1918 г. (гл. мал.), што значыць па новым стылі 25 снежня 1918 г. – 7 студзеня 1919 г. Адпаведна кропка была пастаўлена роўна на праваслаўныя Каляды. Гэта характэрна для манеры Якуба Коласа — заканчваць вялікі аб'ём працы пад пэўнае, таксама вялікае, свята. Пазней паэма «Новая зямля» будзе закончана таксама практычна на Каляды —

Адбітак фрагменту рукапісу апошняй старонкі першай рэдакцыі паэмы «Сымон-музыка». Дзяржаўны літаратурна-мемарыяльны музей Якуба Коласа.

5 студзеня 1923 г. Гэта значыць, што намінальна завяршэнне паэмы «Сымон-музыка» зрушваецца на цэлы год (памятаецца, 100-гадовы юбілей першай рэдакцыі твора адзначалі ў 2018 г., аднак у святле выяўленай фактуры, відавочна, паспяшаліся).

У наступныя гады тэма свайго дня нараджэння надоўга знікае з-пад пяра Якуба Коласа. З канца 1930-х гг. некалькі разоў яна лаканічна ўзнімаецца ў лістах (прычым у 1939 і 1940 гг. аўтар называе дату 4-га (не 3-га) лістапада, як прынята ў юрыспрудэнцыі, а не ў побыце) [2, т. 18, с. 254, 281; т. 19, с. 303, 469, 571; т. 20, с. 33, 111, 114], у дзённікавых запісах [2, т. 20, с. 264; 297, 299], аднойчы ў вершы («Самому сабе», 3 лістапада 1945 г.), дзе Колас працягвае тыя ж матывы, што былі ў аналагічных творах часоў маладосці толькі з папраўкай на свой ўзрост [2, т. 3, с. 169–170]. Гэтыя выпадкі стасуюцца з грыгарыянскім календаром, што і не дзіўна, бо з часу яго ўвядзення мінула шмат гадоў.

Такім чынам, відавочна, што Якуб Колас да 1920 г. арыентаваўся на юліянскі каляндар, паводле якога датаваў свае творы. Думаецца, так было да перезду з Курскай губерні ў Менск — з глыбінкі ў сталіцу фармальна суверэннай Беларусі (май 1921 г.). Там сацыяльнае жыццё Якуба Коласа набыло найвышэйшы ўзровень, важнасць, як у савецкі час казалі, рэспубліканскага значэння. Разам з тым некаторыя пытанні, загадкі ў акрэсленай тэме застаюцца.

1. Адамовіч, А. Да гісторыі беларускае літаратуры. — Мінск: Выдавецтв ПП Зьміцер Колас, 2005. 1464 с.
2. Колас, Я. Збор твораў: у 20 т. / Якуб Колас / Нац. акад. навук Беларусі, Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы. — Мінск: Беларуская навука, 2007–2012.
3. Лужанін, М. Колас раскажае пра сябе: Аповесць-эсэ / М. Лужанін. — Мінск: Мастацкая літаратура, 1982. 446 с.
4. Янушкевіч Я. Зямля волатаў. «Новая зямля» ў кантэксце нацыянальнай гісторыі // Наша вера. 2002. №3. С. 22–29.

Сяргей ЧЫГРЫН

Адам Станкевіч на паштоўках

Беларускі грамадска-палітычны дзеяч, выдавец, гісторык, публіцыст, літаратуразнавец і каталіцкі святар Адам Станкевіч (1891–1949) — адна з самых вялікіх постацяў беларускай гісторыі XX стагоддзя. Усім сваім жыццём ён сцвярджаў духовы подзвіг, аддана служыў Богу і беларускай ідэі.

Адам Станкевіч скончыў вучэльню ў Ашмянах, духоўную семінарыю ў Вільні, рымска-каталіцкую акадэмію ў Петраградзе. Супрацоўнічаў з беларускімі газетамі «Светач», «Дзянніца», «Гоман». Быў адным з заснавальнікаў і лідараў Хрысціянскай дэмакратычнай злучнасці, адным з ініцыятараў правядзення З'езду беларускага каталіцкага духавенства ў Мінску ў 1917 годзе. Ён першы перайшоў на казанні па-беларуску. Працаваў і праводзіў набажэнствы ў Дзісенскім, Браслаўскім паветах, пасля ў Драгічыне.

З 1919 года — кандыдат кананічнага права Адам Станкевіч выкладаў рэлігію ў Віленскай беларускай гімназіі. Быў рэдактарам-выдаўцом легендарнай беларускай газеты «Крыніца». Уваходзіў у камітэт беларускага таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны. У 1922–1928 гадах — пасол польскага сейму, намеснік старшыні Беларускага пасольскага клубу. Бараніў беларускія інтарэсы. За дабрачынную дзейнасць яго называлі «вялікім

філантропам». Адзін з кіраўнікоў Беларускага нацыянальнага камітэту ў Вільні, узначальваў ТБШ, быў кіраўніком Беларускага інстытуту гаспадаркі і культуры. У 1928–1939 гадах Адам Станкевіч рэдагаваў і выдаваў часопіс «Хрысціянская думка». Адзін з заснавальнікаў беларускай друкарні імя Скарыны, у якой было выдадзена каля 150-ці розных беларускіх рэлігійных і свецкіх кніг.

Адам Станкевіч выступаў за эвалюцыйны шлях развіцця грамадства, легальныя формы працы, адмоўна паставіўся да сацыялістычнай рэвалюцыі. Асуджаў пераслед беларускага насельніцтва з боку польскіх уладаў. Служыў у касцёле святога Мікалая ў Вільні, а потым быў высланы ў Слонім. Восенню 1939 года зноў вярнуўся ў Вільню. Пасля перадачы Вільні Літве арганізаваў Беларускі цэнтр, аднавіў выданне газеты «Крыніца».

У гады фашысцкай акупацыі служыў у касцёле святога Міхала, ратаваў экспанаты Віленскага беларускага музея. У 1944 годзе, калі зноў прыйшла савецкая ўлада, быў арыштаваны НКУС, але неўзабаве выпушчаны. У 1949 годзе Адама Станкевіча арыштоўваюць паўторна і абвінавачваюць у антысавецкай дзейнасці. Беларус, перад тым як пакінуць пад канвоем сваю кватэру, папрасіў афіцэра МГБ, які прыйшоў яго арыштоўваць,

праслухаць пласцінку з песняй Міхася Забэды-Суміцкага. Атрымаўшы дазвол, ён паставіў пласцінку і, слухаючы песню, расплакаўся, бо адчуваў, што дамоў ён ужо ніколі не вернецца. Пасля арышту з кватэры Адама Станкевіча забралі толькі адзін залаты царскі імперыял (манеты вартасцю ў 15 рублёў) і залаты пярсцёнак з датай 1908 года, які належалі ксяндзу...

Святара асудзілі на 25 гадоў пазбаўлення волі. Спярша ён сядзеў у Лукішскай турме, потым быў вывезены ў савецкі канцлагер. У Азярлагу пад Тайшэтам (Іркуцкая вобласць) 29 лістапада 1949 года, паводле адной з версій, нібыта памёр сваёю смерцю, але праўдападобна, што быў забіты. У афіцыйнай паперы пра смерць Станкевіча цынічна напісана, што ён «умер от ожирения сердца». Пахаваны вялікі беларускі святар і асветнік на могілках Азярлагу каля вёскі Шаўчэнкі Тайшэцкага раёна.

Адам Станкевіч напісаў і выдаў 19 кніг, а таксама пакінуў нам

Сяргей ЧЫГРЫН нарадзіўся ў 1958 годзе ў вёсцы Хадзьявічы Слонімскага раёна. Скончыў філфак Белдзяржуніверсітэта. Займаецца літаратуразнаўствам, краязнаўствам і журналістыкай. Аўтар шматлікіх кніг, сярод якіх — «Пакліканьня на родны парог», «Беларуская Беласточчына», «Тэатр у Слоніме», «Альбярыін», «Па слядах Купалы і Коласа», «Такі іх лёс», «Гістарычная мазаіка Слонімшчыны», «На раздзіме Ігната Дварчаніна», «Вяртанне да Ларысы Геніюш» і іншыя. Жыве ў Слоніме, працуе загадчыкам літаратурна-драматычнай часткі Слонімскага драматычнага тэатра.

Адам Станкевіч

Адам Станкевіч

свой унікальны дзённік. У Вільні на будынку былой беларускай гімназіі ў базыліянскіх мурах вісіць мемарыяльная шыльда ў гонар Адама Станкевіча, але памяць пра яго ў Беларусі належным чынам не ўшанавана: толькі ў 2008 годзе з друку выйшлі грунтоўны збор твораў Адама Станкевіча пад назвай «З Богам да Беларусі» і «Выбранае» ў серыі «Беларускі кнігазбор», а ў Беластоку ў 2019 годзе пабачыла свет кніга «*Miżyskaja Prawda*» і «Гомон».

Пра Адама Станкевіча напісалі і выдалі дзве невялікія

кнігі Уладзімір Конан — «Адам Станкевіч і беларускае каталіцкае адраджэнне» (Мінск, Бібліятэка часопіса «Наша вера», 2000) — і Андрэй Вашкевіч — «Адам Станкевіч» (Мінск, 2017) у серыі «100 выдатных асобаў». Найбольш парупіліся ўшанаваць памяць пра Адама Станкевіча беларускія філакартысты, але і паштовак, яму прысвечаных, не дужа шмат. У красавіку 2022 года ў Маладзечанскай цэнтральнай раённай бібліятэцы імя Максіма Багдановіча адбылася навукова-краязнаўчая канферэнцыя «З верай у Беларусь», якую парупіўся арганізаваць даследчык беларускай літаратуры і краязнавец Міхась Казлоўскі. Дзякуючы яму былі выдадзены асобнымі выданнямі матэрыялы канферэнцыі, праграма і прыгожая паштоўка-запрашэнне. На паштоўцы адлюстраваны партрэт Адама Станкевіча, напісаны гады яго жыцця і словы Максіма Танка: «Ксёндз Адам Станкевіч быў адным з самых разумных і культурных людзей свайго часу на тэрыторыі былой Заходняй Беларусі».

Дзякуючы Міхасю Казлоўскаму ў 2000 годзе свет пабачыла першая яго паштоўка, прысвечаная Адаму Станкевічу з партрэтам святара.

У верасні 2022 года ў мінскім выдавецтве «Тэхналогія» выйшлі з друку дзве паштоўкі, прысвечаныя Адаму Станкевічу. На адной паштоўцы змешчаны здымак Адама Станкевіча першай паловы 1920-х гадоў. З адваротнага боку паштоўкі надрукаваны васілёк, кароткая біяграфія святара і яго словы: «Прыроды гэтага свету мы змяніць не можам, але можам і павінны мы жыць на гэтым свеце як Божыя дзеці» (1938 год). На другой паштоўцы — партрэт Адама Станкевіча, намалюваны беларускім мастаком Генадзем Сянькоўскім. З адваротнага боку паштоўкі надрукаваны таксама васілёк, біяграфія Адама Станкевіча і яго радкі: «Да прыгожых словаў трэба прыгожыя ўчынкі» (29 красавіка 1924 год). Наклад паштовак — 100 асобнікаў.

На пачатку 2022 года і мне пашанцавала таксама выпусціць у Слоніме паштоўку з выяваю маладога Адама Станкевіча. Паштоўка была выдадзена да 130-годдзя вялікага нашага святара, пісьменніка і грамадскага дзеяча.

CONTENTS

We begin this issue of magazine «Our Faith» with the material of M. Miduch «On Human Titles and Divine Hierarchy» translated from Polish by H. Shauchenka (p. 2-8).

Material «The Return of the Sacred Object» is dedicated to the history of the miraculous icon of the Mother of God of Baruny (p. 2-8).

Art critic G. Flikop-Svita in her article «The Phenomenon of the Folk Icon. Stages of Study» interestingly tells about the creation, existence and preservation of folk icons in Belarus (p. 2-8).

Restorer I. Surmacheuski proposes to readers the article «Decoration of the Icon of the Virgin of Budslau in 1632–1783» (p. 2-8).

Artist M. Kupava's essay «Homeland of Francysk Skaryna is the Glorious Town of Polatsk» is dedicated to the unique personality of F. Skaryna (p. 2-8).

In column «Poetry» we publish poems by D. Bichel, V. Zhukovich, and A. Dzistrykh (p. 2-8).

In column «Personalities» we place the conversation of M. Skobla with poet A. Razanau titled «Truth is Always Urgent and Does not Become the Past...», which took place before the poet's death (p. 2-8).

Articles «Spiritual Backpack» by I. Bagdanovich and «From the Past to the Future. By the ways of A. Maldzis» by Y. Yanushkevich are dedicated to the 90th anniversary of the birth of the famous researcher of Belarusian literature A. Maldzis (p. 2-8).

In column «Figures» you will find the essay «Father Rusak» by the historian-archivist A. Špunt (p. 2-8).

Literary scholar A. Trafimchyk in his material «Yakub Kolas: Calendar Coordinates and Chronology of Works» tells about some interesting features and creative habits of the national poet of Belarus (p. 2-8).

S. Chygryn in his essay «Adam Stankievich on Postcards» writes about the publication of postcards with the image of the famous Catholic priest and Belarusian social and political figure (p. 2-8).

PODSUMOWANIE

Bieżący numer czasopisma rozpoczyna się art. M. Miduch „O tytułach ludzkich i hierarchii Bożej”, przetłumaczonym z j. polskiego przez H. Szewczenko (s. 2-8).

Dziejom cudownego obrazu Matki Bożej Boruńskiej poświęcono art. „Zwrócenie świątyni” (s. 2-8).

G. Flikop-Świta, krytyk sztuki, w art. „Fenomen ikony ludowej. Etapy nauki” interesująco opowiada o powstaniu, istnieniu i zachowaniu ikon ludowych na białoruskich ziemiach (s. 2-8).

Konserwator I. Surmaczewski proponuje czytelnikom art. „Zdobienia ikony Budslawskiej Bogurodzicy w latach 1632-1783” (s. 2-8).

Artysta M. Kupawa napisał esej poświęcony wybitnej postaci F. Skaryny, pt. „Ojczyzna Franciszka Skaryny – sławne miasto Połock” (s. 2-8).

W dziale „Poezja” umieszczono wiersze D. Bičel, W. Żukowicza i A. Dzistrycha (s. 2-8).

W rubryce „Osoby”, w podrozdziale „Prawda jest zawsze aktualna i nie odchodzi w przeszłość...” opublikowano rozmowę M. Skobły z A. Razanawym, która odbyła się krótko przed śmiercią poety (s. 2-8).

Z okazji jubileuszu 90. urodzin A. Maldzisa, słynnego badacza białoruskiej literatury, poświęcono art. I. Bogdanowicz „Plecak duchowy profesora A. Maldzisa” i art. J. Januszkiewicza „Z przeszłości – w przyszłość. Drogami A. Maldzisa” (s. 2-8).

W rubryce „Osoby” umieszczono esej historyka-archiwisty A. Szpunta pt. „Książd Rusak” (s. 2-8).

Literaturoznawca A. Trafimczyk w art. „Jakub Kolas: kalendarzowe wydarzenia i chronologia twórczości” przytacza wybrane i ciekawe cechy oraz twórcze nawyki narodowego poety Białorusi (s. 2-8).

S. Chygryn w krótkim felietonie „Adam Stankiewicz na pocztówkach” pisze o wydaniu kart pocztowych z wizerunkiem znanego katolickiego księdza i białoruskiego działacza społeczno-politycznego (s. 2-8).

RESÜMEE

Diese Ausgabe der Zeitschrift beginnt mit M. Miduchs Artikel „Über die menschlichen Titel und die göttliche Hierarchie“, den G. Schautschenka aus dem Polnischen übersetzt hat (S. 2-8).

Der Geschichte der wundervollen Ikone der Gottesmutter von Baruny ist der Artikel „Die Rückkehr des Heiligtums“ gewidmet (S. 2-8).

Die Kunsthistorikerin G. Flikop-Svita berichtet im Artikel „Das Phänomen der Volksikone. Etappen der Forschung“ spannend über die Herstellung, die Existenz und die Aufbewahrung der Volksikonen in Belarus (S. 2-8).

Der Restaurator I. Surmatschewski präsentiert den Leserinnen und Lesern den Artikel „Das Verzieren der Ikone der Gottesmutter von Budslau in den Jahren 1632-1783“ (S. 2-8).

Der einmaligen Persönlichkeit von Franzisk Skaryna – die berühmte Stadt Polazk“ des Malers M. Kupawa gewidmet (S. 2-8).

Die Rubrik „Poesie“ enthält Gedichte von D. Bitschel, W. Shukowitsch, A. Dietrich (S. 2-8).

Die Rubrik „Persönlichkeiten“ enthält das Gespräch von M. Skobla und dem Poeten A. Rasanau unter dem Titel „Die Wahrheit ist immer wichtig und rückt nicht in die Vergangenheit...“ Dieses Gespräch hat kurz vor dem Tod des Poeten stattgefunden (S. 2-8).

Dem 90. Geburtstag von A. Maldsis, dem bekannten Forscher der belarussischen Literatur, sind der Artikel „Der spirituelle Rucksack von Professor Maldsis“ von I. Bagdanowitsch und der Artikel „Aus der Vergangenheit in die Zukunft. Auf den Wegen von A. Maldsis“ von J. Januschewitsch gewidmet (S. 2-8).

Die Rubrik „Gestalten“ enthält den Essay „Priester Russak“ des Historikers und Archivisten A. Spunt (S. 2-8).

Der Literaturwissenschaftler A. Trafimtschyk berichtet im Artikel „Jakub Kolas: Kalenderkoordinaten und Chronologie des Schaffens“ über einige spannende Besonderheiten und schöpferische Gewohnheiten des Volksdichters von Belarus (S. 2-8).

S. Tschygryn schreibt in seinem kurzen Essay „Adam Stankewitsch auf Briefmarken“ über die Herausgabe von Briefmarken mit dem Bild des bekannten katholischen Priesters und belarussischen gesellschaftlich-politischen Funktionärs (S. 2-8).

SOMMARIO

Questo numero della rivista inizia con l'articolo di M. Miduch „Sulle denominazioni umane e sulla gerarchia divina” tradotto dal polacco da H. Šaučenka (p. 2-8).

L'articolo „Il ritorno dell'oggetto sacro” è dedicato alla storia dell'icona miracolosa della Madonna di Baruny (p. 2-8).

La critica d'arte H. Flikop-Svita nell'articolo „Il fenomeno dell'icona popolare. Le tappe dello studio” racconta della creazione, dell'uso e della conservazione delle icone popolari nelle terre della Belarus' (p. 2-8).

Il restauratore I. Surmačewski offre ai lettori l'articolo „La decorazione dell'icona della Madonna di Budslau 1632-1783” (p. 2-8).

Alla personalità singolare di F. Skaryna è dedicato il saggio dell'artista M. Kupava „Il luogo di nascita di Francysk Skaryna è la gloriosa città di Polock” (p. 2-8).

Nella rubrica *Poesia* sono collocate le opere di D. Bičel, V. Žukovič, A. Dzistrykh (p. 2-8).

La conversazione di M. Skobla con il poeta A. Razanau, avvenuta poco prima della morte del poeta e intitolata „La verità è sempre attuale e il passato non diventa...”, si pubblica nella rubrica *Personalità* (p. 2-8).

Al 90° anniversario della nascita del famoso studioso di letteratura bielorusa A. Maldzis è dedicato l'articolo di I. Bahdanovič „Lo zaino spirituale” del professore A. Maldzis” e l'articolo di J. Januškevič „Dal passato al futuro. Secondo il metodo di A. Maldzis (p. 2-8).

Nella rubrica *Personalità* è collocato il saggio dello storico e archivista A. Špunt „Il prete Rusak” (p. 2-8).

Il critico letterario A. Trafimčyk nell'articolo „Jakub Kolas: coordinate di calendario e la cronologia dell'attività creativa” racconta di alcune particolarità e abitudini creative del Poeta del Popolo della Belarus' (p. 2-8).

In un breve saggio „Adam Stankevič nella cartoline” S. Čygryn scrive della pubblicazione delle cartoline con l'immagine del famoso sacerdote cattolico e personaggio pubblico e politico bielorusso (p. 2-8).

На 1-й ст. вокладкі — Касцёл і кляштар базыліянаў у Барунах. Гравюра па малюнку Напалеона Орды, 1879 г. (фрагмент).

Часопіс «НАША ВЕРА», № 3 (101)/2022.

Адрас для карэспандэнцыі: а/с 101, 220002, г. Мінск-2; тэл./факс: 356-17-50. E-mail: media@catholic.by. Web: media.catholic.by/nv/

Рэдакцыя рукапісаў не рэцэнзуе і не вертае.

Заснавальнік — Мінска-Магілёўская архідыяцэзія РКК у РБ. Вуліца Рэвалюцыйная, 1а, 220030, г. Мінск.

Галоўны рэдактар — Крыстына Аляксееўна Лялько. Часопіс выдаецца на ахвяраванні вернікаў.

Часопіс зарэгістраваны ў Дзяржаўным рэестры сродкаў масавай інфармацыі за № 903.

Падпісаны да друку 11.10.2022 г. Фармат 60x84 1/8. Ум. друк. арк. 8,37. Ул. выд. арк. 6,93. Наклад — 800 экз. Зак. № 732.

Надрукавана ў ПУП «Джы энд Ді» Ліцэнзія № 02330/362 ад 06.05.2013.

Вул. Бурдзейнага, 37-191, 220136, г. Мінск.

© «Наша вера», 2022

Феномен народнай іконы

Божая Маці Ахтырская. Другая палова XIX ст.
Прыватная калекцыя Дз. Сабаніна.

Св. Варвара. Другая палова XIX ст.
Беларускі дзяржаўны
музей народнай архітэктуры і побыту.

Багародзіца трох радасяў/Мадонна ў крэсле.
Другая палова XIX ст.
Прыватная калекцыя І. Сурмачэўскага.

Багародзіца Пачаеўская.
Другая палова XIX ст.
Нацыянальны гістарычны музей.

Хрыстос Пантакратар. Другая палова XIX ст.
Веткаўскі музей стараабрадніцтва
і беларускіх народных традыцый імя Ф. Шклярава.